

E-ISSN: 2536 – 4464

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL**

Yıl/Year: 2018

Cilt/Volume: 08

Sayı/Number: 02

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL**

İmtiyaz Sahibi / Publisher

Prof. Dr. Niyazi CAN
Rektör / Rector

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Baş Editör / Editor-in-Chief)
Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Editör / Editor)
Doç. Dr. Burcu ERŞAHAN (Editör / Editor)
Doç. Dr. Hatice Seçil FETTAHLIOĞLU (Editör / Editor)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ (Editör / Editor)
Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR (Editör / Editor)

Sekreteryaya / Secretary

Arş. Gör. Sefa ÖZBEK

KSÜ İİBF DERGİSİ / KSÜ JOURNAL OF EASF

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Avşar Yerleşkesi
46100 KAHRAMANMARAŞ

Tel: (0344) 300 1528

Fax: (0344) 300 1532

<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr>

iibfdergisi@ksu.edu.tr

E-ISSN: 2536-4464

Yayın Türü / Type of Publication

Online Süreli Yayın-Ulusal Hakemli Dergi
Online Periodical-National Peer-Reviewed Journal

Dizgi / Type Setting

Arş. Gör. Sefa ÖZBEK

**Aralık / December
2018**

DANIŐMA KURULU* / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA	Kırgızistan -Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Arthur T. DENZAU	Claremont Graduate University
Prof. Dr. Eriőah ARICAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Harun UÇAK	Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ÇEVİŐ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. M. Ensar YEŐİLYURT	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TAŐDEMİR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN	University of New Orleans
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Majed R. MUHTASEB	California State Polytechnic University
Prof. Dr. Osman PEKER	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. M. Serdar İSPİR	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Tony ROYLE	University of York
Doç. Dr. Hakan HOTUNOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Reőat CEYLAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Selim KAYHAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Tayfur BAYAT	İnönü Üniversitesi

* İsimler unvan ve isim esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

BU SAYININ HAKEMLERİ* / REFEREES

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Harun BAL	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Melek ACAR	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri KAHVECİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Seyhan TAŞ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. A. Haluk PINAR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin AĞIR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Jale SAĞLAR	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Salih YEŞİL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Selim EREN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif KOCAGÖZ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat SEZİK	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAYLAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

* İsimler unvan ve isim esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

ABOUT JOURNAL

- KSU Economic and Administrative Sciences Journal is a peer-reviewed online journal that is written Turkish or English and published 2 times in a year (June and December).
- With publication of journal, it is intended to increase communication and information sharing among researchers, professionals, academics and policy makers and to work financial and economic system effectively.
- All articles submitted to journal should not have been published or submitted for publication in other journals. Studies presented in scientific congresses and symposia can publish. Some types of submissions are original research, review articles, case report Project, presentation and book review (provided that article format).
- Firstly, Articles are assessed by editor. If articles deemed appropriate in terms of subject matter and content, editor sends them two referees. However, in case of disagreement between the two referees, article is evaluated by the Editorial Board and editorial board decides whether publish or not. In case of asking for correction, author has to send corrections within 15 days.
- All rights' of accepted articles belong to KSU Economic and Administrative Sciences Journal. Authors are responsible for thoughts and opinions mentioned in articles. Published articles can be used by quoting as authority.
- Articles should be e-mailed to iibfdergisi@ksu.edu.tr
- The adres is **KSU Journal of EASF, Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Sciences,Avsar Campus, 46100 KAHRAMANMARAŞ**

DERGİ HAKKINDA

- KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, iktisadi ve idari bilimlere ait bilim dalları ve bölümlere ilişkin Türkçe veya İngilizce yazılmış, literatüre katkıda bulunacak özgün makalelerin yer aldığı yılda 2 kez (Haziran ve Aralık) elektronik olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin yayımlanmasıyla; akademisyenler, profesyoneller, araştırmacılar ve politika yapıcılar arasındaki iletişimin ve bilgi paylaşımının artırılarak, finansal ve ekonomik sistemin etkin çalışmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.
- Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin başka bir yaygın organında yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gereklidir. Bilimsel kongre ve sempozyumlara bildiri olarak sunulmuş çalışmalar da yayımlanabilir. Dergide yayımlanması için gönderilecek çalışma türleri şunlardır: Özgün araştırma ve inceleme makaleleri, derleme makaleler, olgu sunumu, proje tanıtımı, kitap tanıtımı (Makale formatı olması şartıyla).
- Makaleler editörler tarafından konu, şekil ve içerik yönünden değerlendirilip uygun görülenleri iki hakeme gönderilir. Ancak, hakem raporları arasında görüş ayrılığı varsa, makale Editörler Kurulu tarafından değerlendirilerek, yayımlanması ya da yayımlanmamasına karar verilir. Düzeltme istenilmesi durumunda, yazarın ilgili düzeltmeleri yaparak en geç 15 gün içerisinde dergiye göndermesi gerekmektedir. Ampirik çalışmalarda gerekli görüldüğü hallerde yazardan kullandığı veri ve bilgisayar kodları istenebilir.
- Yayımlanması kabul edilen makalelerin bütün hakları KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisine aittir. Makalelerde belirtilen düşünce ve görüşlerin tamamından yazarları sorumludur ve söz konusu düşünce ve görüşler KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini bağlamaz. Dergide yayımlanan makalelerden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin, **iibfdergisi@ksu.edu.tr** adresine elektronik ortamda gönderilmesi gereklidir.
- Adres; **KSÜ İİBF DERGİSİ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Avşar Yerleşkesi, 46100 KAHRAMANMARAŞ**'tır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi ile Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma	1
The Role of Community Based Social Marketing on Consumers' Adapting Positive Behaviors Due To The Concerns on The Depletion of Natural Resources: A Research on The Konya Province	
Selda BAŞARAN ALAGÖZ, Aylın YILMAZ	
Kahramanmaraş Şehir Kimliği Üzerine Toplumsal Yapı Çözümlemesi	19
Social Structure Analysis on Kahramanmaraş City Identity	
İsmail GÖKTÜRK, Mehmet YILMAZ	
Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?	35
Does Globalization Affect The Inequality in Emerging Countries?	
Günay ÖZCAN, İbrahim ÖZMEN	
Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma	53
An Application on Factors Affecting Capital Structure Decisions with Analytical Hierarchy Process Method	
Suat YILDIRIM, Bilal AKKAYNAK	
İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para	69
Cryptocurrencies and Bitcoin from The Perspective of Islamic Law	
Alpaslan ALKIŞ	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar Ve Unsurlar

Risk Management Process in Organizations: Strategies, Objectives and Elements **91**

Aydın USTA

Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

An Assesment of Public Services Provided to Syrians in Turkey **111**

Osman AĞIR

Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz

The Relationship Between Electricity Consumption and Economic Growth in Turkey : An Empirical Analysis **129**

Sena TÜRKMEN, Sefa ÖZBEK, Mustafa KARAKUŞ

**DOĞAL KAYNAKLARIN TÜKENME ENDİŞESİ İLE TÜKETİCİLERİN
OLUMLU DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİKLERİ EDİNMESİNDE TOPLULUK
TABANLI SOSYAL PAZARLAMANIN ROLÜ: KONYA İLİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Selda BAŞARAN ALAGÖZ

Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Orcid id: 0000-0002-4615-5337, e-posta: seldalagoz@hotmail.com

Aylin YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme
ABD, Orcid id: 0000-0001-5462-8184, e-posta: yilmazayln42@gmail.com

Öz

Bu araştırmanın amacı, topluluk tabanlı sosyal pazarlama faaliyetlerinin, topluma sağladığı faydaların neler olduğunu belirlemektir. Tüketicilerin demografik özelliklerin doğal enerji kaynaklarının tükenmesi ve çevresel kaygılar yaşamasına etkisini enerji tasarrufu davranışında bulunma bağlamında değerlendirilmiştir. Anket sonuçlarına göre; tüketicilerin demografik özellikleri ile enerji kaynaklarının tükenmesinde gelecek kaygısı yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin yaş, eğitim ve cinsiyet durumları ile enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve alışkanlıkları değiştirme faaliyetlerinde bulunma arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlama, Enerji Tasarrufu, Geri Dönüşüm, Alışkanlıklar.

**THE ROLE OF COMMUNITY BASED SOCIAL MARKETING
ON CONSUMERS' ADAPTING POSITIVE BEHAVIORS
DUE TO THE CONCERNS ON THE DEPLETION OF NATURAL RESOURCES:
A RESEARCH ON THE KONYA PROVINCE**

Abstract

The purpose of this research is to determine what benefits community-based social marketing activities provide. Consumers' demographics have been assessed in the context of energy saving behavior in terms of the depletion of natural energy resources and the impact of environmental concerns on life. According to the survey results; there is a relationship between the demographic characteristics of the consumers and the anxiety that the future energy is consumed. There is a significant relationship between consumers' age, education and gender status and their presence in energy saving, supporting recycling activities and changing habits.

Key Words: Community-Based Social Marketing, Energy Saving, Recycling, Habit

1.GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınmanın en önemli başarılarından biri doğal kaynakları etkin kullanmaktır. Günümüzde artan nüfus ile birlikte doğal kaynaklar daha çok kullanılmakta ve tüketim giderek artmaktadır (Boylu ve Yertutan, 2012). Tüketim sonrasında ortaya çıkan kirlilik ve atık, çevreye zarar vermektedir. Ortaya çıkan bu olumsuzluklara karşı alternatif çözümler aranmıştır. Bu çözümlerden biri topluluk tabanlı sosyal değişimleri destekleyen sosyal pazarlama anlayışıdır (Andreasan, 1998). Sosyal pazarlama, sosyal faaliyetleri gerçekleştirilebilmek amacıyla pazarlama uygulamalarının ve teorilerinin uygulanmasıdır (Tengilimoğlu vd., 2013). Topluluk tabanlı sosyal pazarlama, bireylerin ve toplumun refahını arttırmak için hedef kitlenin gönüllü olarak yapacakları olumlu davranış değişikliği kazanmaları için başvurulan pazarlama tekniklerindedir (Anda ve Temmen, 2013). Bu olumlu davranış değişiklikleri, enerji kaynaklarını etkin kullanmak, çevreye zararı azaltmak, atıkları geri dönüşüme göndermek gibi faydalı davranışlarda bulunmak şeklinde özetlenebilir. Topluluk tabanlı sosyal pazarlama tekniklerinin, belirli bölgelerde ve araştırmalarda kullanılıp etkili olduğu görülmüştür. Bahsi geçen bu teknikler enerji tüketimini azaltma ve bu tüketimdeki davranışları değiştirmede etkili olmaktadır (McKenzie-Mohr, 2000). Bu araştırma, tüketicilerin enerji kaynaklarının tükenen olmasında gelecek kaygısı yaşayıp yaşamadığını ve eğer varsa bu kaygılardan kurtulma yollarından birinin topluluk tabanlı sosyal çalışmalar olabileceğini ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Tüketicilerin demografik özellikleri dikkate alınarak topluluk tabanlı sosyal pazarlama çalışmalarındaki rollerinin neler olduğu değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte çalışmanın piyasada faaliyet gösteren uygulamacılara yönelik olarak da pazarlama stratejilerini belirlemede bir takım çıkarımlar ve öngörüler sağlanması beklenmektedir.

2. SOSYAL PAZARLAMA ANLAYIŞI

Sosyal pazarlama, pazarlama ile ilgilenenler tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Genel olarak sağlık ve çevre ile ilgili konulara yönelik davranış değişikliklerini önemsemiştir (Hasting, 2000). Sosyal pazarlamanın ilk ortaya çıkışı Wiebe'in 1952 yılında sormuş olduğu "Niçin sabun sattığın gibi kardeşlik satmayasın ki?" sorunu üzerine olmuştur. Daha sonra 1971 yılında Kotler ve Zaltman'ın makalesinde sosyal pazarlamanın temelleri atılmış ve sosyal konularla ilgilenmenin ticari konularla ilgilenmek kadar önemli olduğunu öne sürmüşlerdir. Sosyal pazarlama üzerine yazılan ilk makalede "sosyal pazarlama; planlı bir sosyal değişim yaklaşımıdır" şeklinde tanımlanmıştır (Kotler ve Zaltman, 1971). Sosyal pazarlama konusunda en önemli oluşumlardan biri olan National Social Marketing Centre, sosyal pazarlamayı şöyle tanımlamıştır: Sosyal pazarlama, insanların davranışlarında onların yararına olabilecek şekilde bir değişim gerçekleştirmeyi ya da davranışı olduğu gibi devam ettirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Ticari dünyada pazarlama, tüketici davranışını kâr için etkilemeye çalışırken, sosyal pazarlama bunu kişilerin ve toplumun yararını düşündüğü için yapmaktadır (Kaçar vd., 2014). Andreasan (1995) ise sosyal pazarlamayı "bireylerin ve içinde yer aldıkları toplumun refah seviyesini arttırmak amacıyla hedef kitlelerin gönüllü davranışlarını etkilemek üzere tasarlanan programların analizi, planlaması, uygulanması ve değerlendirilmesi için ticari pazarlama teknolojilerine

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

başvurulması” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tanımlardan anlaşılacağı üzere sosyal pazarlama; toplumun fayda ve çıkarlarını ön plana çıkarmaktadır (Andreasan,1995). Sosyal pazarlamanın önem verdiği temel konular, insan sağlığını koruma, çevreyi zararlardan korunma ve halkın bu konularda biçimlenmesi için dikkati çekmektir (Cheng vd., 2009). Sosyal pazarlama, gönüllük esas alınarak hem bireylerin hem de toplumun olumlu davranış değişiklikler kazanması üzerine çalışmalar yapılmıştır (Hasting vd., 2000).

3. TOPLULUK TABANLI SOSYAL PAZARLAMA ANLAYIŞI

1985 yılında American Marketing Association (AMA), pazarlama tanımına “marketing of ideas” yani fikirlerin pazarlanması boyutunu koyarak pazarlamanın ürünler ve hizmetlerden ibaret olmadığını söylemiştir. Sonraki yıllarda AMA, pazarlama tanımına ‘society’ yani toplum kelimesini ekleyerek pazarlamanın toplumsal bir yönü olduğuna dikkatleri çekmiştir (Tatar, 2015). TTSP, sürdürülebilirlik ve tüketimde farklılığı arttırmak için bilgilendirici sosyal temelli davranışların toplamıdır. TTSP, arzu edilen davranış değişikliği ile toplum arasında iş birliği halinde yürütülen sosyal pazarlama sürecine önem veren, sosyal pazarlamanın da alt dalıdır (McKenzie-Mohr,1999). Genel anlamda topluluk tabanlı sosyal pazarlamada öncelik, ticari mallardan ve hizmetlerden sosyal amaçlara ve fikirlere kaymıştır (Gelibolu, 2011, s. 55).

Pazarlama, bir taraftan kâr elde etmek üzerine yoğunlaşırken sosyal pazarlama anlayışı kişilerin ve toplumların yararlarını ön plana çıkarmaya odaklanmıştır (Kaçar vd., 2014). Bireyin davranışlarındaki olumlu değişimlerin toplum ve kendisinin adına yararların olacağına inandığı için diğer yaklaşımlardan farklılaşmaktadır (Dursun ve Belit, 2017). TTSP anlayışı, toplumun ilgisini ve ihtiyaçlarını belirleyip, bunları rakiplere göre daha etkin bir biçimde tatmin etmek ve bu tatmini sağlarken toplum refahını korumaya çalışmaktadır (Çabuk ve Nakıboğlu, 2003).

Topluluk tabanlı sosyal pazarlama karması, hangi ürün ile hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılarsız sorusuyla başlar. Ardından üründen faydalanan hedef kitleye maliyeti nedir sorusunu incelemektedir. En etkin dağıtım kanallarının araştırmasını yaptıktan sonra, en etkili iletişim aracıyla hedef kitleyle ilişkiler kurmak istemektedir (Farmer vd., 2002). TTSP, düzenleyici yaklaşımlara ek olarak görülmektedir ve özellikle uygun iletişim ve katılım stratejilerine odaklanıldığında gönüllü davranış değişikliğini teşvik etmeye yardımcı olabilir (Kenedy, 2010). Bu yaklaşım sürdürülebilir davranışlarda bulunmayı amaçlar. Sürdürülebilir davranış; toplumsal katılım, faydaları artırma ve engelleri azaltma gibi kilit noktalarına vurgu yapmaktadır. Davranış değiştirmede; söz alma, teşvikler, normlar, iletişim ve hatırlatıcılar gibi araçlardan faydalanılmaktadır (Cooper, 2007). Topluluk tabanlı sosyal pazarlama araçları Tablo 1’de gösterilmektedir:

Tablo 1. Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlama Araçları (Cooper, 2007)

Araçlar	Etkiler
Söz Alma	Tutum ve davranışında olumlu değişiklikler ve motivasyonu artırıcı eylemler yapmak için sözler almak.
Hatırlatıcılar	Davranışı değiştirmek için görsel ve işitsel hatırlatıcılar kullanmaktır.
Normlar	Uygun olmayan eylemlerden kaçınmaktan çok, insanlarda olumlu davranış gelişimine cesaretlendirici eylemlere yönlendiren modellerdir.
İletişim	Anlaşılması istenen mesajın dikkat çekici olması ve kabul görmesi için hedef kitlenin tutum, inanç ve davranışlarının bilinmesi gerekir. Hedef kitlesini tanımlamak adına gereklidir.
Teşvikler	Olumlu davranışların sürdürülebilirliği için motivasyonu artırıcı eylemler, insanların akıllarında kolayca kalabilen kısa ama etkili mesajlar verilmektedir.

Sosyal pazarlama ile TTSP arasında farklar bulunmaktadır. TTSP, toplum yararını önemsemektedir. Ayrıca işletmelerin hem kâr elde etmesini hem de toplumsal yararın bir arada olmasını amaçlamaktadır. TTSP, sosyal sorumluluk anlayışın uzantısıdır. Sosyal pazarlama anlayışı, daha çok "teknik" konusu üzerinde durmaktadır, sosyal sorumluluğun bir parçası değildir (Ayvaz ve Torlak, 2016).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi tüketicilerin demografik özellikleri ile tükenmekte olan enerji kaynaklarına ilişkin gelecek kaygısı arasında ilişki var mıdır? Tüketicilerin enerji tasarrufu davranışında bulunmaya yönelik davranışları demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?

4.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi, TTSP ile hem kâr elde etmek hem de toplumsal faydalar sağlamanın mümkün olup olmadığını ortaya koyacak olmasıdır. Bu kapsamda Konya'daki tüketicilerin topluluk tabanlı sosyal pazarlamaya olan bakış açısı ve işletmeler için topluluk tabanlı sosyal pazarlama stratejisinin getirisi değerlendirilmiştir.

4.3. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, tüketicilerin enerji kaynakların tükeneceğine dair gelecek kaygısı yaşayıp/yaşamadıklarını ölçmektir. Sonrasında toplum gelecek kaygısı yaşıyorsa bunun için neler yaptığını araştırmaktadır. Tüketimde bulunurken enerji tasarrufunda bulunması, geri dönüşümü desteklemesi ve alışkanlıklarındaki olumlu değişikliklerin gözlemlenmesidir.

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

Bu tutumların demografik özelliklerle ilişkilendirilmesine de değinilmiştir. Belirlenen bu amaçlar doğrultusunda araştırma ile ilgili hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamalarıyla yaşları arasında ilişki vardır.

H₂: Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamalarıyla cinsiyetleri arasında ilişki vardır.

H₃: Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamalarıyla medeni durumları arasında ilişki vardır.

H₄: Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamalarıyla gelirleri arasında ilişki vardır.

H₅: Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamalarıyla eğitim durumları arasında ilişki vardır.

H₆: Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ile yaşları arasında ilişki vardır.

H₇: Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ve cinsiyetleri arasında ilişki vardır.

H₈: Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ve medeni durumları arasında ilişki vardır.

H₉: Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ve gelir durumları arasında ilişki vardır.

H₁₀: Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ve eğitim durumları arasında ilişki vardır.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan anket yardımıyla tüketicilerin tükenmekte olan enerji kaynaklarıyla alakalı gelecek kaygısı ölçülmek istenmiştir. Daha sonra enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerinde bulunma ve alışkanlıklar ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Anket formu 55 ifaden oluşmaktadır. Anketteki ifadeler 5’li Likert ölçeğinde (1.Kesinlikle Katılıyorum, 2. Katılıyorum, 3.Ne katılıyorum Ne katılmıyorum, 4. Katılmıyorum, 5. Kesinlikle Katılmıyorum) hazırlanmıştır. Bu ifadeler Konya’da yaşayan tüketicilere yöneltilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 23.0 paket programında değerlendirilmiştir.

4.5.Araştırma Bulgularının Analizi

4.5.1. Demografik Özellikler

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Tüketicilerin Demografik Özellikleri

		F	%
Yaş	18-28 yaş	237	67,71
	29-38 yaş	77	22
	39-48 yaş	27	7,71
	49- yaş üstü	9	2,57
Cinsiyet	Kadın	235	67,14
	Erkek	115	32,85
Medeni Durum	Bekâr	225	64,28
	Evli	115	35,71
Aylık Gelir	1500TL altı	129	36,85
	1501-3000TL	125	35,71
	3001TL-4500TL	68	19,42
	4501-6000TL	21	6
	6001TL üstü	7	2
Eğitim	İlköğretim	15	4,28
	Lise	56	16
	Üniversite	232	66,28
	Yüksek	47	13,42
	Lisans/Doktora		

Araştırmaya konu olan tüketicilerin demografik özellikleri Tablo 2'e göre açıklanmıştır. Çalışmaya katılan 350 tüketicinin çoğunluğunun %67,71 (n=237) 18-28 yaş aralığındaki tüketiciler oluşturmakta ve bunu %22 (n=77) ile 29-38 yaş grubu izlemektedir. Çalışmaya katılan tüketicilerin çoğunluğunun gençlerden oluştuğu dikkati çekmektedir. Tüketicilerin %67,14 (n=235)'si kadın ve %32,85 (n=115)'i erkektir. Erkek ve kadın katılımcılar arasında oransal olarak çok büyük fark gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan tüketicilerin çoğu %64,28 (n=225)'i bekâr %35,71 (n=115)'i evlidir. Medeni durum dağılımında oransal olarak fark bulunmaktadır ve bekârların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %36,85 (n=129)'in geliri 1500TL ve altıdır, %35,71 (n=125)'i 1501-3000TL gelire sahiptir. Araştırmaya konu olan tüketicilerin çoğunluğunun geliri 3000TL altındadır ve gelir seviyeleri yüksek değildir. Yine aynı şekilde araştırmaya konu olan tüketicilerin eğitim durumu ise, %66,28 (n=232)'i üniversite mezunu ve bunu %16 (n=56) ile lise mezunu grubu takip etmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim durumu üniversite düzeyinde olduğu görülmektedir.

4.5.2. Güvenirlilik Analizleri

Araştırmanın anket çalışması için iki farklı ölçekten yararlanılmıştır. İlki 'Yeni Ekolojik Paradigma Ölçeği' ifadelerinden (Dunlap vd.,2000) faydalanılmıştır. 'Yeni Ekolojik Paradigma' ölçeğin Croanbach-Alfa değeri ,655 ve güvenilirdir. Enerji tasarrufu, geri dönüşüm ve alışkanlıklar ile ilgili ifadeler (Barr vd.,2005)'den alınmıştır. Bu ölçeğin Croanbach-Alfa değeri ,929 ve yüksek derecede güvenilirdir. Toplamda 55 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach- Alfa değeri ,915 olup $\alpha \geq 0,7$ 'den büyük olduğu için ölçeğin güvenilirliğe sahip olduğu değerlendirilmiştir. Güven aralığı ise %95 olarak belirlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016).

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

4.5.3. Faktör Analizi Sonuçları

Faktör analizinden önce değişkenler arasındaki korelasyon ve faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütüyle değerlendirilmiştir. KMO ölçütü 0,90-1,00 olduğunda mükemmel, 0,80-0,90 arasında olduğunda çok iyi, 0,70-0,79 arasında olduğunda iyi, 0,60-0,69 arasında olduğunda orta, 0,50-0,59 arasında olduğunda zayıf ve 0,50'nin altında olduğunda ise kabul edilemez (Gürbüz ve Şahin,2016). Araştırmada kullanılan ölçeklerin KMO değerlerinin tamamının 0.80'den büyük olması ölçekte yer alan maddelerin faktör analizi için uygun olduğuna anlamını taşımaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklerdeki faktörleri belirlemek amacıyla temel bileşenler analizi yöntemiyle varimax rotasyonu kullanılarak faktör analizi yapılmıştır. Buna göre faktör analizi bulguları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Faktör Analizi Bulguları

İfadeler	Satın Alma Kararları	Alışkanlıklar	Geri Dönüşüm
Enerji verimi yüksek ampüller satın alıyorum.	,666		
Enerji tasarrufu olan elektronik cihazlar satın alıyorum.	,572		
Organik ürünler satın alıyorum.	,674		
Adil ticarete uygun ürünler satın alıyorum.	,628		
Duman, sis ve spreylerden uzak duruyorum.	,546		
Bitki atıklarını bahçemde biriktiriyorum.	,603		
Yemek atıklarını biriktiriyorum.	,675		
Zehirli deterjanları kullanmıyorum.	,563		
Geri dönüşüme uygun kağıtlar kullanmaya özen gösteriyorum	,685		
Geri dönüşüme uygun cam ürünleri kullanıyorum	,727		
Geri dönüşüme uygun tuvalet kağıdı satın alıyorum	,743		
Yöresel gıdaları satın alıyorum	,670		
Yöresel pazardan ürünleri satın alıyorum	,613		
Alışveriş yaparken kendi çantamı kullanıyorum	,560		
Daha az ambalaj kullanıyorum.	,509		
Daha az su kullanıyorum.	,497		
Elimi sabunlarken musluğu kapatıyorum		,643	

Selda BAŞARAN ALAGÖZ, Aylın YILMAZ

Gün içinde girdiğim duş sayısını azaltıyorum		,519	
Tuvalette su kullanımına dikkat ediyorum ve daha az sifona basıyorum		,562	
Dişlerimi fırçalarken musluğu kapatıyorum		,684	
Bulaşık yıkarken musluğu boşa akıtmıyorum		,668	
Kullanılmayan odalarda ısıyı düşürüyorum.		,645	
Sıcak su kullanımını azaltıyorum.		,630	
Enerji tasarrufu sağlamak için ısı ayarını ortalama bir değerde tutuyorum		,605	
Banyoda harcadığım su miktarını azaltmak için kısa duşlar alıyorum.		,461	
Çamaşır veya bulaşık makinesinin kapasitesi dolmadan makineyi çalıştırmıyorum		,545	
Kışın kalorifer ısını yükseltmek yerine daha kalın giysiler giyiyorum.		,572	
Kullanılmayan odalarda ışıkları kapatıyorum		,693	
Bahçede damla sulama sistemini kullanıyorum		,472	
Gazete kağıtlarını geri dönüştürmede kullanıyorum			,652
Geri dönüşüm tenekeleri için birikim yapıyorum.			,678
Plastik şişeleri geri dönüşümde kullanmak için biriktiriyorum.			,708
Kullanılmayan mobilyalarımı, ihtiyacı olanlara veriyorum.			,743
Kıyafetlerimi yardıma muhtaç insanlara veriyorum.			,822
Enerji tasarrufu davranışlarını dürüstçe yerine getiriyorum.			,658
Toplam	62,322		
Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliliği	915		
Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare Sd	57703,871		
P Değeri	595		
	,000		

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

Tablo 3'te görüldüğü üzere verilerin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi için bakılan ve faktörleştirilebilirlik için 0,50'nin üstünde çıkması beklenen Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,915 olduğu için veri seti faktör analizine uygun durumdadır. Enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve olumlu alışkanlıklar edinmeyi ölçmek üzere ölçekte toplam 35 ifade yer almaktadır. Bu ifadeler kendi aralarında satın alma kararları, geri dönüşüm ve alışkanlıklar olmak üzere 3 ayrı faktör grubunda toplanmıştır. Bartlett's Küresellik Testi sonucunda Ki Kare değeri sonucunda Ki Kare değeri 5703.871, serbestlik derecesi değeri (df) 595 ve Sig. Değeri ,000 bulunmuş olup, veriler çok değişkenli normal dağılımdan gelmektedir ve faktör analizine uygundur. Ölçeğin toplam açıklayıcı varyansı ise %62,322 olarak tespit edilmiştir.

4.5.4. Temel İstatistikî Bulgulara Yönelik Değerlendirmeler

Gelecekte enerji kaynakların tükenecek olma kaygısını ölçen ölçeğin kapsamında değerlendirmeye alınan spesifik ifadelerin her birinin ne sıklıkta düşünüldüğünü gösterir ortalama değerleri ile standart sapma değerleri Tablo 4'de sunulmuştur:

Tablo 4. Enerji Kaynakların Tükenecek Olma Kaygısını Ölçeğinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ortalama	Standart Sapma
6. Dünya'da yaşayabilecek insan sayısının sınırına yaklaşıyoruz.	2,98	1,07
7. İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla doğal çevreyi değiştirme/doğal çevrede değişiklik yapma hakkına sahiptir.	2,47	1,19
8. İnsanlar doğaya müdahale ettiklerinde bu durum genellikle felaket sonuçlara yol açar.	3,75	0,97
9. İnsanların zekası/marifeti bizim dünyayı yaşanmaz bir yer haline dönüştüremeyeceğimizin teminatıdır.	3,03	1,03
10. İnsanlar çevreyi ciddi derecede kötüye kullanıyor	4,01	0,87
11. Eğer onları nasıl geliştireceğimizi öğrenirsek, dünya bol miktarda doğal kaynağa sahiptir.	4,29	0,71
12. Bitkiler ve hayvanlar da insanlar kadar doğada var olma/yaşama hakkına sahiptirler.	4,46	0,87
13. Doğa, modern sanayi toplumlarının etkileri ile baş edebilecek kadar güçlüdür.	2,97	1,12
14. Biz insanların özel yetenekleri olmasına rağmen, insanlar hala doğa yasalarına tabiiyiz.	3,41	0,93
15. "Ekolojik kriz" olarak adlandırılan durum ile insanlığın yüzleşmesi oldukça abartıldı.	2,69	1,05
16. Dünyanın sınırlı sayıda kaynak ve odalara	3,41	1,08

sahip uzay gemisi gibidir.		
17. İnsanlar doğanın geri kalanına hükmetmeye kastetmişlerdi.	3,29	0,90
18. Doğanın dengesi çok hassas ve kolayca bozulmaktadır.	3,62	1,02
19. İnsanlar doğayı kontrol edebilmek için doğanın nasıl işlediğine/çalıştığına dair yeterli bilgiyi/bilgileri eninde sonunda öğreneceklerdir.	3,38	1,06
20. Eğer doğayı bugünkü seyirde tahrip edersek, yakında büyük bir ekolojik felaket yaşayacağız.	4,13	0,92

Dünya'da yaşayabilecek insanların sayısının sınırına yaklaşıyoruz ifadesi $\bar{X}=2,98$ ortalamaya yakın değer almıştır. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla doğayı değiştirme hakkına sahip olma ifadesine $\bar{X}=2,47$ değeri ile ortalama altında kalmıştır. İnsanların çevreyi kirlettiği ifadesi güçlü bir şekilde kabul edilmiştir ve $\bar{X}=4,01$ değerini almıştır. Eğer insanlar zekâsını ve yeteneklerini kullanırlarsa dünyada çok fazla enerji kaynaklarına ulaşabileceğini $\bar{X}=4,29$ değeri ile desteklenmiştir. İnsanlar kadar bitkilerin ve hayvanların yaşama hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir $\bar{X}=4,46$. Sanayinin vermiş olduğu zararı, toplumların baş edebilecek güçte olmadığı ifadesi desteklenmiştir $\bar{X}=2,97$. İnsanların üstün yetenekleri olduğuna fakat bunları gerçekleştirmek için engeller olduğuna ve en büyük engelin doğa yasaları olduğu kabul edilmiştir $\bar{X}=3,41$. Dünya'da sınırlı sayıda kaynaklar olduğu ifadesi de desteklenmiştir $\bar{X}=3,41$.

Enerji tasarrufun da bulunma, geri dönüşümü destekleme ve olumlu davranış değişiklikleri edinme ile ilgili ölçeğin kapsamında değerlendirmeye alınan spesifik tasarruf yöntemlerinin her birinin ne sıklıkta uygulandığını gösterir ortalama değerleri ile standart sapma değerleri Tablo 5'de sunulmuştur:

Tablo 5. Enerji Tasarrufunda Bulunma, Geri Dönüşümü Destekleme ve Olumlu Davranış Değişikliği İfadelerin Ortalama ve Standart Sapmaları Değerlendirilmesi

	Ortalama	S.S.
21. Enerji verimi yüksek ampuller satın alıyorum.	3,23	1,25
22. Enerji tasarrufu olan elektronik cihazlar satın alıyorum.	3,97	0,83
23. Organik ürünler satın alıyorum.	3,67	0,84
24. Adil ticarete uygun ürünler satın alıyorum.	3,77	0,81
25. Duman, sis ve spreylere uzak duruyorum.	3,49	1,01
26. Bitki atıklarını bahçemde biriktiriyorum.	3,06	1,09
27. Yemek atıklarını biriktiriyorum.	3,72	0,99
28. Zehirli deterjanları kullanmıyorum.	3,34	1,02
29. Geri dönüşüme uygun kağıtlar kullanmaya özen gösteriyorum	3,49	0,93
30. Geri dönüşüme uygun cam ürünleri	3,52	0,92

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

kullanıyorum		
31.Geri dönüşüme uygun tuvalet kağıdı satın alıyorum	3,44	0,92
32.Yöresel gıdaları satın alıyorum	3,77	0,85
33.Yöresel pazardan ürünleri satın alıyorum	2,89	0,96
34.Alişveriş yaparken kendi çantamı kullanıyorum	3,64	0,92
35.Daha az ambalaj kullanıyorum.	3,36	0,92
36.Daha az su kullanıyorum.	3,37	1,01
37.Elimi sabunlarken musluğu kapatıyorum	3,33	1,10
38.Gün içinde girdiğim duş sayısını azaltıyorum	2,96	1,00
39.Tuvalette su kullanımına dikkat ediyorum ve daha az sifona basıyorum	3,56	0,96
40.Dişlerimi fırçalarken musluğu kapatıyorum	4,00	0,90
41.Bulaşık yıkarken musluğu boşa akıtmıyorum	3,87	0,91
42.Kullanılmayan odalarda ısıyı düşürüyorum.	3,87	0,99
43.Sıcak su kullanımını azaltıyorum.	3,35	0,98
44.Enerji tasarrufu sağlamak için ısı ayarını ortalama bir değerde tutuyorum	3,86	0,86
45.Banyoda harcadığım su miktarını azaltmak için kısa duşlar alıyorum.	3,38	1,03
46.Çamaşır veya bulaşık makinesinin kapasitesi dolmadan makineyi çalıştırmıyorum	4,10	0,85
47.Kışın kalorifer ısını yükseltmek yerine daha kalın giysiler giyiyorum.	4,07	0,86
48.Kullanılmayan odalarda ışıkları kapatıyorum	4,33	0,81
49.Bahçede damla sulama sistemini kullanıyorum	3,65	1,03
50.Gazete kağıtlarını geri dönüştürmede kullanıyorum	3,50	1,00
51.Geri dönüşüm tenekeleri için birikim yapıyorum.	3,50	0,98
52.Plastik şişeleri geri dönüşümde kullanmak için biriktiriyorum.	3,53	1,01
53.Kullanılmayan mobilyalarımı, ihtiyacı olanlara veriyorum.	4,08	0,80
54. Kıyafetlerimi yardıma muhtaç insanlara veriyorum.	4,21	0,80
55. Enerji tasarrufu davranışlarımı dürüstçe yerine getiriyorum.	4,53	0,78

Araştırmaya konu olan 350 tüketicinin enerji tasarrufunda bulunma faaliyetlerine vermiş olunan cevaplar ortalama üstünde değer almıştır. Tasarruflu enerji ampulleri satın almayı destekleyen ifade $\bar{X}=3,23$ değerini almıştır. Enerji tasarrufu sağlayan elektronik cihazların satın alınması ifadesi $\bar{X}=3,97$ değerini almıştır. Geri dönüşüme uygun kağıtlar kullanma ifadesi

\bar{X} =3,49 değerini almıştır. Enerji tasarrufu sağlamak için daha az su kullanmak, daha az ambalaj kullanmak, daha az elektrik tüketmek gibi ifadeler (\bar{X} =3,36 ve \bar{X} =3,37) değerlerini almıştır. Olumlu davranışlar kazanmak adına yapılan kullanılmayan odalarda ışıkları kapatmak, kullanılmayan kıyafetleri yardıma muhtaç kişilere vermek, kullanılan elektrikli cihazların tam kapasiteli çalışmasını sağlamak gibi ifadelerin ortalamasının üzerinde değer aldığı görülmektedir (\bar{X} =4,08, 4,21, 4,53).

5li Likert tipi sıklık ölçeği kullanılarak ölçülen değerlerin çok yüksek olmadığı, ortalama değerlerin 2,89-4,53 arasında ılımlı seviyelerde seyrettiği dikkati çekmektedir. Enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve olumlu davranış değişikliklerinde bulunmada olumlu düşüncelere sahipler ve desteklemektedirler. Genel anlamda olumlu davranış değişikliğini edinme düşüncesi ve eylemi ortalamasının üstünde değer almıştır. Tüketicilerin, enerji kaynakların tükenecek olmasında kaygı yaşamaktadır ve bu nedenle de toplum refahı için olumlu davranış değişikliği edinmelerine de sıcak baktığı çıkarımı bulunmaktadır.

4.5.5. Korelasyon Analizi

Bu çalışmada, enerji kaynakların tükenmesinden kaynaklanan kaygı ile enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve alışkanlıklarını değiştirmeye aralarında ilişkiyi değerlendirmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6. Korelasyon Analizi Sonucu(1)

	Enerji Tasarrufunda Bulunma, Geri Dönüşümü Destekleme ve Alışkanlıkların Değiştirilmesi (Ölçek2) (r)	Anlamlılık Düzeyi (p)
Enerji Kaynakların Tükenecek Olma Kaygısı (Ölçek 1)	0,256	0,000*
r: korelasyon sayısı p: anlamlılık düzeyi p<0.01		

Tablo 6'ya göre; Enerji kaynakların tükenecek olma kaygısını ölçen ifadeler ile enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşümü destekleme ve olumlu alışkanlıklar kazanma gibi ifadeleri ölçen ölçek arasındaki ilişki orta derecede, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ilişki vardır ($r=0,256$, $p=0,00<0,01$). Analiz sonucuna göre, enerji kaynakların tükenecek endişesi, enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve toplum refahını arttırmak adına olumlu davranışlar edinmeyi desteklemektedir ve aralarında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Analiz sonucunun yorumlanması, enerji kaynakların tükenecek olma kaygısı, tüketicilerin enerji tasarrufunda bulunmasını ve geri dönüşüm faaliyetlerini arttıracaktır.

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

Tablo 7. Korelasyon Analizi Sonucu(2)

	Enerji Kaynaklarının Tükenecek Kaygısı (r)	Anlamlılık (p)
Yaş	0,143	0,008
Gelir	0,340	0,000
Eğitim	0,126	0,019
r= korelasyon sayısı p= anlamlılık düzeyi p<0,01		

Tablo 7'ye göre, demografik özelliklerden yaş ile enerji kaynakların tükenmesiyle ilgili ifadeler arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p=0,008<0,01$). Analiz sonucuna göre, tüketicilerin yaşı ilerledikçe enerji kaynakların tükenmesi endişesi artmaktadır.

Demografik özelliklerden gelir durumu ile enerji kaynakların tükenmesiyle ilgili ifadeler arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p=0,00<0,01$). Analiz sonucuna göre, gelir durumu arttıkça enerji kaynakların tükenmesi endişesi artmaktadır.

Demografik özelliklerden eğitim durumu ile enerji kaynakların tükenmesiyle ilgili ifadeler arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p=0,019<0,01$). Analiz sonucuna göre tüketicilerin demografik özellikleri ile enerji kaynakların tükenmesi endişesi arasında ilişki vardır. Yani, eğitim durumunda yükselme olması durumunda, enerji kaynakların tükenmesi endişesinde artış olacaktır.

Tablo 8. Korelasyon Analizi Sonucu(3)

	Enerji Tasarrufunda Bulunma, Geri Dönüşümü Destekleme ve Alışkanlıklarını Değiştirme Faaliyetlerinde Bulunma (r)	Anlamlılık (p)
Yaş	-0,196	0,000
Gelir	-0,035	0,510
Eğitim	0,136	0,001
r=korelasyon sayısı p= anlamlılık düzeyi p<0,01		

Tablo 8'e göre, tüketicilerin demografik özelliklerinden yaş ile enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve alışkanlıklarını değiştirme faaliyetleri arasında önemsiz, istatistiksel olarak negatif ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-0,196$ ve $p=0,00<0,01$). Analiz sonucuna göre, yaş durumunun enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme üzerinde etkisi vardır. Tüketicilerin yaşı ilerledikçe, daha çok enerji tasarrufunda bulunmaktadırlar ve olumlu davranış değişikliklerini desteklemektedirler.

Tüketicilerin demografik özelliklerinden eğitim durumu ile enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve alışkanlıkları değiştirme faaliyetleri arasında önemsiz, istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=0,136$ ve $p=0,011<0,01$). Analiz sonucuna göre, eğitim durumunun enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme üzerinde etkisi vardır. Tüketicilerin eğitim seviyeleri arttıkça, enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme ve olumlu davranışlar edinmeleri artacaktır.

4.5.7. Hipotez Değerlendirme Sonuçları

Tablo 9'da hipotez değerlendirilmesi yapılmıştır:

Tablo 9. Hipotez Değerlendirilmesi

	Hipotezler	Anlamlılık Düzeyi	Sonuç
H₁	Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamasıyla yaşları arasında ilişki vardır.	0,008	Kabul
H₂	Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamasıyla cinsiyetleri arasında ilişki vardır.	0,009	Kabul
H₃	Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamasıyla medeni durumları arasında ilişki vardır.	0,000	Kabul
H₄	Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamasıyla gelirleri arasında ilişki vardır.	0,000	Kabul
H₅	Tüketicilerin, tükenmekte olan enerji kaynaklarına yönelik kaygılar yaşamasıyla eğitim durumları arasında ilişki vardır.	0,019	Kabul
H₆	Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ile yaşları arasında ilişki vardır.	0,001	Kabul
H₇	Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ile cinsiyetleri arasında ilişki vardır.	0,027	Kabul
H₈	Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ile medeni durumları	0,060	Red

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

	arasında ilişki vardır.		
H₉	Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ile gelir durumları arasında ilişki vardır.	0,270	Red
H₁₀	Tüketicilerin, enerji tasarrufu davranışında bulunma, geri dönüşümü destekleme ve tüketim alışkanlığını değiştirmeleri ile eğitim durumları arasında ilişki vardır.	0,021	Kabul
P<0,05 olduğunda hipotez kabul edilir.			

5. Sonuç ve Değerlendirme

Topluluk tabanlı sosyal pazarlama, kâr elde etmenin yanı sıra toplumsal faydayı önemsemektedir ve pazarlamadaki sosyal değişimleri desteklemektedir. Topluluk tabanlı sosyal pazarlama, toplumun refahını arttırmak ve tüketicilerin gönüllü olarak yapacakları davranışları desteklemek üzere başvuru pazarlama şeklidir. Toplumsal çıkarları korumak için desteklenen davranışlar bulunmaktadır. Enerji tasarrufuna bulunma ve geri dönüşüm faaliyetlerini destekleme olumlu davranış değişiklikleridir.

İlgili literatür taraması ve araştırma sonucunda, tüketiciler enerji kaynakların ömrünün tüenecek endişesini yaşamaktadır (H1, H2,H3, H4,H5). Bu endişe karşısında toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve gelecek kaygılarını gidermek adına enerji tasarrufunda bulunmak, geri dönüşüm faaliyetlerini desteklemek ve olumlu davranışları desteklemeye çalışmaktadır. Evli veya bekâr olmak ve gelir durumlarının farklı olması enerji tasarrufunda bulunma faaliyetlerinde farklılık göstermemektedir. Hem kadınlar olsun, hem erkekler olsun bu tür faaliyetleri desteklemektedir. Topluma faydalı olmak ve gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakma gayesiyle olumlu davranış değişiklikleri arzulanmaktadır. Bu doğrultuda işletmelerin ve üreticilerin toplum yararını koruyucu davranışlarda bulunmaları, tüketiciler tarafından olumlu karşılanacaktır. Ayrıca üretici firmaların, toplum refahını koruma adına yapacakları çalışmalar tüketicilerin ilgisini çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anda, Martin Ve Temmen, Justin (2013), “**Smart Metering For Residential Energy Efficiency: The Use Of Community Based Social Marketing For Behaviour a l Change And Smart Grid İntroduction**”. Elsevier, Renewable Energy , ss. 119-127.
- Andreasen, Alan R. (1995), “**Marketing Social Change: Changing Behavior to Promote Health, Social Development and the Environment**”, <https://www.wiley.com/en-us/Marketing+Social+Change%3A+Changing+Behavior+to+Promote+Health%2C+Social+Development%2C+and+the+Environment-p-9780787901370>. Erişim Tarihi: 10.05.2018
- Andreasen, Alan R. (1998), “**Alternative Growth Opportunities for Contraceptive Social Marketing Programs**”, Journal of Health Care Marketing, Cilt. 18, Sayı: 2, ss. 38-40.
- Akdoğan, Şükrü-Çoban, Suzan-Öztürk, Resul (2012), “**Medyada Yer Alan Sosyal Pazarlama Kampanyalarına Yönelik Tüketici Değerlendirmeleri: Konya İlinde Bir Uygulama**”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 39, ss.1-18.
- Athey, Victor- Suckling, Rupert- Tod, M. Angela- Walters, Stephen- Rogers, K. Trevor (2012), “**Early Diagnosis Of Lung Cancer: Evaluation Of A Community-Based Social Marketing Intervention**”, Thorax, Cilt. 67, Sayı: 5, ss. 412-417.
- Aydiner, Ayfer ve Yertutan, Canan (2012), “**Erkeklerin Evde Enerji ve Su Tasarrufundaki Alışkanlık ve Satın Alma Odaklı Davranışlarının İncelenmesi**”, Sosyo Ekonomi Dergisi, s. 158-172.
- Ayvaz, İbrahim ve Torlak, Ömer (2016), “**Sosyal Pazarlama ve Ahlaki Boyutları**”, Türkiye İktisadi Girişim Ve İş Ahlâkı Derneği, Cilt. 9, Sayı: 2, ss.247-281.
- Barr, Stewart- Gilgg, Andrew- Ford, Nicholas (2005) , “**The Household Energy Gap: Examining the Divide Between Habitual and Purchase-Related Conservation Behaviours**”, Elsevier, Energy Policy, 2005, ss.1425-1444.
- Benedict, Paula (2007), “**In British Columbia Inspiring Sustainable Ways Community-Based Social Marketing Policy**”, Fresh Outlook Foundation.
- Cheng, Hong- Kotler, Philip- Lee, Nancy (2003), “**Social Marketing for Public Health**”, Canada: Jones&Bartlett Publishers.
- Cooper, Carol (2007), “**Successfully Changing Individual Travel Behavior, Applying Community-Based Social Marketing to Travel Choice**”, Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board, Sayı: 202, ss. 89-99.
- Çabuk, Serap ve Nakıboğlu, Burak (2003), “**Çevreci Pazarlama ve Tüketicilerin Çevreci Tutumlarının Satın Alma Davranışına Etkileri ile ilgili Bir Uygulama**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 12, Sayı: 12, ss.39-54.
- Dunlap, Riley- Van Liere, Kent D.- Mering, Angela- Jones, Robert Emmet (2000), “**Measuring Endorsement Of The New Ecological Paradigm: A Revised Nep Scale**”, Journal of Social Issues, ss.425-444.

Doğal Kaynakların Tükenme Endişesi İle Tüketicilerin Olumlu Davranış Değişiklikleri Edinmesinde Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlamanın Rolü: Konya İli Üzerine Bir Araştırma

- Dursun, İnci ve Belit, Meryem (2017), “**Bir Sosyal Pazarlama Hedefi Olarak Enerji Tasarrufu Ve Ölçümü**”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 10, Sayı: 3, ss.130-153.
- Farmer, Frank- Clarke, Leslie- Flocks, Joan- Bryant, Carol- Romund, Camilla- Albrecht, Stan (2009),”**Community Based Social Marketing: Involvement in Health Programs**”, Journal of the Community Development Society, Sayı: 33, ss. 1-18.
- Gelibolu, Levent (2011), “**Topluluk Tabanlı Sosyal Pazarlama Yaklaşımıyla Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Güdülenmesi: Yükseköğretimde Deneysel Bir Uygulama**”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Adana.
- Gelibolu, Levent ve Madran, Canan (2013), “**Çevresel Sorunlara Davranışsal Çözümler Geliştirilmesinde Sosyal Pazarlamanın Kullanılması**”, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 27, Sayı: 4, ss.339-357.
- Hall, Micheal ve Power, Helena (2016), “**Social License to Operate and Adaptive Co-Marketing: Exchange, Social Capital and Community-Based Social Marketing**”, Administravite Sciences, Preprints, ss.1-16
- Hastings, Gerard- Macfadyen, Lynn- Anderson, Susan (2000), “**Whose Behaviour is it Anyway? The Broader Potential of Social Marketing**”, Social Marketing Quarterly, Cilt. 6, Sayı: 2, ss.46-58.
- Hasting, Gerard (2007), “**Social Marketing: Why Should the Devil Have All the Best Tunes?**”, Uk: Oxford, Butterworth-Heinemann.
- Kaçar, İdil- Kartal, Burak- Kahraman, Aysun (2014), “**Türkiye'deki Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Pazarlama Kampanyalarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi**”, Pazarlama ve Pazarlama Araştırma Dergisi, Sayı: 14, ss. 47-74.
- Kennedy, Amanda (2010), “**Using Community-Based Social Marketing Techniques to Enhance Environmental Regulation**”, Sustainability, Cilt: 2, Sayı: 4, ss. 1138-1160.
- Kotler, Philip ve Zaltman, Gerald (1971),”**Social Marketing: An Approach To Planned Social Change**”, Journal of Marketing, Sayı: 35, ss. 3-12
- Mckenzie-Mohr, Doug (1999), “**Fostering Sustainable Behavior: An Introduction To Community Based Social Marketing**”, Canada: New Society Publishers.
- Mckenzie-Mohr, Doug (2000), “**Fostering Sustainable Behavior Through Community-Based Social Marketing**”, American Psychologist, Cilt. 55, Sayı: 5, ss. 531-537.
- Tatar, Şahika Burçin (2015), **Markaların Sosyal İçeriklerle Toplumsal Pazarlamaya Katkısı**. www.Pazarlama.Org.Tr/Upk-2015/Konferans_Dosyaları/Sunumlar/125.Ppt. Erişim Tarihi: 08.05.2018
- Vigen, Michelle ve Stommen, Susan Mazur (2012); **Reaching the “High-Hanging Fruit” Through Behaviour Change: How Community-Based Social Marketing Puts Emerging Saving Within Reach**, An Aceee White Paper.

- Gürbüz, Sait ve Şahin, Faruk (2016),” **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**”, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tengilimoğlu, Dilaver- Güzel, Alper - Günaydın, Emel (2013) ,”**Sosyal Pazarlama Kapsamında Dumansız Hava Sahası: Örnek Bir Uygulama**”, Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 15, Sayı: 2, ss.1-26

KAHRAMANMARAŞ ŞEHİR KİMLİĞİ ÜZERİNE TOPLUMSAL YAPI ÇÖZÜMLEMESİ*

İsmail GÖKTÜRK

Öğr. Gör., KSÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü,

Orcid id: 0000-0003-3465-0418

Mehmet YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İİBF Sosyal Hizmet Bölümü,

Orcid id: 0000-0002-5710-5263

Öz

Şehir kimliği, toplum kültürünün kurumsallaşmasıyla oluşan maddi yapılarla insan ilişkilerinin tezahürü olan, örf-adetlerden, geleneklere, oradan mimari üsluba kadar bir dizi unsurun birleşiminden oluşur.

Kahramanmaraş'ı nev-i şahsına münhasır kılan kendine mahsus bir takım özellikleri vardır. Şehir karakterinin ana özellikleri olan bu faktörler, Kahramanmaraş'ta kahramanlık ruhu, dini hayatla ilgili duyarlılık, kültür ve edebiyat adamları yetiştiren bir şehir olması vb. şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmada, Kahramanmaraş'ın sosyo-kültürel yapısı, coğrafya, tarih, mimari, ve kimliği etkileyen diğer faktörler çerçevesinde Kahramanmaraş'ın şehir kimliğinin oluşumu, tarihsel süreçte gelişimi ve bugünkü mevcut durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir Kimliği, Sosyo-Kültürel Yapı, Kahramanmaraş

SOCIAL STRUCTURE ANALYSIS ON KAHRAMANMARAŞ CITY IDENTITY

Abstract

The city identity consists of a combination of elements that are the manifestation of human relations with the material structures formed by the institutionalization of the society culture, from customs to traditions and from there to architectural style.

There are a number of unique features that make Kahramanmaraş unique. These factors, which are the main characteristics of the city character, can be listed as the spirit of heroism in Kahramanmaraş, sensitivity about religious life, and a city that educates people of culture and literature.

In this study, the socio-cultural structure of Kahramanmaraş, geography, history, architecture, and other factors affecting the identity of Kahramanmaraş, the formation of the city identity, the development of the historical process and the present situation are examined.

Key Words: City Identity, Socio-Cultural Structure, Kahramanmaraş

* Bu çalışma, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından 22 Ocak 2015 tarihinde düzenlenen "Kahramanmaraş Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu"nun yazarlar tarafından hazırlanmış olan bölümünün ilgili kısmının yeniden düzenlenerek makaleye dönüştürülmüş şeklidir.

1. GİRİŞ

Adamın su gibi akanıdır Maraşlı
Biberde, çeltikte, pamukta elleri
Sim işler, oyma yapar, edik diker gibidir
Sinsin oynar, halay çeker, diz kırar gibidir
Kuşanıp ava giderken
Bataktan alırken turacı
Giyinip çarşıya varırken
Kara şalvar ak işlik
Gözleri ışığı ve geceyi paylaşırır
Kaşları onuru ve sevdayı
Adamın su gibi akanıdır Maraşlı
(Gülten Akın)

Şehirler vardır, ülkelerinin atardamarlarıdır. Tarihin kırılma noktalarında millet hayatının sürekliliğini sağlayacak dinamiği, enerjiyi açığa çıkaracak gücü içinde barındıran kentler vardır. Artık bitti denilen yerde, ben varsam bitmemiştir diyerek her şey yeniden başlıyor duygusunu uyandıran kentler...

Maraş bu kentlerden biridir. Milli Mücadele’de ilk kurşunu atarak, içinde saklayıp büyüttüğü kahramanlık duygusuyla, tarihin koptuğu yerde yeniden millet olma coşkusunun kazanılmasını sağlamıştır. Maraş bir bütün olarak; çocuğu, kadını, erkeği yaşlısıyla yani “Milli Mücadeleye katılmayan tek bir fert bile yoktur” dedirten ölçüyle bu ödevini yapmıştır. Onun içindir ki 5 Nisan 1925 tarihinde TBMM’ce kendisine verilen İstiklâl Madalyası ile yeryüzünde emsalsiz bir onurun sahibi olmuştur. Bu yönüyle Maraş, kültürümüzün bir unsuru olan kahramanlığın kurumsallaşmasını sağlamıştır; 7 Şubat 1973’de “kahramanlık unvanı” ile de taltif edilmiştir. Maraş kahramanlık ruhunu Sütçü İmam’ın torunları olarak hem unvanında hem yüreğinde hala barındırmaya devam ediyor. Şairinin dediği gibi, “kim var? diye seslenince, sağına ve soluna bakınmadan, fert fert ‘ben varım!’ cevabını verici, her ferdi ‘benim olmadığım yerde kimse yoktur’ duygusuna sahip” insanların yaşadığı bir kent olmaya devam ediyor.

Maraş sadece Milli Mücadeledeki kahramanlığıyla değil; kültürümüzün hemen her şubesindeki kahramanlarıyla da öne çıkan bir kentimizdir. Kuddûsî’den 1 Necip Fâzıl’a, ondan günümüz şairlerine uzanan çizgisiyle edebiyat alanında her dönemde öncü olan bir kentimizdir. Bulunduğu her mecliste hemşehrimiz olmakla daima övünen ve bizim de gurur kaynağımız merhum Necip Fazıl, Cumhuriyet döneminin şiirde, fikirde ve diğer edebî alanlarda verdiği eserleriyle en öne çıkan isimdir. Bu öncü kahramanlar kültürel sürekliliğe vesile olmuşlardır ki şimdi, Maraş’ta üç genç bir araya gelse bir edebiyat dergisi tasarlıyor olur.

¹ Kuddûsî Ahmed Efendi (1769-1849), Maraş’tan Niğde’ye göç eden Nakşibendî şeyhi ulemâdan Hacı İbrâhim Efendi’nin oğludur. Mar’aşîzâde ve Kuddûsî Baba olarak da tanınan Kadiri Şeyhi Kuddusi Ahmed efendi, Allah’ın kuddûs ismine mazhar olduğu veya bu ismin mazharı olmayı umduğu için şiirlerinde Kuddûsî mahlasını kullandığını söyler. XIX. yüzyılda Anadolu’da yetişen şair mutasavvıfların en önemlilerinden biridir (Uludağ ve Köksal: 2002:315-316)

Maraş'ımızın bu kadar çok şair, yazar, sanatkâr yetiştirmesi, bu toprağın, bu suyun, bu havanın, insanın mayasına kattığı cevherle ilgilidir. Bu memleketin havasıdır Mahsûni'nin türkülerindeki hüznün. Bu toprakta yaşadığı için şairinin "isminin baş harfleri acz tutar". Şevket Bulut'un "Kör Kuyu"lardan en güzel hikâyeleri çıkarması belki de içtiği sudandır. Bu şehirde herkes bir sanatkâr ruh taşır. Dünyayı global bir köy haline getirmek için devasa şirketlerin kurulduğu bu dönemde, bu şehrin insanı bakır döver, semer yapar, keçe yuvarlar ve külek yapar. Bu şehirde çocuklar para kazansın diye değil; sanat öğrensin diye çırak durur ustalarının yanına. Oymacılık öğrenir, kuyumculuk öğrenir. Yâni hayata sanatkâr bir ruhla bakmayı öğrenir. Bu şehrin genç kızları gergeflerine gönlünü gerer. Gözünün nurunu yüreğinin sevgisini yansıtır oyalı yazmasına, işlediği sim sırmaya. Onun sanatçı duruşu, yaptığı her işi sanatlı kılışır ki Fatih'in eşi, Yavuz'un annesi yapmıştır onu. Sanatkâr ruhudur ki emeksiz iş yapmamayı öğretmiştir ona, yaptığı yemekler baş tacıdır Türk mutfağında. Süt, sahlep, şeker dünyanın her yerinde bulunur ama ancak Maraşlının elinde adı dondurmadır onun.

Bu makalede önce şehir kimliği kavramı tanımlanacaktır. Ardından, Kahramanmaraş'ın ayırt edici vasfı olan karakteristik özellikleri ele alınacaktır. Nitekim şehir kimliğini oluşturan da bir şehri diğerlerinden ayıran önemli vasıflarıdır. Bu özellikler arasında sırasıyla Kahramanmaraş'ta dini duyarlılık, kahramanlık ruhu, kültür ve edebiyat şehri olma özellikleri ele alınmıştır. Metin içerisinde, Kahramanmaraş ifadesi yerine yalın olarak Maraş ibaresi kullanılmıştır. Zira Maraş isminde kahramanlık ruhu mündemiçtir.

2. KAHRAMANMARAŞ ŞEHİR KİMLİĞİ VE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

2.1 Şehir Kimliği Kavramı ve Kapsamı

Şehirlerin, insanlar gibi kendilerine özgü kimlikleri vardır. İnsanlar, yaşadıkları çevreyi dizayn ederken, coğrafya, doğal ve tarihsel olaylar, üretim ilişkileri, bilim ve icatlar gibi somut etkenler; inançlar, korkular, güzellik anlayışları, farklı olma gibi soyut etkenlerle düzenleye gelmişlerdir. Şehirlerin kimliği oluşurken, toplumun inançlarının, geleneklerinin sosyal yapıya yansımaları kaçınılmazdır. Hacı Bayram-ı Veli'nin bir dörtlüğünde bu çok güzel ifade edilir:

Nagehan ol şâra vardım/Ol şârı yapılır gördüm

Ben dahi yapılır oldum/Taş-u toprak arasında

Bizim dilimizde medeniyet kavramı, "medine" yani şehir kavramından türemiştir. Bizde insanın ve şehrin inşası, dolayısıyla medeniyet, inanç ve din kaynaklıdır. Şehrin inşası, sosyal kurumların, yapıların, insan ilişkilerinin ve bunların neticesi olan sanat ve estetiği içeren her türlü eserin inşası anlamına gelir. Şehir inşasında somut yapılarla soyut değerler ilişkisi içerisindedir.

Sosyal yapı, bir sistem özelliğine sahip olduğu için, kültürel ve fiziki yapı unsurlarındaki her değişim diğerini de etkilemektedir. Toplumsal yapılar, toplumun inanç sistemi ve onun ürettiği kültürün tezahürüdür. Sosyal münasebetlerden mimari, estetik, sosyal hayatın devamı için oluşturulan kurumlar, çevre ve siyasal düzene kadar ulaşan bütün birimler bir etkileşim ve uyum içindedir. Sosyal bütünlük içinde bir sistem özelliği gösteren yapılar birbirini üretmektedirler. Sosyolog Merton, bireyi saran toplumsal çevreyi kültürel yapı ve toplumsal yapı olarak ikiye ayırır. Kültürel yapı, normatif bir

yapı olup, toplum yaşamındaki değer yargılarını, normları ve inançları kapsamaktadır.

Toplumsal yapı ise, toplum yaşamını belirleyen toplumsal ilişkilerden ve toplumsal örgütlerin işleyişinden oluşmaktadır. Ancak bu iki yapı birbirinden kopuk olmayıp, karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini üretirler. Bunun içindir ki toplumbilimciler her iki yapıyı birlikte ifade için “sosyo-kültürel yapı” kavramını kullanmaktadırlar (Güven, 1999: 213 vd.). Kültürü maddi ve manevi kültür olarak ayıran ve maddi kültürün, manevi kültürün müşahhaslaşmış şekli olduğunu; medeniyetin de bu kültürün dışlaşmış araçlarından oluştuğunu söyleyen görüşler de vardır. Yani kültürel yapı veya manevi kültür, “nasıl olması gerektiğini” izah ederken; toplumsal yapı veya maddi kültür, “nasıl olduğunu” ortaya koymaktadır. İlerde değineceğimiz kültür medeniyet değişimleri tartışmaları bu çerçevede cereyan etmiştir.

Rus sosyolog P. A. Sorokin, toplumları ve sosyokültürel sistemleri üç ana grupta sınıflamaktadır. Bunlar, maddeci, manevî ve ideal sistemlerdir. İdeal dediği sistem, hem maddeci, hem de maneviyatçı kültürlerin sentezidir (Karakaya, 2017; Erkal, 1997: 247). Sorokin'e göre toplum, bir sosyo-kültürel sistem içinde varlığını devam ettirir. Bu sosyo-kültürel sistem temelde üç bileşenden oluşur. Bunlar, maddi olmayan, zamansız ve mekansız anlamlar; anlamları maddileştiren (maddi) araçlar, maddi araçların yardımıyla bu araçları işler hale getiren insan unsurudur (Yazıcı, 1998: 1834 vd.). Sosyo kültürel sistemin iki tip bütünleşmesi söz konusudur. Bunlardan birincisi fonksiyonel bütünleşme (işleyiş bütünleşmesi); ikincisi ise parçalara içten nüfuz eden ve bir mana etrafında entegre olmayı ifade eden mana etrafında bütünleşme biçimidir. Fonksiyonel bütünleşme, bir makinenin çarklarının birbiriyle ilişkisi gibi kültürün çeşitli unsurlarının hissiz ve anlayışsız bir şekilde bir araya gelmesiyle oluşur. Manalı bütünleşme ise, çeşitli unsurların sadece fonksiyon icabı değil, ihtiva ettikleri öz karakterleri itibarıyla birbirini tamamlamasıdır. Mana etrafında bütünleşme, toplumlar için sosyo-kültürel bir tamlanmayı sağlar. Sorokin, bu bütünleşme tipinden kültürün mantıklı/anlamlı bütünleşmesi olarak söz eder. Esasen bir üçüncü bütünleşme de değerler etrafında fonksiyonel bütünleşmedir ki, Sorokin buna, değerler etrafında bütünleşmiş süper toplum demektedir.

Şehir kimliği, toplum kültürünün kurumsallaşmasıyla oluşan maddi yapılarla insan ilişkilerinin tezahürü olan, örf-adetlerden, geleneklere, oradan mimari üsluba kadar bir dizi unsurun birleşiminden oluşur.

Gelenekselden moderne geçiş sürecinde, toplum kültüründeki değişimler şehir yapılarında ve ilişkilerindeki değişimlerle birlikte yürümektedir. Bir şehrin kimliği, doğal ve yapay çevreden kaynaklanan kimlik elemanları, bu elemanların mekânsal öğeleri, tarihi, kültürel değerleri ve düzeyi, mimarisi, sosyal yapısı, coğrafyası, içinde yaşayan uygarlıkları, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, şu anda yaşayan insanları, ilk yerleşimden bugüne geçirdiği evreleri, topografyası, bitki örtüsü, iklimi, jeopolitik konumu, gibi etkenlere bağlı olarak oluşmaktadır. Bunun dışında, Doğu veya Batı kenti oluşu, deniz ve karayolu bağlantısı, başka kültürlerle olan açıklığı veya kapalılığı, ekonomik yapısı, barındırdığı canlı türleri, geçirdiği işgaller ve savaşlar, depremler, bir devlete başkentlik yapıp yapmadığı vb. birçok unsur da şehir kimliği oluşumunda önemli faktörlerdir. Bütün bu unsurların birleşimi ve

bütünleşmesi ile birlikte, şehirler kendine has özellikler kazanmaktadır (Deniz Topçu, 2011: 1052).

Kahramanmaraş şehir kimliğini oluşturan temel unsurlar da yine bu çerçevede, doğal çevre özellikleri, yapay çevre özellikleri, sosyo-kültürel çevre özellikleri ve ekonomik üretim ilişkileri ile belirlenmiştir. Bu yapılardaki değişimler, sosyo-kültürel anlamda şehirkimliğindeki değişimleri de etkilemektedir.

2.2. Kahramanmaraş Şehir Kimliği (Şehir İmajı)

Şehirlerin yapı tipleri, iklimi, coğrafyası, tarihi değerleri ve bunların şehir insanı üzerindeki etkileri, Maraş ölçeğinde bu başlık altında ele alınacaktır. Yine bu bölümde, Maraş'ın kimlik özellikleri, modernleşmeyle değişen yapıları, bunun hayat tarzına yansımaları gibi konular da farklı alt başlıklar kapsamında ele alınacaktır.

2.2.1. Kahramanmaraş'ın Sosyo-Kültürel Yapısı ve Özellikleri

Türkiye'nin modernleşme macerasına maruz kalan bütün şehirler gibi, Kahramanmaraş da modernleşmeye maruz kaldığı ölçüde değişime uğramıştır. Bir sosyo-kültürel değişim modeli olan modernleşme, bilindiği gibi tarımsal üretimden endüstriyel üretime; kapalı köy ekonomisinden kent/pazar ekonomisine; insan hayvan enerjisinin kullanımından makine enerjisinin kullanımına doğru yapılan geçişler olarak tanımlanmaktadır. Kimi sosyal bilimciler de toplumun bu altyapı değişimine paralel olarak meydana gelen aydınlanma, pozitivizm, sekülerizm gibi üstyapısal değişimleri modernleşme olarak değerlendirmişlerdir. Modernleşme, modern dünyayı oluşturan bireyselleşme, sekülerleşme, kültürel farklılaşma, metalaşma ve kentleşme süreçlerinin hepsini bir arada anlatan bir terimdir (Best ve Kellner, 1998: 15).

Ana hatlarıyla modernleşme, farklılaşma ve uzmanlaşma olarak ele alınırken sosyal psikologlar, modernleşmenin doğurduğu zihinsel rahatsızlıklar üzerinde durmakta; iktisatçılar insanları motive eden psikolojik, sosyal ve politik faktörleri göz önüne almaksızın kişilerin teknoloji kullanımı ve benzeri hususlara bakmakta; siyaset bilimciler ise, ulus oluşturma, kurumsal yapıyı bozmadan yeni mobilize grupları uyumlaştırma sorunu olarak ele almaktadırlar. Modernleşme, sosyal ve fiziki çevreyle ilgili olduğu kadar, kişilerin tutum ve değerleri, zihinsel yapıları ve kişiliği ile de ilgili bulunmaktadır. Modernleşme, modern sosyal ve fiziki çevreye uygun zihinsel yapı, tutum, değer ve kişilik gerektirmektedir. Buradan hareketle, modern zihin, sosyal çevreyi de değiştirmekte ve kentsel değişim ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel şehir üslubunun değişim süreci, Ankara'yı "modern bir kent yapma" anlayışıyla başlamıştır. Falih Rıfki'nin "Ankara, bütün Türkiye şehirciliğinin modeli; bütün belediyelerimiz için örnek olacaktır." ifadesi istikametinde, Anadolu'daki bütün şehirler Ankara'ya benzemeye başlamıştır. Geleneksel Türk şehrinin özelliği olan büyük bir mabed etrafında çarşı ve pazarların onların da etrafında mahallelerin meydana gelme süreci, Ankara örneğinde modern şehir yapılanmasıyla ortadan kaldırılmıştır. "Mabetsiz şehir inşa etme" iddiasıyla yeniden inşa edilen Ankara örneği, geleneksel şehir anlayışımızın da sonunu getirmekteydi.

Aslında, modern şehir Batıda Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan işgücü transferinin yol açtığı göç problemini yahut bu problemin doğuracağı yeni

sıkıntıları, verimliliği gözeterek tolere etme, daha katlanılabilir hale getirme çabasının bir sonucudur. Bu çerçevede, Batıda şehir tipleri, kantitatif unsurlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Bizde ise, oryantalist bir yaklaşımla, Batıdaki modern şehir yapılanmasının taklidi, ihtiyaçtan çok statü sembolüne dönüştürülmüştür. Batıda esasen işçi kitlelerinin oturduğu apartman tipi yapılaşma, bizde bir statü sembolüne dönüştürülmüştür.

Maraş'ın genellikle zahire kültürüne uyumlu olarak yapılmış düz damlı iki katlı, engebeli araziye de uyum sağlayan ev modeli, 1950'lerden itibaren yerini apartmanlaşmaya bırakmıştır. Özellikle, yeni açılan yollarla başlangıçta 1960'lı yıllarda güney; sonradan 1980'lerden sonra kuzeybatı istikametinde gelişen şehir, geleneksel kent dokusunu yavaş yavaş ortadan kaldırmaktadır.

Modern şehirde, sadece kendini düşünen, başka şeylerle kendi çıkar ve konforunu ilgilendirdiği ölçüde ilgilenen insanların gelir seviyesine yahut sınıfına uygun mahalleler, siteler, semtler inşa edilmektedir. Oysa, Türk toplumunda geleneksel mahallenin en bariz vasfı, şehrin bütün renklerini bünyesinde barındırmasıdır. Eşraftan birinin konağının yanında bir rençberin mütevazı evi yer alır. Şehrimizde son yıllarda konakların restorasyonunda da dikkat edileceği üzere, varlıklı kimselere ait konaklar, şehrin eski mahallelerinin her yerine dağılmış vaziyettedir. Dolayısıyla, varlıklı ailelerin konaklarıyla, yoksul mahalleler iç içedir. Komşuluk hukuku içerisinde geçmişten beri yaşamışlardır.

2.2.2. Kahramanmaraş'ta Şehir Kimliğinin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler

Doğal çevre, coğrafi konum, dağlar, ovalar, platolar, akarsular, göller vb. gibi yeryüzü şekilleri, şehrin iklimi ile bunlara bağlı olarak oluşan bitki örtüsü ve hayvan varlığıdır. Doğal olmayan çevre ise insan eliyle ihtiyaçlara yönelik yapılan binalar, ibadethaneler, yollar, köprüler, barajlar, alışveriş merkezleri, eğitim mekânları vb. gibi unsurlardır.

Coğrafya, iklim, konargöçerlik, tarım ve hayvancılık, doğal çevre unsurları olarak zahire kültürünü doğurmuştur. Ekonomik anlamda kendi kendine yeten bir toplum olması, kapalı bir aile ve kapalı bir kent görünümüne yol açmıştır. Türkmen kültürünün de etkisiyle, bu coğrafya ve kültür, dışarıdan talepkar olmayan bir yapıya dönüşmüştür. Dolayısıyla sosyal açıdan ve sanayileşmenin sonuçları bakımından değişim yavaş olmuştur.

Şehrin doğal çevresi ve güzellikleriyle ilgili olarak Maraş'ın meşhur müftülerinden Hafız Ali Efendi'nin dönemine yetişen büyükler, onun şöyle söylediğini rivayet ederler: "Cennet Maraş'ta olmasına Maraş'ta ama; altında mı üstünde mi bilemiyorum"

Doğal olmayan çevre bakımından Kale, Ulu Cami, Kapalı Çarşı, Ashab-ı Kehf Külliyesi, Elbistan Ulucamii, Maraş konakları ve evleri vb gibi tarihi yapılar şehir kimliğinin oluşmasında önemli faktörlerdir.

Malik bin Eşter, Ukkâşe Hazretleri, Ashabı Kehf, Sütçü İmam, Şeyh Ali Sezai Efendi, Rıdvan Hoca gibi isimler şehrin karakteristik özelliğini kazanmasında önemli bir pay sahibidir. Bu anlamda şehir, kahramanlık unvanından önce yiğit ve kahramandır.

Doğal olmayan çevre anlamında Maraş'ta evler bir avlunun içinde bir ya da iki katlı olarak yapılır. Avlu insan boyunu geçen bir duvarla çevrilmiştir. Avlunun ortasında küçük bir çeşme akmaktadır. Köşede yahut alt katta bir ahır,

ortada bir dut ağacı bulunan avlu, zahire tutulmasında önemli bir fonksiyon icra eder. Avluda büyük bakır kazanlarda pişirilen zahire, genellikle toprak olan düz damlara çıkarılır, damlara serilirdi.

1920 başındaki Maraş Harbi'nde şehrin yarısı harap olmuştur. Divanlı, Mağaralı Mahalleleri ve Akdere tamamen olmak üzere, Şekerdere, Kümbet, Kuyucak, Çukuroba ve Tekke Mahallelerinde 1000 ev, çarşıda 350 dükkan, 2 cami, 15 okul ve Kışla binası tamamen yakılmıştır. Böylece, şehrin yarısının yandığı, üçte birinin de top mermileri ile yıkıldığı bilinmektedir. Şeyh Turan Camii minaresinde halen duran patlamamış top mermisi bu yıkımdan günümüze ulaşan bir hatıra olarak durmaktadır (Koç, 2010:102).

Cumhuriyet döneminde kültür ve tarih varlıkları satılmış, yağmalanmış, yıkılmıştır. Dolayısıyla şehrin kültürel dokusuna İstiklal Harbi'nden sonra da devlet eliyle büyük zarar verilmiştir. Tarihi yapılar ortadan kalkarken bu yapıların kimlik oluşumundaki fonksiyonları da kaldırılmaya çalışılmıştır.

Evliya Çelebi iklimi, suyu ve havasının güzelliği ile Maraş insanının bedeni, yüz kızılığı, zekiliği, ehli safa oluşu, zinde ve muhabbetli oluşu arasında bağ kurmaktadır. Evliya Çelebi, din büyüklerinin çokluğunu, Maraş'ın kadimliği ile izah eder. "Ve şehir-i Maraş'ta şeyhülislam ve nakîbü'l eşrâf ve sipahiyân kethudayeri ve yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli serdârı ve dizdârı ve âyân-u eşrâfi ve ulemâ ve sulehâsı vardır" (Okumuş, 2009:30). Günümüzde de ilim ve kültür adamları silsilesi, şiir, edebiyat ve ilim adamları ile devam etmektedir. Kültür ve ilim adamı yetiştirmek, Maraş'ın günümüzdeki bariz vasfı olamaya devam etmektedir.

2.3. Maraş'ta Dinî Hayat ve Dinî Duyarlılık

Maraş'ın en temel vasfı, dindarlık ve muhafazakârlıktır. Maraş geleneksel kültüre önem veren bir şehirdir. Örf-adetleri, geleneği yaşatmak için gayret sarf eder. Kendisi yaşamasa bile yaşayan insanları teşvik eder; çocuklarının yaşamasını teşvik eder. Bir imam arkadaşımızın yaşadığı şu olay buna güzel bir örnektir:

Sabah namazına camiye giderken imam arkadaşı yolda elinde bıçak olan bir sarhoş durdurur ve cüzdanını ister. Parayı alan sarhoş uzaklaşırken, arkadaşımız arkasından seslenerek şöyle söyler: "kardeşim ben şu caminin imamıyım. Benden aldığın para sana helal olsun. Ancak aldığın parayı lütfen ailene harca; kötü yolda harcama" der. Bunun üzerine arkadaşın imam olduğunu öğrenen sarhoş, geri dönerek özür diler ve parayı iade etmek ister. Arkadaş almak istemeyince, bıçak tehdidiyle zorla verir. Akabinde yine bıçak tehdidiyle "sırtıma bin, seni camiye ben götüreceğim" der. Arkadaşımız çaresiz, camiye sarhoşun sırtında gider (Hattat Arif Yücel'den alıntıdır).

Dini duyarlılığın zaman zaman suistimallere de yol açtığı Maraş'la ilgili, 1978 Maraş Olayları'nı konu alan bir belgeselde o dönemde görevli olarak Maraş'ta bulunan bir üsteğmenin "Maraş halkı kapısını çalan herkesle ekmeğini paylaşan güzel insanlardır. Fakat, Maraş'ta asla, "Allah'ımı seven gelsin" demeyeceksiniz. İşini, gücünü bırakıp sonunu düşünmeden gelir." şeklindeki tespiti önemlidir (Dönemin Kayseri Hava İndirme Tugayı'nda muvazzaf subay Üsteğmen Ümit Aydil, Maraş Katliamı Belgeseli, 1978) . Dini duyarlılık, bu bağlamda tarihten bu yana üst safhadadır.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, meşrutiyetin getirdiği kardeşlik, eşitlik prensiplerini Maraş'ta da hissettirmek amacıyla Mutasarrıflık tarafından, o güne kadar hutbelerde okunan "Allahım, din düşmanlarını ve kafirleri kahret" anlamına gelen duanın hutbelerde okutulmaması kararı alınır. 27 Aralık 1908 günü ikinci namazından sonra Ulucami'deki sancağı alan 200 kişilik bir grup, çarşıdaki 700-800 kişinin de katılımıyla kalabalık bir grup olarak Mutasarrıflığa doğru yürür. Bu olay üzerine, Maraş'ta örfi idare (sıkıyönetim) ilan edilir ve kurulan Maraş Divan-ı Harb-i Örfi'sinde (Sıkıyönetim Mahkemesi) onlarca kişi yargılanır ve cezalandırılır. Olaydan sonraki ilk Cuma günü, Ulucami'ye yaklaşık 5000 kişi hutbeyi dinlemek için Ulucami'ye gelir. Hutbenin eski usulde okunmasıyla cemaat sükunet içinde dağılır (Günay, 2013:240 vd.).

Maraş Kurtuluş Harbi, Şeyh Ali Sezai Efendi'nin önderliğinde yapılmış; Rıdvan Hoca gibi din adamları öne çıkmıştır. Maraşlılar, sosyal meselelerin hallinde de din adamlarına müracaat etmeyi sürdürmektedirler. Şehrimize Muş'tan gelip yerleşmiş, halen ilerlemiş yaşına rağmen Maraş halkına hizmet etmekte olan meşayihden Muşlu Ahmet Efendi, insanların özellikle aile ve sosyal hayatla ilgili meselelerinin çözümünde başvurdukları kişi olma vasfını sürdürmektedir.

Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali sırasında, Ermeni eşrafından Hırlakyan'ın Fransız askerinin davul-zurna ile karşılanması isteğini, Maraş'ta abdal diye anılan davulcuların reisi Abdal Halil Ağa geri çevirmiş ve Hırlakyan'a şu cevabı vermiştir: "Ne ben, ne de arkadaşlarım davul çalar. Değil bir kese altın, davulumun kasnağını altınla doldursan gene de tokmağımı din kardeşlerimin bağına vurmam. Bu din bahsidir" (Gökşen, 2017:9). Abdal Halil Ağa'nın bu cevabı, Maraş'ta meşhurdur ve bütün Maraşlılar tarafından bilinir. Şapka İnkılabının akabinde Maraş'ta idam edilenler arasında bulunan Maşallah lakaplı kişinin İstiklal Mahkemelerindeki yargılama sırasında söylediği şu söz, Maraş'ta herkes tarafından takdirle anılır: "Benim adım Maşallah, şapka giymem inşallah"

Müessif 1978 Maraş Olaylarının da bu dini duyarlılığın suistimal edilmesiyle üretilmiş bir psikolojik harekât olduğu, bilinen bir gerçektir. Tekkeler kapatıldıktan sonra Maraş'ta, Duruş Efendi (1865-1938)² namıyla bilinen bir şeyh efendinin vefatının ardından kızları, tekke geleneğini ve dini hayatın duyarlılığını, kadınlar arasında "Cumaya gitmek" şeklinde adlandırılan sohbet geleneği şeklinde sürdürmüşlerdir. Mağaralı mahallesinde Duruş Efendi'nin konağı, bu sohbetlerin sürdürüldüğü bir mekan olma özelliğini korumaktadır. Mahallelerde dini bilgisi ileri olan kadınlar, "hoca" olarak anılmakta; haftanın belli günleri, mahallenin kadınlarının toplanarak sohbet ve mevlit geleneğini sürdürdükleri bilinir. Bu kadınların bir vasfı da dini tedrisatın yasaklanmasından itibaren, evlerinde "okuma" tabir edilen bir yöntemle, evlerinde mahallenin çocuklarına Kuran okumayı öğretmeleridir. Maraş'ın kadınları, her dönem, dini hayata erkeklerinden çok daha fazla hassasiyet göstermişlerdir.

Maraş'ta dini hayatın canlılığı noktasında bir diğer önemli husus da Cumhuriyet döneminde açılan İmam Hatip okullarından birinin Maraş'ta

² Evliyalarının büyüklerinden Mehmet Ali Maraşi (Duruş Efendi) ismiyle maruf bir şeyh efendidir. Darende'ye bağlı Somuncu Baba Ekolünden olup, Nakşibendiliğin Halid-i Bağdadi kolundan bir Allah dostudur (Yaşar, (tarihsiz): 17).

Kahramanmaraş Şehir Kimliği Üzerine Toplumsal Yapı Çözümlemesi

açılmasıdır. Maraş'ın yetiştirdiği şair, yazar ve düşünce adamlarının muhafazakâr, dindar çevrelerin aydınları olması hem bu dini duyarlılığın neticesi hem de bu dini duyarlılığı canlı tutan unsur olmuştur.

Geleneksel hayat tarzında, Maraş'ta da camiler, önemli fonksiyonu olan yerlerdir. Erkekler, namazları camide kılardı. Genellikle yatsı namazlarından sonra "hücre" denilen camide sohbet ve eğitim amaçlı olarak kullanılan bölümde erkekler oturur sohbet ederdi. Yine tekkelerin kapatılmasıyla zikir geleneği, bu cami hücrelerinde ve evlerde toplanılarak bir süre devam etmiştir. Özellikle Ramazanlar, dini hayatın çok yoğun yaşandığı günlerdir. Teravihe kadın, erkek ve özellikle çocukların rağbeti çok fazladır. Teravihe gitme geleneği, çocuklar için de bir eğlence vesilesi olmaya devam etmektedir. Mübarek gecelerde, sakal-ı şerif ziyaretleri heyecan içinde geçer. Sakal-ı şerif ziyaretleri, bu toplumun hangi özlemlerin insanı olduğunu yansıtmaya devam etmektedir.

Dini duyarlılığın bir göstergesi olarak Maraşlılar, bugün de Cumhuriyet döneminin ülkemizdeki en büyük camilerinden biri olan Abdulhamid Han Camii'ni inşa etmekle de övünmektedirler. Abdulhamid Han Camii için açılan internet sitesinin anasayfa spotunda Abdulhamid Han'ın şu cümlesi yer almaktadır: "Bizi yükselten, dinimize karşı duyduğumuz büyük aşktır."

Maraş'ta gerçek din adamlarına ve ulemaya her zaman saygı gösterilir. Maraş'ın meşhur müftülerinden Hafız Ali Efendi (vefatı 1967), Ulucami'den çıkıp Çarşıbaşı'ndaki müftülük binasına giderken Belediye Çarşısı'ndan geçer, iki taraflı esnafa selam vererek ilerler. Namaz kılan kılmayan bütün esnaf, dükkandan dışarıya çıkarak Hafız Ali Efendi'ye selam verir. Dükkânda işi olup da Müftü Efendi'nin ne zaman geçeceğini kestiremeyen esnaf, cırağını kapıya diker ve Müftü Efendi yaklaşınca haber vermesini tembihler. Müftü Efendi ordan geçerken, dışarı çıkıp el bağlayarak onu bekler (Alparslan ve Özturan, 2010:202-203).

Netice olarak hem yetiştirdiği ilim adamları ve ilim adamlarına gösterdiği hürmet, hem de hayat tarzı olarak dini duyarlılık Maraş'ın önemli hususiyetlerinden biri olmaya devam etmektedir.

2.4. Kahramanmaraş'ta Kurtuluş ve "Maraşlılık Ruhü"

Maraş halkının eski yaşantısı basit ve kanaatkâr olup, insanları doğru düşünceli, açık sözlüdür. Eski aşiret alışkanlıkları yaşantılarında önemli bir yer tutmuştur. Metanet, sebat, inanç, doğruluk, iffet, teslimiyet, kanaat, ümit, iman vs. mânevî kültür unsurları, Maraş halkının ahlâkî özelliklerini belirlemiştir. Bütün Türklerde olduğu gibi, Maraş ahalisini dünyaya ağlayan üç şey tespit edilmiştir. Bunlar: Allah'ı, Devleti ve Ocağı'dır (Atalay, 2008:121).

Maraş Milli Mücadelesi'ne katılan bir Fransız Tabip Yarbay'ın, 1939 yılında bir gazeteciye verdiği beyanatında, Maraşlıların kahramanlığından hayranlıkla bahsettiği belirtilmektedir. Savaşta kolsuz yaralıların dışleriyle tetiği çekmeye çalıştığını, kadınların cephane taşıdığını ve daha birçok olaya şahit olduğunu anlatmıştır. Yarbay, Maraş Milli Mücadelesi'nden sonra insan havsalası ve mantık denilen şeylerin saçmalığına inanmaya başladığını ifade etmektedir. Ayrıca Maraş taburlarının yiğitliği yüzyıllardır anlatılagelmiştir (Koç, 2009:319).

Maraş, kurtuluş savaşından sonra şehir olarak kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ve Kahramanlık unvanıyla taltif edilmiştir. Bu madalya 17 Ağustos 1925 günü kaledeki bayrağa takılmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Maraş'la ilgili hatıralarında "Maraş'ta 12 Şubat 1920'den sonra Kahramanlık herkesin malı olmuştur. Çünkü her evde veya dükkânda, kahraman veya çocuğu veya torunuyla karşılaşmakta" tespitini yapmıştır (Tanpınar, 2006).

Maraş'ta halen devam eden ve günlerce süren Kurtuluş etkinlikleri yapılır. Bütün mahallelerin gençleri, "çete" elbiseleri giyerek davul zurna ile eğlenceler tertip edilir ve İstiklal Harbi'nde gösterilen kahramanlıklar yad edilir. 12 Şubat Kurtuluş gününe ilçelerden ve köylerden de çeteler katılır.

İstiklal Harbi döneminin Fransız hekim ve toplumbilimcisi Gustave Le Bon'un da Maraşlıların mânevî gücünün kaynağına bir hayli vurgu yapar: "Müslümanların (Maraşlı'ların) bu harpte göstermiş oldukları şecaat ve cesaret bir filozof için ibret alınacak bir derstir. Çünkü; şimdiye kadar dünyayı idare etmiş olan din kuvvetinin bugün dahi idare etmekte olduğunun bir delilidir" (İlbey, 2015).

Maraş Kurtuluş Harbi'nin iki temel faktöründen biri, Kale'den Türk Bayrağı'nın indirilmesi; diğeri ise Türk kadınının peçesinin açılmaya

Kahramanmaraş Şehir Kimliği Üzerine Toplumsal Yapı Çözümlemesi

çalışılmasıdır. Dolayısıyla, Maraş, değerler etrafında bütünleşmiş bir şehir olarak manevi değerlerini her zaman savunmuştur. Bu özelliğini halen de devam ettirmekte olan bir şehirdir.

“Maraşlılık ruhu” diye bir kavram vardır. Bunu zaman zaman Maraş’ın deli poyrazına bağlayanlar olsa da varlığının birlik ruhu ile devam edeceğinin bilincinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Eski Meclis Başkanlarından hemşerimiz Ferruh Bozbeyli, 1969 veya 1970 yıllarında Kurban Bayramı için Maraş’a gelir. Maraş’ta kurbanlarını kesen İstiklal Madalyalı bir Gazi, Bozbeyli’ye şöyle sorar: “Bizim 30 milyon dolar dış borcumuz varmış, doğru mu?” Bozbeyli de “Evet, daha fazla” der. Gazi, “Bana şu madalya yüzünden 3 ayda bir maaş veriyorlar. Benim bir ayağım çukurda, 3 aylık maaşımın tamamını vereyim; bütün memurlar da birer aylık maaşını versinler, borcumuzu ödeyelim. Yoksa mahşer günü elin gavuru yakamıza yapışacak.” Bozbeyli, bu duruma şöyle bir yorum getirir: “Bu Maraş Harbi’ni sizin gibi fedakârca düşünen insanlar kazandı. Burada şöyle bir incelik var. Bu Maraşlı, devletin borcunu kendi sırtında hissediyor. Yarın Allah kendinden hesap soracak diye düşünüyor. İşte bu ve buna benzeyen insanların yaşadığı yerdir Maraş” (Öztürk, 2005:110).

Milli Savunma Bakanlığı terörle mücadele raporlarında Türkiye’nin nüfusu en kalabalık üç ili İstanbul, Ankara ve İzmir dikkate alınmadığında ve Güneydoğu illeri dışarıda tutulduğunda, nüfusuna göre en fazla şehit veren ilin Kahramanmaraş olduğu görülmektedir. (www.medyafaresi.com, 02.02.2015). Bozbeyli’nin sohbeti ve şehit sayıları gibi unsurlar bir arada düşünüldüğünde, bu durum, Maraş halkının devletine ve milletine olan sadakatının bir göstergesidir. Bu sadakat, David Easton’ın duygusal ve yaygın destek diye adlandırdığı (Vergin, 2003: 46-47), toplumun tarihsel birikiminden ve değerler sisteminden kaynaklanan tutumun yansımasıdır. Maraş’ın bu tutumu, siyasal davranışına da yansımaktadır. Maraşlı, ülke ve millet çıkarlarını kendi şehrinin ve şahsi çıkarının her zaman üstünde tutmaktadır.

Maraşlılık ruhu öyle bir ruhtur ki, yeri gelir insana pire için yorgan yaktırır. Yeri gelir işgalci Fransız’a kafa tutturur. Millet-i Sadık’a beklenmeyen tavrı karşısında Abdal Halil Ağa olur. Tarihi Uzunoluk Hamamı’ndan çıkan bacılarına sarkıntılık etmek isteyen Fransızların karşısına Sütçü İmam’ı diker. Ulu Cami imamı Rıdvan Hoca’ya “Kale’de düşman bayrağı dalgalanırken, cuma namazı kılmak bize farz değildir” dedirtir (Öztürk, 2005:110).

Kale’ye Fransız Bayrağı çekilmesinden sonra, Kısakürek ailesinden Avukat Mehmet Ali Bey tarafından kaleme alınan bildiri, Maraşlılık ruhunu özetler (Çelik, 2005:717, Kurtaran ve Çoğalan: 77) :

“Âlem-i İslam’a Hitap

Ey millet-i necibe-i Osmaniye, vaktine hazır ol. 1300 küsur seneden beri Hz. Allah ve Peygamber-i Zîşan’ının hizmetine razı ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burc-u banusundaki Al Sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip, yerine kendi bandıraları konulmak üzere. Şimdi acaba bunu yerine koyacak sende birkaç yüz İslam gayreti hiç mi yok!

İğtişaş arzu etmeyin. Yalnız pür vekar ve azamet olarak Al Sancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemal-i mehabet ve azametle yerlerimize avdet

edelim. Korkma, seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilin Alellah kendi mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç Fransız kuvveti, hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol." 28 Teşrin-i Sani 335 (28 Kasım 1919 Cuma).

Maraşlılık ruhunu göstermesi bakımından, Maraş'ta İstiklal Madalyası'nın tek tek fertlere değil de Maraş halkına verilmesi de önemlidir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Maraş'a bir yazı gönderilerek, Milli Mücadeleye katılanların listesi istenir. Şehrin ileri gelen yöneticileri toplanır, bir durum tesbiti yapar. Sonun da Ankara'ya "Maraş'da Milli Mücadeleye katılmayan tek bir fert bile yoktur" cevabı verilir. Bunun üzerine 5 Nisan 1925 yılında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstiklal Madalyası'nın Maraş'ta fertlere değil, şehir halkına verilmesini kararlaştırır ve Maraş, bir adet Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilir.

Kıbrıs Barış Harekatı'na katılan subaylarımızdan birinin anlattığı şu anekdot da Maraşlıların kahramanlık ruhunu yansıtmaları bakımından kayda değerdir: Harekatın üçüncü ya da dördüncü günü, henüz çatışmalar devam ederken prefabrik karargahta korna sesi ve askerlerin hareketlenmesi üzerine görevli subay dışarı çıkar. Zira o dönemde Kıbrıs'ta kamyon yoktur ve korna sesi bir BMC kamyonu aittir. Kamyonun şoförüne kim olduğu, ne yaptığı sorulduğunda şu cevabı verir: "Ben Maraşlı bir şoförüm. Ordumuzun hareket yaptığını duyunca ne yapabilirim diye düşündüm. Kamyonuma karpuz yükledim ve askerimize dağıtmaya karar verdim. Bir kamyon karpuzla Mersin Limanı'na geldim. Askeri sevkiyat vardı; gelmeme müsaade edilmedi. Karpuzu Liman'da teslim etmem istendi. Ben de cephedeki askerlerimize dağıtmak konusunda ısrar ettim. Birkaç gün bekleyince, başka bir sevkiyat için yüklenen gemide boşluk kalınca haydi bin dediler. Ben de kamyonumu alıp geldim. Askerimize karpuz dağıtmak istiyorum" der (TRT Kıbrıs Harekatı Belgeseli, 2014).

Maraşlılık ruhu, sosyal ve gündelik hayata, Maraşlının haksızlığa rıza göstermemesi, çabuk parlaması, belki "dik başlılık" denilebilecek bir tavır olarak yansımaktadır. Yine bu çerçevede kavgaya her an hazır bir ruh hali olarak yansımaktadır.

2.5. Kültür ve Edebiyat Şehri Olarak Maraş

Maraş, Dulkadiroğlu Beyliği'nin merkezi olması; ayrıca Osmanlı döneminde de eyalet merkezi olarak varlığını sürdürmesi hasebiyle öteden beri kültür üreten merkezlerinden biridir. Maraş kültürü, coğrafi konumu ve siyasi ilişkileri çerçevesinde Memluklu, Osmanlı ve Safevi kültürlerinin ortak izlerini taşır. Bunun sebeplerinden biri, Dulkadiroğlu Beyliği'nin ne Osmanlı'ya ne Safevilere tam tabi olmadan beylik halinde varlığını devam ettirme politikasıdır. Vilayet hudutları içindeki nüfusun büyük kısmı son iki asırda iskân edilmiş göçebe aşiretlerdir. Nihayet Cumhuriyet sonrasında çevre illerin güzergâhından taşra düşmesi, Maraş'ı ekonomik ve sosyal sahada uzun müddet yerinde saydırmış; göç vermeyen ama göç de almayan kapalı bir şehir haline getirmiştir.

Ancak Osmanlı Dönemi'nde Tezkirelere göre tekke şiirinin önemli bir ismi Maraşî Zade Ahmed Kuddûsî, Halîl-i Meraşî, Elbistanlı Yemliha Zade Mustafa Kamil Efendi, Muîd Zade Muhammed bin Abdulaziz el Meraşî, Sümbülzade Vehbi Efendi, Hamacızade Hafız, Kurrazade Nadiri, Saçaklızade

Kahramanmaraş Şehir Kimliği Üzerine Toplumsal Yapı Çözümlemesi

Muhammed bin Ebi Bekr el-Maraşî vb. gibi 22 divan şairi ve eserler vermiş ilim ve irfan adamları vardır (Alıcı, 2008).

Meşhur şairlerimizden bir diğeri Sebki'dir. Tezkirelerde geçen tek beyiti şöyledir: "Ser-te-ser verse ziyâ aleme hurşid-i kerem / Yine erbâb-ı dilin zulmeti zâil olmaz".

Bunların dışında Osmanlı döneminde, Maraş'ta büyük ilim ve irfan adamları arasında meşhur hattat Hayreddin el-Maraşî, Saidzâde Mehmed Efendi (Şam müftülüğü yapmış ve 1576'da Kudüs Mollası iken vefat etmiştir), Maraşî Abdurrahim Efendi, Semin Veli Efendi, Mehmet Şem'î Efendi, İbrahim Evliya Efendi vb. gibi zatlar sayılabilir.

Maraş'ta ilim adamı ve şair yetiştirme geleneği Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Maraş'tan fikir adamı ve şair yetişmesinin önemli sebeplerinden biri Necip Fazıl faktörüdür. Necip Fazıl, Cumhuriyet döneminin en fazla ses getiren, kitlelere en fazla tesir edebilen öncü bir fikir, aksiyon ve mücadele adamıdır. İstanbul'da doğmuş, orada yaşamış olmakla beraber Maraşlılığını yüksek sesle söyleyen, bunu iftihar vesilesi yapan çok önemli bir şairdir de. Kabuğunu kıramayan, hızla çevre illerin gerisine düşen Maraşlı'nın itilmişliğini, kaale alınmamasını, işe yaramazlık duygusunu izokarakışle edecek, varlığını duyuracak tek faktör Necip Fazıl'ın hemşehrilik vurgusudur.

Necip Fazıl'ın Maraş'ta sahiplenilmesini, Maraş'ın dini duyarlılık ve karakteristik Maraşlılık ruhuna da bağlamak mümkündür. Gerekçe ne olursa olsun Necip Fazıl gibi birini genelden daha farklı ve yakın bir sahiplenmeyle gündeminize almanız demek, kaçınılmaz olarak yazıyla, kâğıtla, kalemle, matbuatla, şiirle ünsiyet peyda etmeniz demektir; öyle de olmuştur. Bugün ülke çapında tanınan Maraşlı birçok yazar Necip Fazıl'ın tilmizidir. O yıllarda farklı sebeplerle İstanbul'a giden Maraşlı gençlerin ilk işi Necip Fazıl'la tanışmak ve onun sohbet yahut hizmet halkasında yer almaktır. Çokluğu merak edilen Maraşlı yazarların daha ziyade 70'li yıllardan itibaren kalem oynatan ve Büyük Doğu fikriyatından beslenen isimler olması Necip Fazıl faktörünü bir kere daha ön plana çıkarmaktadır (Yurtgezen, 2014).

Edebî faaliyetlerdeki yoğunluk, genellikle bir arkadaş grubunun etkileşiminden ortaya çıkar. 60'lı yıllarda Maraş Lisesi'nde böyle bir arkadaş grubu vardır. Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Özdenören kardeşler, hatta Urfalı olmasına rağmen rahmetli M. Akif İnan bu hevesli grubun sürgünleridir. Necip Fazıl tesiri ve kılavuzluğu mahfuz olmakla birlikte bu ekiptekiler daha sonra buldukları metropollerde çıkardıkları dergilerle, sanat anlayışlarıyla "ağabey"lik statüsüne ulaşmışlardır. Yüksek tahsil için gelen sonraki kuşaklara hemşehrilik sorumluluğuyla sahip çıkarken bile bu ağabeylerin "edebiyatçı" kimlikleri kendiliğinden yönlendirici bir rol oynamıştır. Nitekim "Edebiyat Dergisi Çizgisi" diyebileceğimiz bir damar hâlâ sürmektedir.

Daha sonra dergicilik geleneği diyebileceğimiz bu etkileşimin sonucu olarak Hamle, Mavera, Dolunay, Dava, Edebiyat Yaprağı, İnsan Saati, Andırın Postası'na ek olarak yayınlanan Kırkikinci Yazıları, Alkış, Edik, Dört Mevsim Maraş, vb. gibi daha pek çok uzun ya da kısa süreli dergi Maraş mahreçli olarak yayınlanmıştır. Kurtuluş Bayramı etkinliği şeklinde yayınlanan Sütçü İmam, Kurtuluş Dergisi, Madalyalı Şehir, Tarihi Uzunluk, gibi dergiler de bu dergicilik geleneğinin farklı bir boyutunu yansıtmaktadır. Türkiye Yazarlar Birliği'nin yayınlamış olduğu Gülbang, Genç Adım gibi dergiler internet ortamına da

taşınmıştır. Günümüzde Yoldaki Kalemler örneğinde olduğu gibi internet dergiciliği, edebiyat dergisi şeklinde Maraş merkezli olarak sürdürülmektedir. Maraş'ta kültür ve edebiyat faaliyetlerinin gelişmesinin bir diğer nedeni olarak Türkiye'deki ilk İmam-Hatip okullarından birinin Maraş'a açılmış olmasını zikretmek lâzım. Açıldığı ilk yıllarda yedi yıl boyunca Arapça ve Farsça öğretimi vermesi, bu okullardaki talebelere Türkçeyi daha iyi öğrenip kullanmak, çok zengin bir kelime dağarcığına sahip olmak gibi bir imtiyaz kazandırdı. Nitekim birçok Maraşlı şair ve yazar İmam-Hatib'in ilk dönem talebelerindedir. Şüphesiz bu Maraş'a mahsus bir avantaj değildir. Bu okulların açıldığı diğer birkaç il de Türkçesi kavi talebeler yetiştirmiştir; dili iyi kullanan mahdut sayıdaki yazarlarımızın çoğu da bunlar arasından çıkmıştır.

Dil imtiyazımızın bir diğer ve derin sebebi Maraş'ın üç dört kuşak öncesine kadar müşahede edebildiğimiz "hanım okur" kitlesidir. Altmışlı yılların sonuna kadar Maraş'ta erkeklerin berduşluğuyla tezat teşkil eder tarzda kadınlar son derece müteveyyindi ve hemen hepsi mütevazı ve olsa bir kitaplığa sahipti. Bu sebeple olmalı Maraş'ta "ohuma" denilen eski mahalle mekteplerinin büyük kısmı "kadın hoca"ların eviydi. Nineler, Ahmediyye'den Muhammediyye'ye, Envârü'l-Âşıkîn'den Tûtînâme'ye, Kısas-ı Enbiyâ'dan Müntehâ'ya, Tezkiretü'l-Evliyâ'dan Yusuf ile Zeliha'ya, muhtelif divanlara kadar Osmanlı elifbâsıyla yazılmış onlarca kitabı hemen her gün torunlarına okurdu. Bugün birçoğu mahallî zannedilen kelimelerle kısmen yaşayan bu kitaplardaki bin yıllık Türkçe, kırk yıl öncesine kadar Maraşlının "ana dili"ydi. Bugünkü edebiyat zenginliğinin arkasında duran bu dili hesaba katmamak haksızlık olur. Maraş'taki şiir ve şair mâdeninin ikinci ve önemli bir damarı ise Karacoğlandan yahut âşıklık geleneğinden kopup gelmektedir. Yukarıda nüfusun önemli bir kısmının sonradan iskan edilmiş göçer topluluklar olduğunu söylemiştik. Bu göçerlerin hemen hepsinde Karacoğlan tarzı, bir gelenektir. Zaten Karacoğlan da bu coğrafyanın göçerlerindedir. Bu yüzden Maraş'taki cönklerle şiirleri dercedilmiş belki yüzlerce mahallî şâir var. Bunlar arasında hem "hanım" hem "hoca" olan Hafize Hoca gibilerine dahi rastlamak mümkün. Abdurrahim Karakoç, bu çizginin bugün de örnek alınan çok güçlü bir temsilcisidir. Ekinözünde küçük bir memurken mahallî imkânlarla bastırıldığı "Hasan'a Mektuplar"ının o günün şartlarında dahi ülke genelinde tanındığı, elden ele dolaşarak ezberlendiği bilinmektedir.

Bu geleneğin diğer tanınmış bir temsilcisi de Aşık Mahsuni Şerif'tir. Bugün de Abdurrahim Karakoç'un türkü formunda bestelenmiş şiirlerini (mesela Mihriban türküsü) ve Aşık Mahsuni'nin türkülerinden birini (mesela İşte Gidiyorum Çeşm-i Siyahım türküsü) insanlarımız mutlaka biliyordur. Nihayet Karacoğlan çizgisinden evrensel ufuklara havalanan ve rastladığı bütün kabiliyetli şâir adaylarını kanatları üstünde zirvelere taşımaya çalışan şiirin "Beyaz Kartal"ı merhum Bahattin Karakoç da önemli bir faktördür. Bahattin Karakoç ne Maraş'la ne de Türkiye'yle kendini sınırlayan bir şair değil ama Maraş'ta yaşıyor. Varlığı dahi bulunduğu yeri bir şiir iklimine çevirecekken o bununla yetinmedi, Maraş'ı şiirin merkezi yapmaya gayret etti. Dolunay Dergisi, Dolunay Şiir Şölenleri, Dolunay Yayınları, Maraş'ı yıllarca Türkiye'deki edebiyat gündeminin başına taşıdı. Bugün eli kalem tutan Maraşlı şair ve yazarların bir kısmı da Dolunay bakiyesi yahut Karakoç'un kültürümüze armağanıdır (Yurtgezen, 2014).

3. SONUÇ

Kahramanmaraş, Türkiye'nin sadelik vasfıyla öne çıkan, içe kapalı bir şehridir. Son dönemlerde ekonomik atılımları, tanıtım çabalarıyla öne çıkmakla beraber, muhafazakar şehir kimliği, edebiyat, sanat ve fikir alanlarında yetiştirdiği şair ve yazarlar, şehre özgü dondurma, biber, tarhana gibi unsurlarla tanınmış bir şehrimizdir.

Gerek yerleştiği coğrafya, gerek tarihi şartlar şehrin karakteristik vasıflarına şekil vermiştir. Tarihte de geçiş bölgesinde yer alması nedeniyle kilit bir rol oynamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı başlatan bir şehir olarak bu rolünü devam ettirmiştir. Kahramanmaraş'ta başta Kurtuluş Savaşı dönemi olmak üzere Şeyh Ali Sezai Efendi örneğinde olduğu gibi din adamlığıyla milli kahramanlık aynı şahıslarda birleşmiştir. Şehrin kültüründe din gayretiyle vatan millet gayreti aynı anlama gelir.

Devlete bağlılık, vatan ve milletin istikbali söz konusu olduğunda göstereceği gayret hususunda hiç kimsenin şüphesi olmaması gereken bir şehirdir. Bu vasıfları, kısaca "Maraşlılık ruhu" olarak ifade edilebilir.

Öte yandan, Necip Fazıl'ın tek parti dönemindeki mücadelesi de dini kahramanlık örneği olarak zikredilmelidir. Gerek kapalı şehir olma vasfı, gerekse kadınlar arasındaki dini hayatın canlılığı, ilk açılan imam hatip okullarından birinin Maraş'ta açılmış olması, evlerdeki okuma geleneği, dil üzerinde bir hassasiyet oluşmasına ve şair ve yazarlık alt yapısının oluşmasına sebep olmuştur. Günümüzde de "Yedi Güzel Adam" figürüyle öne çıktığı üzere edebiyat kültürü aynı şekilde devam etmektedir.

Maraş kahramanlarının dilinden söylenen "Maraş bize mezar olmadan düşmana gülizar olmaz" sözü, bugün Maraş Kalesi'nin eteklerinde büyük harflerle kazanmıştır. Maraş kahramanlığının sembol isimlerinden Malik bin Ejder Hazretlerinin yüksek bir tepeden nazarları ve himayesinde, bu söz Maraş kahramanlığının ve Maraşlılık ruhunun ilelebet süreceği anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Alıcı, Lütfi, (2008). "Tezkirelere Göre Kahramanmaraşlı Divan Şairleri", Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (18.01.2008),
- Atalay, Besim, (2008). **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, (Yayına Hazırlayanlar: İlyas Gökhan, Mehmet Karataş), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Best Steven ve Kellner Douglas, (1998). **Post-Modern Teori, Eleştirel Soruşturmalar**, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Recep, (2005). "Maraş Milli Mücadelesinde Din Adamları", I. Kahramanmaraş Sempozyumu Cilt II, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul. ss. 713-728.
- Deniz Topçu, Kadriye (2011). "Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği". Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8:2, ss. 1048-1072. <http://www.insanbilimleri.com> (erişim tarihi: 03.02.2015).
- Erkal, Mustafa, (1997), **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınevi, İstanbul
- Gökşen, Gökhan, (2017), "Abdal Halil Ağa", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Cilt. 1, KSÜ Yayın No: 145, ss. 9-10.
- Günay, Nejla, (2013). "II. Meşrutiyetin İlanının Maraş'ta Algılanışı", Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, III. Cilt içinde

- (Editörler: Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar), Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, ss. 233-244.
- Güven, Sami, (1999), **Toplumbilim**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
http://www.medyafaresi.com/haber/Terore-en-fazla-sehit-veren-il-hangisi-Sasiracaksiniz_29433.html, 14-09-2009, erişim tarihi: 02.02.2015).
- http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/lutfi_alici_kahramanmaraşli_divan_sairleri.pdf (erişim tarihi:02.02.2015)
- İlbey, Ahmet Doğan, (2015). “**Maraş Müdafaasının İtilaf Devletlerindeki Caydırıcı Tesirleri**”,
<http://www.habervaktim.com/yazar/57559/maraş-mudafaasının-tilaf-devletlerindeki-caydirici-tesirleri.html> (erişim tarihi, 06.02.2015)
- Karakaya, M. Fatih, (2017), **Son Klasik İlk Modern Pitirim Aleksandroviç Sorokin ve Sosyolojisi**, Kocav Yayınları.
- Koç, Kemalettin, (2009). “**Tarih Boyunca Maraş Şehri'nin Gelişmesini Etkileyen Faktörler**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 / 2009, ss: 311-326.
- Koç, Kemalettin, (2010). **Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Kurtaran, Halit ve Coğalan, Celal, (2008). “**Milli Mücadelede Düşmana Atılan İlk Kurşun**”, İstiklal Savaşında Maraş içinde (Hazırlayanlar: Yaşar Alparslan, Serdar Yakar), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, ss: 75-96.
- Maraş Katliamı Belgeseli, (1978), 1.06.43-1.07.16 dakikalar arası
<https://www.youtube.com/watch?v=JZ7b9J-Q5jM> (10.12.2018).
- Okumuş, Ejder, (2009). “**Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kahramanmaraş**”, Seyehatnâme, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş içinde (Hazırlayanlar, Yaşar Alparslan, Serdar Yakar), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, ss. 9-51.
- Öztürk, Hüseyin, (2005). “**Maraşlılık Ruhuna Felsefi bir Yaklaşım**”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu Cilt II, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul. ss. 707-711.
- Tanpınar, A. Hamdi, (2006), **Maraşlıların Bayramı**, Dört Mevsim Maraş Dergisi, Şubat 2006,
<http://www.kahramanmaraş.org/forum/archive/index.php?t-15272.html> (erişim tarihi, 10.12.2018)
- TRT, Kıbrıs Barış Harekatı Belgeseli, Yayın tarihi: 20.07.2014 TRT 2 saat: 21.15
- Uludağ, Süleyman ve Köksal, Asım, (2002) **Kuddusi Ahmed Efendi**, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. 26, ss. 315-316.
- Vergin, Nur, (2003), **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Yaşar, Halide, (tarihsiz), **Kutbu'l Arifân Es-Seyyid Mehmed Ali Maraşî ks. ve Altın Silsile**, (yayınevi belirtilmemiş).
- Yazıcı, Erdinç, (1998). “**Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Gözlenen Değişmeler: Karmaşık Bir Dönüşümün Hikayesi**”, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı III, Eylül-Aralık 1998.
- Yurtgezen, Ali, (2014). **Maraş'ın Şiiri**, Şehir ve Kültür Dergisi, Aralık 2014.

KÜRESELLEŞME YÜKSELEN EKONOMİLERDE GELİR DAĞILIMINI ETKİLER Mİ?

Günay ÖZCAN

Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü,
gakel@konya.edu.tr, Orcid id: 0000-0002-1950-4255

İbrahim ÖZMEN

Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Akşehir İİBF, Maliye Bölümü,
ibrahimozmen@selcuk.edu.tr, Orcid id: 0000-0003-2632-4217

Öz

Küreselleşme, yıllar içindeki hızı ile ülkeler arasındaki birçok sonuçlarının yanı sıra eşitsizlik ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri konusunda da tartışmalara neden olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı yükselen ekonomilerde küreselleşme ve gelir dağılımı ilişkisini incelemektir.

Çalışmada küreselleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki, seçilmiş 7 Yükselen Piyasa ekonomisine ait 1994-2005 yıllarını kapsayan veriler yardımı ile analiz edilmiştir. Çalışmada panel veri analizi yöntemlerinden Ortalama Grup (Mean Goup (MG)), Ortak İlişkili Etkiler (Common Correlated Effects (CCE)) ve Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group (AMG)) eşbütünleşme tahminicileri kullanılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular, küreselleşmenin (ticari dışa açıklığın) gelir eşitsizliği üzerinde pozitif etkisinin olduğunu işaret etmektedir. Şili ve Romanya, küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerine pozitif etkilerinin tespit edildiği ülkelerdir. Diğer ülkelerde ise istatistiki olarak anlamsız bir ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Gelir Dağılımı, Ticari Açıklık

DOES GLOBALIZATION AFFECT THE INEQUALITY IN EMERGING COUNTRIES?

Abstract

Globalization, with its speed over the years, causes controversy over the many consequences among countries as well as its effects on inequality and income distribution. In this context, the aim of this study is to investigate the relationship between globalization and income distribution in emerging economies.

In the study, the relationship between globalization and income inequality by means of data between 1994 and 2005 is revealed by the panel cointegration approach for selected 7 Emerging Market Economies. Mean Goup (MG), Common Correlated Effects (CCE) and (Augmented Mean Group (AMG)) methods are employed to reveal the cointegrating relationship. Empirical results for the panel group; globalization is a significant and positive impact on income re-distribution. The empirical evidence shows that globalization (trade openness) has led to positive impact on the income inequality for Chile, Romania. The rest of the countries are statistically insignificant.

Key Words: Globalization, Re-Distribution, Trade Openness

1. GİRİŞ

Genel olarak 1980 yıllardan günümüze kadar gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaldığına yönelik savlar ileri sürülmesine rağmen, UTIP (2004) tarafından yapılan çalışmada bu hipotezin doğruluğuna dair bulguların elde edilemediği dile getirilmiştir. Diğer yandan Birleşmiş Milletler Üniversitesi Dünya Kalkınma Ekonomisi Araştırma Enstitüsü (WIDER) (2005) tarafından gerçekleştirilen ve 1973-2003 dönemlerini kapsayan gelir dağılımı araştırmasında dünya genelinde ülke içindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığına yönelik tespitler yer almaktadır. Tüm dünyayı ekonomik, politik ve kültürel gibi çeşitli yönlerden etkileyen küreselleşme, *gelir grupları arasında farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır* hipotezi geçerliliğini sürdürmekte ve gelir dağılımındaki eşitsizlik günümüzde bir “fenomen” olarak kabul edilmektedir (Galbraith ve Halbach, 2016:2).

Diğer yandan küreselleşme, sosyal bilimler alanında en çok tartışılan ve tanımlanan kavramlardan biridir. Küreselleşmenin geçmişi çok uzun yıllar öncesine dayansa da İkinci Dünya savaşı ve doksanlı yıllarla birlikte gelişme göstermiştir. Kimi bilim insanlarına göre küreselleşme; özgürlük, demokratikleşme, insan hakları, olarak tanımlansa da kimileri için küreselleşme, emperyalizm, kapitalizm ve ekonomi-devlet iktidarının çatışması olarak görülmektedir (Adabalı ve Özcan, 2016: 41).

En geniş tanımı ile küreselleşme, farklı milletlerden insanların, şirketlerin ve hükümetler arasındaki etkileşimin, bütünleşmenin, uluslararası ticaretin ve yatırımın bilgi teknolojisi destekli yaygınlaşmasıdır. Bu süreç aynı zamanda çevre, kültür, ekonomik kalkınma ve toplumsal refah, siyasi sistemler ile de ilişkilidir. Küreselleşmenin daha genel tanımı ise iktisadın, siyasetin, kültürün ve her bir ülke ideolojisinin diğerine nüfuz etmesini sağlayan ulusal ve uluslar üstü yapı ve süreçlerin oluşması olarak da tanımlanabilir (Kar ve Günay, 2008: 3). Başka bir ifadeyle küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları millî ve manevî değerlerin dünya çapında yayılması, farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkması ve dünyanın “küresel köy” haline gelmesidir (Masca, 1998: 348).

Bu geniş tanımlamalar nedeniyle küreselleşmenin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı net olarak bilinmemektedir. Çünkü küreselleşmenin kültürel, siyasi, ekonomik, sosyal gibi çok farklı alanlarda geçerliliği olan çok yönlü bir yapıya sahiptir. Dünya üzerinde yaşanan kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal olaylar sebebiyle küreselleşme tanımı da değişebilmektedir.

Küreselleşmenin tanımındaki değişkenlik, küreselleşmenin etkilerini de tartışmalı hale getirmektedir. Bunlardan bir tanesi de küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisidir. Küreselleşmenin geçtiğimiz on yıldaki hızlı yükselişinin (IMF, 2007a, b), ülke içindeki ve ülkeler arasındaki eşitsizlik ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri konusundaki tartışmalara neden olmaktadır. Nitekim, küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda artan eşitsizliği azalttığına dair yeterli ampirik kanıt bulunmaktadır (Beck vd., 2007; Dollar ve Kraay, 2004; Goldberg ve Pavcnik, 2007; IMF, 2007a, b; Asteriou vd., 2014).

Küreselleşme ve gelir dağılımı üzerine yapılan çalışmalar, iki ana bölüme ayrılabilir. Bunlardan birincisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında,

ülkelerde gelir eşitsizliğinin durağan olduğunu, büyüme ile gelir eşitsizliği arasında güçlü bir ilişki olmadığını savunan ve bu nedenle büyüme ve küreselleşmeyi, yoksulluğun azaltılmasındaki en önemli etken olarak değerlendiren akımdır. İkinci akım ise, söz konusu dönemde bazı ülkelerde gelir eşitsizliğinin azalmasına karşın, özellikle 1970'li yıllardan sonra bu durumun tersine döndüğünü, nitelikli emeğe dayalı teknoloji ve ulusal piyasaların uluslararası piyasalarla uyumlulaştırılmasının etkisiyle hem ülkeler arasında, hem de ülkelerin kendi içindeki gelir eşitsizliklerinin arttığını savunmaktadır (Konukman ve Çiftçi, 2008: 60).

Özellikle 1980'lerden sonra artan küreselleşme süreci, küreselleşmenin dünyadaki gelirin hem ülkeler arasında, hem de ülke içindeki dağıtımında oynadığı rol konusundaki tartışmaları alevlendirmiştir. Bu noktada küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin özellikle yükselen piyasa ekonomileri açısından irdelenmesi önemli hale gelmektedir. Bu çalışma spesifik örneklem düzeyine indirilerek, küreselleşme sürecinden en çok etkilenen yükselen piyasa ekonomilerinden seçilmiş olanları ele almıştır. Çalışmada 7 ülkeye ait 1994-2005 yıllarını kapsayan veriler panel veri testleri yardımı ile analiz edilmiştir.

Çalışmanın giriş kısmından sonra, 2. bölüm teorik çerçeveden, 3. bölüm literatür taramasından, 4. bölüm model, veri seti ve bulgulardan oluşmakta ve son olarak sonuç kısmı yer almaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Dünya ekonomisi, tarihinin son 30 yıllık döneminde makroekonomik istikrarı, iç piyasaların liberalleşmesini, özelleştirmeyi, uluslararası ticaret ve finansın önündeki engellerin kaldırılmasını vurgulayan yeni bir ekonomik paradigmanın (Washington Uzlaşması) yayılan ve birçok sonuçlara neden olan etkisi altındadır. Bu paradigma, ekonomik aktörler arasındaki rekabetin sınırlı hükümet müdahalesi ile faaliyet gösterdiği küresel bir pazar yaratılmasını amaçlamakta ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ve en önemlisi, Avrupa'nın eski sosyalist ekonomilerinde de politika oluşumlarını derinden etkilemiştir (Cornia,1999:1).

Küreselleşme, ulusal kaynakların uluslararası hareketliliğini arttıran ve ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığını arttıran kapsamlı bir ekonomik entegrasyon sürecini ifade eder. (OECD, 2005: 11). Küreselleşmenin sosyal, politik ve kültürel kökenleri bulunmaktadır, ancak çoğu endişe ekonomik küreselleşme ve bunun sonuçlarıyla ilgilidir (Bhagwati, 2004: 3). Ekonomik küreselleşmeyi oluşturan öğeleri şöyle açıklar: Ulusal ekonomilerin ticaret yoluyla uluslararası ekonomiye entegrasyonu, doğrudan yabancı yatırımlar (şirketler ve çok uluslu şirketler), kısa vadeli sermaye akımları, uluslararası işçi-beşeri sermaye akımı ve teknoloji akımı.

Küreselleşmenin bir yanda küresel ekonomik büyümeyi ve sosyal ilerlemeyi desteklediği düşünülürken, diğer yandan; gelir eşitsizliği ve çevresel bozulmanın artması, sosyal dejenerasyona ve rekabetin güçlenmesine neden olmasıyla ilgili tartışmalar meydana gelmektedir. Ekonomistlerin bu konudaki temel kaygısı, küreselleşmenin başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ekonomi ve toplum üzerindeki etkisidir. Görüşlerin bir kısmı küresel ekonomiye entegrasyonun, ekonomik büyümeyi desteklediği ve bunun da

yoksulluk, eşitsizlik, demokrasi ve kirlilik sorunlarının çözümüne yardımcı olduğu ve özellikle Hindistan ve Çin örneklerinde olduğu gibi, küreselleşmeyle birlikte yoksulluğun önemli ölçüde azaltılabileceğini öne sürmektedir (Bhagwati, 2004; Zhou vd., 2011). Ancak, bu görüş tüm araştırmacılar tarafından desteklenmemektedir. Küreselleşmenin ekonomik güvensizliğe neden olduğunu ve hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde artan eşitsizliğe neden olduğu da ileri sürülmektedir. (Stiglitz, 2002; Borjas ve Ramey, 1994; Cornia, 2004; Marjit vd., 2004; Bergh ve Nilsson, 2011).

Küreselleşmenin, özellikle ticaret entegrasyonunun gelir dağılımına etkisinin teorik temeli, Heckscher-Ohlin (HO) modeline ve Stolper-Samuelson (SS) teoremine dayanmaktadır. Heckscher-Ohlin modeline göre ülkeler üretimde sahip oldukları bol ve ucuz üretim faktörlerini ihraç, kıt olan üretim faktörlerini ise ithal etmektedir. Düşük gelirli ülkeler, vasıfsız emek gerektiren ürünlerin üretiminde uzmanlaşırken, yüksek gelirli ülkeler, vasıflı emek (veya sermaye) yoğun ürünlerde uzmanlaşırlar. Sonuç olarak bu teoriye göre, ticaret geliştirmekte olan ülkelerdeki düşük vasıflı ve kalifiye çalışanlar arasındaki gelir farkını azaltırken; gelişmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliği arttırmaktadır (Baek ve Shi, 2016: 4). Model, Mundell (1957) ve daha yakın zamanlarda Reuveny ve Li (2003) ve Grossman ve Hansberg (2008) tarafından da teorik olarak desteklenmiştir. Stolper-Samuelson teoremi de, bir malın nispi fiyatındaki bir artışın, malın üretiminde en yoğun biçimde kullanılan faktöre yönelik bir artışa yol açacağını ve diğer faktörde de azalmaya yol açacağını ileri sürmektedir. Bu nedenle, küreselleşme bol faktör sahiplerine fayda sağlayacak, ancak kıt faktör sahiplerine zarar verecektir. Emeğin geliştirmekte olan ülkelerde ve sermayenin (ya da teknolojinin) gelişmiş ülkelerde bol olmasından dolayı daha yüksek bir ticaret entegrasyonu gelişmiş ülkelerde eşitsizliğin artmasına, ancak geliştirmekte olan ülkelerde eşitsizliğin azalmasına neden olacağı ileri sürülmektedir. Ancak, HO modelinin ve SS teoreminin kısıtlayıcı varsayımları, gerçek dünyayı tanımlamakta ve beklenen sonuçları üretmekte başarısız kalmıştır (Kratou ve Goaid, 2016).

Bununla birlikte Feenstra ve Hanson (1997) ve Wood (2002) gibi modern akademik modellerin öncülük ettiği görüşler, liberalleşmenin gelir dağılımı üzerindeki zararlı etkilerine odaklanmaktadır. Bu görüş etrafında toplananlar, küreselleşmenin vasıflı ve vasıfsız işçiler arasında gelir eşitsizliği ile güçlü bir şekilde ilişkisi olduğuna inanmaktadırlar (Gourdon vd., 2008; Bergh ve Nilsson, 2011). Ayrıca, ticaret açıklığının, geliştirmekte olan ülkelerde küreselleşmenin ardından uygun bir politika ve reform eksikliği nedeniyle küreselleşmenin faydalarından bazı grupların, özellikle yoksulların dışlanmasına neden olabileceğini öne sürmektedirler. Ancak, bu argüman için sınırlı sayıda destekleyici çalışma vardır (Kratou, 2016).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, son yıllarda büyük ilgi görmüştür. Çoğu çalışma küreselleşmenin ABD, Batı Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelerdeki ücret ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır (Slaughter ve Swagel, 1997; Dluhosch, 1998; Schott, 1999; Lejour ve Tang, 1999). İkinci bir literatür, küreselleşmenin, kişi başına düşen büyüme oranlarındaki farklılıklar aracılığıyla dünya gelir dağılımını nasıl etkilediğine yöneliktir (Milanovic, 2004; Milanovic ve Yitzhaki, 2002; Melchior

Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?

vd., 2000; Schultz, 1998; Sala-i Martin, 2002). Literatürde küreselleşmenin gelişmekte olan ekonomilerdeki gelir dağılımını nasıl etkilediğine daha yakın bir ilgi vardır (Cornia ve Kiiski, 2002; Lustig ve Kanbur, 1999; Ravallion, 2001; Galbraith ve Kum, 2002).

Küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, önemli ve tartışmalı bir akademik konudur. Çünkü bu etkiyi araştıran literatürün çok farklı sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Bu bölümde konuyla ilgili mevcut literatürün bazı yönleri ve sonuçları sunulmaktadır.

Borjas ve Ramey (1994), Birleşik Devletler için çeşitli açıklayıcı değişkenler ile gelir eşitsizliği arasındaki nedensel etkileri araştırmak için eşbütünlük tekniklerini kullanmaktadır. Uzun vadede gelir eşitsizliği eğilimini izleyen tek açıklayıcı değişkenin, GSYH'nin yüzdesi olarak dayanıklı tüketim malları açığı olduğu sonucuna varılmıştır. Küreselleşmenin bir göstergesi olarak ticaret kullanıldığında, çalışmada eşitsizlik ile küreselleşme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucu gösterilmektedir.

Edwards (1997), ticaret politikası ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi, altı farklı ticaret açıklığı göstergesi üzerinden Gini katsayısına etkisini araştırmıştır. Çalışma, ticaretin liberalleşmesinin ya da küreselleşmenin artmasının, gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir etkisi olduğunu gösteren hiçbir kanıt bulunmadığı sonucuna varmıştır.

Heshmati (2003), küreselleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi 62 ülke üzerinden 1995-2001 yılları arasında analiz etmiştir. Çalışmada Kearney tarafından oluşturulan küreselleşme endeksi kullanılmıştır. Endeks, dört bileşenden oluşmaktadır. Bileşenler ekonomik entegrasyon, kişisel iletişim, teknoloji ve politik katılımlardır. Bileşenler zaman içinde farklı gelişmeleri göstermektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre; toplam küreselleşme endeksini dört alt bileşeni gelir eşitsizliğini farklı olarak etkilemektedir. Sonuçlar kişisel ilişkilerin ve teknoloji transferlerinin eşitsizliği azalttığını, ekonomik entegrasyonun eşitsizliği artırdığını göstermektedir. Siyasi katılımın ise gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Marjit vd., (2004), ticaretin gelir eşitsizliği üzerindeki olası etkisinin teorik bir analizini sunmaktadır. Özellikle analiz, küçük ve gelişmekte olan bir ekonomide vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki açığa odaklanmaktadır. Analiz, ticaret koşullarındaki iyileşmeyi takiben vasıfsız emeğin görece gelirinde güçlü bir düşüş olduğunu göstermektedir.

Goldberg ve Pavcnik (2007), Hecksher-Ohlin teorisinin aksine, gelişmekte olan ülkelere vasıfsız ve vasıfsız işçiler arasındaki genişleyen ücret farkını araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; küreselleşmeyle artan gelir eşitsizliğinin temel açıklamaları, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışının artması ve yetenekli teknolojik değişim içermektedir.

Bergh ve Nilsson (2011), küresel kontrol ile ülke gelir eşitsizliği arasındaki bağlantıyı incelemekte, çeşitli kontrol değişkenleri ile GMM yöntemi kullanmıştır. Bu çalışma, geniş bir panel verisi örneği ile (80 ülke, 1970-2005) ekonometrik analiz sunmaktadır. Sonuçlar, ekonomik özgürlüğe yönelik reformların esas olarak Kuzey ülkelerde eşitsizliği artırdığına yöneliktir. Güney'de sosyal küreselleşme daha önemlidir. Parasal, yasal ve politik küreselleşmenin eşitsizliği artırma eğiliminde olmadığı da görülmüştür. Çalışmada, KOF endeksi küreselleşmenin bir ölçütü olarak kullanılmakta ve

Fraser Enstitüsü'nün Ekonomik Özgürlük Endeksi ülke gelirlerindeki eşitsizliği ölçmek için kullanılmaktadır.

Zhou vd., (2011), küreselleşmenin, gelişmiş, geçiş ekonomileri ve gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliği dağılımı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Küreselleşmenin ya gelir eşitsizliğini azaltabileceği ya da daha da kötüleştirebileceği ve bu kapsamda çoğu ampirik sonuçların tartışmalı ve sonuçsuz olduğunu belirtilmektedir. Bu çalışmada iki küreselleşme endeksi kullanılmaktadır; (1) Kearney'in (2002, 2003 ve 2004) verilerini kullanan eşit ağırlıklı endeks (Kearney endeksi) ve (2) temel bileşen (Principal Component) endeksi. Bu veri tabanı, küreselleşmenin dört yönüyle ilgili türevleri içermektedir: Ekonomik entegrasyon, kişisel iletişim, teknolojik bağlantılar ve politik katılım. Gini katsayısı gelir eşitsizliğini ölçmek için kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda bazı ampirik bulguların aksine, küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, bu makale Washington konsensüsünün (yani serbest ticaret ve sermaye akışları tasarlayan politikaların) daha fazla gelir eşitliğini teşvik ettiği iddiası için ampirik destek sağlamıştır.

Faustino ve Vali (2011), küreselleşmenin OECD ülkelerindeki gelir eşitsizliğine etkisini 1995-2007 dönemi için statik (fixed effect) ve dinamik (GMM) panel analizi ile incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre statik ve dinamik tahminler, ticaret serbestleşmesinin Gini endeksini olumsuz yönde etkilediğini doğrulamakta, bu da ticaretle küreselleşmenin zengin OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğini azalttığını göstermektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar aynı zamanda gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki hipotezini doğrulamaktadır.

Pillai (2011), ticari küreselleşme ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) dahil olmak üzere OECD ve düşük gelirli ülkeler için ayrı ayrı küreselleşme ve yerel gelir eşitsizliğini incelemiştir. Çalışmada, düşük gelirli ülkeler, artan ticaret nedeniyle yararlanırken, doğrudan yabancı yatırımın düşük gelirli ülkelerde daha fazla eşitsizlik yarattığı sonucuna varılmıştır.

Chordokrak ve Chintrakarn (2011), küreselleşmenin ve teknoloji gelişmelerin ABD'deki gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini tahmin etmişlerdir. 1988-2003 yıllarında panel verilerini kullanarak, doğrudan yabancı yatırımlarının gelir eşitsizliğini istatistiksel olarak arttırdığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, ticaretin üst gelir paylarını arttırabileceği sonucunu da bulunmuşlardır.

Yanar ve Şahbaz (2013), çalışmalarında 102 gelişmekte olan ülkede 2010 yılı verilerini kullanarak küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini yatay kesit analizi ile test etmişlerdir. Analiz sonucunda küreselleşmenin gelir eşitsizliği ve yoksulluğu azalttığı sonucuna varmışlardır.

Hennighausen (2014), küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi dağıtım mekanizmaları rolünü de inceleyerek analiz etmiştir. Çalışmada 1960-2010 döneminde 28 OECD ülkesi üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Temel sonuçlar, küreselleşmenin aslında üretim faktörlerinin göreceli ücretlerini değiştirdiğini, bununla birlikte, uluslararası ticaret ve sermaye hareketliliğinin sanayileşmiş ülkelerde gelir farklılıklarını artırmadığını göstermektedir.

Baek ve Shi (2016), çalışmalarında, ekonomik küreselleşmeyi ticaret yoğunluğuna ve finansal bütünleşme şeklinde ayırarak küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini gelir eşitsizliği ve küreselleşme bağlamında ele almışlardır. Bu çalışma, küreselleşmenin hızlandığı 1990-2010 dönemi için 26 gelişmiş ülke ve 52 gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak, finansal entegrasyonun gelir eşitsizliğini ticaret yoğunluğundan farklı şekilde etkilediğini ve etkinin iki ülke grubunda farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Yani ticaret yoğunluğundaki artış, gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini arttırmakta, ancak gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizliği azaltmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, finansal entegrasyonun derinleşmesi gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltmakta, gelişmekte olan ülkelerde ise eşitsizliği arttırmaktadır.

4. MODEL ve VERİ SETİ

Yukarıda yer verilen literatür kapsamında, gelir dağılımı ve ticari dışa açıklık konusunda teoride yer alan hipotezler temelde üçe ayrılmakta¹ iken bu hipotezlere yönelik ampirik analizler de üç gruba ayrılabilir (Anderson, 2005:1049-1050). Literatür kısmında yer verdiğimiz çalışmaların büyük bir bölümü bu üç hipotezi test etmektedirler. Bunlardan ilki; ticari dışa açıklığın gelir dağılımını olumsuz etkilediği (Feenstra ve Hanson, 1997); ikincisi ise; ticari dışa açıklığın gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilerini ele alırken gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını pozitif yönde etkilediğine dairdir (Chalderon ve Chong, 2001). Son hipotez ise; ticari dışa açıklığın artması ile genel eşitsizliğin artması arasındaki ilişkide o ülkenin faktör kaynaklarına bağlı olarak değişeceğine yönelik Fischer (2001)'e ait hipotezdir (Anderson, 2005: 1051).

Bu çalışma yukarıda açıklanan ikinci hipotezde yer verilen temel modelden hareket etmektedir² Ayrıca, eşitlik (1)'de yer alan lny, Barro (2000) ve Ravallion (2001)'un çalışmalarında³ bağımsız değişken olarak modele eklenmiş iken çalışmamızda kontrol değişkeni olarak düşünülmüştür.

$$\ln G_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln op_{it} + \alpha_2 \ln y_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Bağımlı Değişken: Gelir eşitsizliği

Modelde yer verilen lny bağımlı değişkeni, gelir dağılımı konusundaki eşitsizliği ölçmek amacıyla oluşturulan *Gini* (1921) *katsayısını* ifade etmektedir. *Gini katsayısı* 0 ile 1 arasında (veya 0 ile 100 arasında) değerler ile ifade edilmektedir. Katsayının 0'a yaklaşması (mükemmel eşitlik-toplumun tüm üyeleri aynı gelire sahiptir) gelir dağılımında eşitsizliğin azaldığını ifade ederken, 1'e yaklaşması (mükemmel eşitsizlik- toplumun bir ferdi toplumun

¹ İki ve üçüncü hipotezler Hecksher ve Ohlin'e ait teorik bağlamda ele alınmakta iken üçüncü hipotez Stolper ve Samuelson'e ait teori ile ele alınmaktadır.

² Gelir dağılımı ve ticari dışa açıklık hakkında literatürde yer alan modeller hakkında detaylı bilgi için bkz. Anderson, 2005: 1050-1051.

³ Bu çalışmaların her ikisinde de kişi başına GSYİH'daki artış sayesinde ticari dışa açıklığın gelir dağılımı üzerindeki etkisinin azaldığına yönelik tespitler yer almaktadır.

tüm gelirine sahiptir) gelir dağılımında eşitsizliğin arttığını göstermektedir. Modelde eşitsizlik ölçütü için Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi (UTIP) tarafından hazırlanan 1963-2008 yıllarına ait serilerin güncel hali, Tahmini Hane Halkı Gelir Eşitsizliği Veri Seti (EHII) kullanılmıştır.

Bağımsız Değişken: Ticari dışa açıklık

Modelde yer verilen $lnop$, ticari dışa açıklığı ifade etmektedir. Küreselleşmenin ampirik literatüründe ticaretin GSYİH'ya oranı en çok kullanılan ölçüttür. Ticari dışa açıklık, belirli bir dönemdeki ithalat ve ihracatın toplamının GSYİH'ya oranı ile oluşturulmaktadır.

Kontrol Değişken: Kişi başı gelir

Modelde yer verilen lny , kişi başına düşen GSYİH'yı ifade etmektedir. GSYİH Dünya Bankasının *atlas yöntemi (cari)* ile elde edilen serilerinden derlenmiş olup, kişi başına gelir GSYİH serisinin nüfusa bölünmesi ile elde edilmektedir. Bu değişken modele sadece istatistiksel kontrolleri gerçekleştirmek amacıyla eklenmiştir. Ayrıca değişkenlerin kısa tanımı ve kaynakları *Ek B* de yer almaktadır.

Oluşturulan eşitlik 1, Dünya Bankası tarafından Yükselen Piyasa Ülkesi olarak kabul edilen ülkeler arasında gelir eşitsizliği yönünden veri setine ulaşabildiğimiz 7 ülkeye ait 1994-2005 yıllarını kapsayan veriler yardımı ile analiz edilmiştir. Analize tabi tutulan ülkelere dair bilgiler *Ek A*'da yer almaktadır. Eşitlik 1'de yer verilen değişkenlere ait özet istatistik sonuçları ise *Ek C*'de gösterilmektedir.

4.1. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Yatay Kesit Bağımlılığı ve Heterojenlik Testleri

Küreselleşme sürecinde ülke ekonomilerinin birbirinden etkilenmesi veya ülkelerden birinde ortaya çıkan bir değişikliğin diğerlerini etkileme olasılığı oldukça yüksektir. Bu olgunun ekonometrik yöntemlere aktarılmasında literatürde yatay kesit bağımlılık "cross-section dependency" (CD) testleri kullanılmaktadır. Eşitlik 1'e yönelik analizlerin ilk aşamasında yatay kesiti oluşturan ülkelerin yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi yer almaktadır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığın bulunması durumunda, bu durumun göz önünde bulundurulması elde edilen analiz sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Bresoush ve Pagan, 1980).

Yatay kesit bağımlılık testi (CD), Bresousch ve Pagan (1980)'nın geliştirdiği LM testi veya Pesaran (2004, 2008)'ın geliştirdiği CD testleri ile araştırılmaktadır. Bu testler panelin zaman (T) ve yatay kesit (N) boyutundan kaynaklanana farklılıklar içermektedir. Bresousch ve Pagan (1980) LM testinde $T > N$, Pesaran (2004) CD testi ise $N/T \rightarrow \infty$, $N > T$ durumlarında, Pesaran (2004) tarafından tekrar geliştirilen CD testi ise $T \rightarrow \infty$ ya da $N \rightarrow \infty$, $N > T$, $T > N$ durumlarının her ikisinde de kullanılabilir. Bu üç testte, grup ortalaması sıfır, bireysel ortalama sıfırdan farklı olduğundan sapmalı sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Nazlıoğlu vd., 2011). Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} (sapması düzeltilmiş LM testinde), test istatistiğine varyans ve ortalamanın da eklenmesi ile söz konusu sapma düzeltilmiştir. Bu testlerin hipotezleri; " H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur, H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır" şeklindedir.

Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?

Eşitlik 1’de yer verilen her bir ülkeye ait katsayıların homojen olup olmadığı da oldukça önemlidir. Homojenlik testi (HT), yatay kesitlerden birinde gerçekleşen değişim ile diğer ülkelerin aynı düzeyde veya farklı düzeylerde etkilenip etkilenmediğini test etmektedir.

Çalışmada, Pesaran ve Yagamata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik (HT, ((Slope Homogeneity Test) veya Delta ($\tilde{\Delta}$) testi olarak bilinen)) testi kullanılmıştır. Bu yöntem örneklemin büyüklüğüne göre iki farklı test önermektedir. $\tilde{\Delta}$ testi, büyük örneklem için geçerli iken $\tilde{\Delta}_{adj}$ testi, küçük örneklem için geçerlidir. Bu testlerin hipotezleri; “H₀: $\beta_i = \beta$ (Eğim katsayıları homojendir) ve H₁: $\beta_i \neq \beta$ (Eğim katsayıları heterojendir)” şeklindedir. Aşağıda tablo 1’de Eşitlik 1 için CD ve HT test sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 1. CD, HT ve Eşbütünleşme test sonuçları

Regresyon Modeli:	İst.	Olasılık
$\ln g_{it} = \beta_0 + \beta_{1i} \ln op + \beta_{2i} \ln y + \varepsilon_{it}$		
Yatay kesit bağımlılık testleri:		
CD _{lm1} (BP,1980)	52.535***	0.000
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	4.866***	0.000
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	3.815***	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	10.630***	0.000
Homojenite testleri:		
$\tilde{\Delta}$	2.962***	0.002
$\tilde{\Delta}_{adj}$	3.421***	0.000
LM_N^+	3.018	[0.864]

Not: *** istatistiki olarak %1 anlam düzeyini göstermektedir. LM eşbütünleşme testine ait sonuçlar sabitli değerlerden elde edilmiştir ve “[]” bootstrap olasılık değerini göstermektedir.

Tablo 1’de yer alan CD test sonuçları paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre ele alınan dönemlerde ülkelerin birinde ortaya çıkan ekonomik bir şok diğer ülkeleri de etkilemektedir veya diğer ülkelerde ortaya çıkan bir ekonomik dengesizlik tek bir ülkeyi de etkilemektedir. Bu sonuçlar küreselleşme süreci ile tutarlıdır. Diğer yandan HT test sonuçları söz konusu etkileşimin heterojen olduğunu yani, ortaya çıkan ekonomik şokların her bir ülkeyi farklı düzeylerde etkilediğini göstermektedir.

Diğer yandan çalışmada yer verilen serilerin durağan olup olmadıklarının araştırılması için Smith vd., (2004) tarafından geliştirilen T>N durumunda geçerli ve yatay kesit bağımlılığını da göz önünde bulunduran panel birim kök testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre $\ln g$, $\ln op$ ve $\ln y$ I (1) düzeyde durağan ve birim kök içermemektedir (Ek-c).

I(1) düzeyde durağan olan serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin anlaşılması için yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ve eğim katsayılarının heterojen olduğunu varsayan Westerlund ve

Edgerton (2007) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Bu testin kritik değerleri bootstrap yaklaşımına dayanmaktadır. Teste ait sonuçlar (tablo-1) serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini göstermektedir.

Uzun Dönem Katsayı Tahmincileri

Bu çalışmada gelir eşitsizliği, ticari dışa açıklık ve kişi başına düşen gelir arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla üç ayrı tahmin yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler, Ortalama Grup (Mean Group (MG)), Ortak İlişkili Etkiler (Common Correlated Effects (CCE)) ve Genişletilmiş Ortalama Grup Tahmincisi (Augmented Mean Group (AMG)) yöntemleri olarak sıralanabilir.

Pesaran vd., (1999), panel çalışmalarda hata düzeltme modelinin tahmin edilmesini sağlayan Panel Kendine Bağlı Gecikmesi Dağıtılmış (Panel Autoregressive Distributed Lag (panel ARDL)) yöntemini geliştirmiştir. Bu yöntem ile panelde uzun dönem ilişkileri gözlenebilmektedir. Panel MG tahmincisi parametrelerin kısa ve uzun dönemde ülkeler arasında (N) heterojen olduğunu kabul ederken panelde yer alan yatay kesitler (N) arasındaki bağımlılık ilişkisini ihmal eden bir yaklaşımdır. Bu yöntem ile panelde yer alan her bir ülkeye ait uzun dönem katsayıları her bir ülke için tahmin edilen ARDL katsayılarının ortalamalarından hesaplanmaktadır (Pesaran vd., 1999).

Pesaran (2006) tarafından yapılan Monte Carlo çalışması panel veri modellerinde yatay kesit bağımlılığının test edilmesini ve varsa bunu dikkate alan yöntemlerin kullanılması gerektiğini göstermektedir. Ortak İlişkili Etkiler (Common Correlated Effects (CCE)) tahmincileri paneli oluşturan yatay kesitler arasında bağımlılığı dikkate alan bir tahminci olup Pesaran (2006) tarafından geliştirilmiştir (Nazlıoğlu, 2010: 101).

CCE uzun dönem katsayı tahmincileri, bağımsız değişkenler ve gözlenemeyen ortak etkilerin durağan ve dışsal olduğunu varsayar. Bunun dışında bağımsız değişkenler ve gözlenemeyen ortak etkilerin durağan (I(0)), birinci dereceden bütünleşik (I(1)) ve/veya eşbütünleşik olduğu durumlarda da tutarlıdır (Nazlıoğlu, 2010:101). Pesaran (2006) yatay kesit bağımlılığı altında bağımsız değişkenlere ait uzun dönem katsayıların tahmin edilmesini sağlayan iki tahminci geliştirmiştir: Birincisi Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup (Common Correlated Effects Mean Group (CCEMG)) tahmincisidir. İkincisi ise, Ortak İlişkili Etkiler Havuzlanmış Etkiler (Common Correlated Effects Pooled (CCEP)) tahmincisi olarak adlandırılmaktadır. CCEMG yaklaşımında açıklayıcı değişkenlere ilişkin uzun dönem parametreler her bir yatay kesite ait katsayıların aritmetik ortalaması alınarak hesaplanır.

Eberhardt ve Bond (2009), Eberhardt ve Teal (2011), Eberhardt (2012) kesitler arası bağımlılığı dikkate alan, Genişletilmiş Ortalama Grup Tahmincisi - Augmented Mean Group (AMG) yöntemini geliştirmiştir. AMG tahmincisi, panel grupları arasındaki gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen etmenlerin farklılıklarının yanı sıra zaman serisi özelliklerini de dikkate almaktadır. Eberhardt ve Bond (2009) ve Eberhardt (2012), AMG testi ile paneli oluşturan ülkelere ve panelin geneline ait eşbütünleşme katsayılarını hesaplayabilen bir tahminci geliştirmişlerdir. Bu yöntemde, serilerdeki ortak faktörleri göz önünde bulundurmada ve açıklayıcı değişkenleri ile hata terimleri arasındaki korelasyonun olduğunu gösteren içsellik probleminin varlığında da

Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?

kullanılmaktadır (Eberhardt ve Bond, 2009). Yatay kesit grup özellikli AMG tahmincileri paneldeki her bir ülkenin katsayılarının ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bu test aynı zamanda koentegrasyon katsayılarının aritmetik ortalamasını ağırlıklandırarak tahmin ettiği için diğer katsayı tahmin yöntemlerine göre daha güçlüdür.

Yukarıda genel hatları ile ifade edilen AMG, CCE ve MG testlerine ait eşitlik 1 için gerçekleştirilen tahmin sonuçları tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Uzun Dönem Katsayı Tahmin sonuçları

Ülkeler/Tahminciler	AMG		CCE		MG	
	Lnop	Lny	Lnop	Lny	Lnop	Lny
Brezilya	-0.019	-0.033	0.04	0.02	-0.003	-
Hindistan	0.10	-0.10	-0.01	-0.06	0.09	-0.04
Şili	0.12*	0.008	-0.09	-0.10	0.25***	0.01
Kolombiya	-0.01	-	0.006	-0.04	-0.08	-0.02
İran	0.002	-0.041	0.04	-0.04	0.14	0.06
Macaristan	-0.05	0.01	-0.10	-0.10	-0.17	0.02
Romanya	0.17***	-	0.12	-0.03	0.45***	-0.01
		0.05***				
Panel Geneli	0.45	-0.03**	0.009	-	-0.10	-0.001
				0.05***		

Not: *,**,*** ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

AMG ve MG testleri, ticari dışa açıklığın (Lnop), gelir eşitsizliği (Lny) üzerinde pozitif etkiler yarattığına dair sonuçları göstermektedir. Lnop’nin gelir eşitsizliği üzerinde pozitif etkiler ortaya koyduğu ülkeler Şili ve Romanya şeklinde sıralanabilir. Şili ve Romanya’ya ait AMG ve MG sonuçlarında yer alan değişkenlerin katsayı işaretleri ticari dışa açıklığın olası etkilerinin tersi yönündedir. Şili için Lnop’ye ait AMG ve MG sonuçları yorumlandığında; Lnop’de meydana gelen %1’lik bir artış gelir eşitsizliği üzerinde %0.12/0.25 artışa sebep olmaktadır. Romanya için Lnop’ye ait AMG ve MG sonuçları yorumlandığında; Lnop’de meydana gelen %1’lik bir artış gelir eşitsizliği üzerinde %0.17/0.45 artışa sebep olmaktadır.

Ülke katsayılarının ikinci grubunda ise kişi başına düşen gelirin (Lny) gelir eşitsizliği (Lny) üzerinde negatif yönde etkiler ortaya koyduğu ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler; Brezilya, Kolombiya ve Romanya şeklinde sıralanabilir. Ayrıca bu ülkelerin tamamı için AMG ve MG sonuçlarında yer alan değişkenlerin katsayı işaretleri kişi başına gelirin beklenen olası etkilerini teyit etmektedir. Brezilya için Lny’ye ait MG sonuçları yorumlandığında; Lny’de meydana gelen %1’lik bir artış gelir eşitsizliği üzerinde %0.02 azalışa sebep olmaktadır. Kolombiya için Lny’ye ait AMG sonuçları yorumlandığında; Lny’de meydana gelen %1’lik bir artış gelir eşitsizliği üzerinde %0.05 azalışa sebep olmaktadır. Romanya için Lny’ye ait AMG sonuçları yorumlandığında; Lny’de meydana gelen %1’lik bir artış gelir eşitsizliği üzerinde %0.05 azalışa sebep olmaktadır.

5. SONUÇ

Gelir eşitsizliği konusunda coğrafi bir sınıflandırma yapıldığında, Latin Amerika Ülkelerinde gelir dağılımı eşitsizliğinin oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Diğer yandan en düşük gelir dağılımı eşitsizlikleri Batı Avrupa ülkelerinde gözlenmektedir. Kuzey Amerika ve Doğru Avrupa ülkelerinde gelir eşitsizliğinde ciddi artışlar dikkat çekerken, Asya'da görülen gelir dağılımı eşitsizliği ise görece yavaşlamıştır (Jaumotte vd., 2008; Alverado, 2006; WB, 2006).

Gelir eşitsizliği dünya ekonomisi için önemli bir tehdit haline gelmektedir. Gelir eşitsizliği küreselleşme ile birlikte küresel eşitsizlik alanına doğru sürüklenmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik sadece gelişmekte olan ülkeler için bir sorun değil gelişmiş ülkeleri de ilgilendiren bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan ülkelerin gelir eşitsizliğine hangi düzeyden girdikleri oldukça önemlidir.

Bu çalışmada yükselen ekonomilerde ticari dışa açıklığın ülke içi gelir dağılımına olan etkileri, Hecksher ve Ohlin (Heckser-Ohlin) tarafından öne sürülen, Stolper ve Samuelson tarafından genişletilen yaklaşımdaki dış ticaretteki artışların ülkelerin refah artışına katkı sunacağına dair görüşten hareket edilerek dış ticaret ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Teoride ileri sürülen ilişkinin bu çalışmadan elde edilen bulgularında küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerine beklenen etkisinin tersini işaret etmektedir. Şili ve Romanya, küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerine artırıcı etkilerinin tespit edildiği ülkelerdir. Özetle çalışmadan elde edilen AMG ve MG sonuçları, Şili ve Romanya için Stolper ve Samuelson teorisi ile tutarsızdır. Geçiş ülkeleri olarak ta bilinen ülkelere Romanya'da bu sonucun elde edilmesi dikkat çekerken yine bir Latin Amerika Ülkesi Şili'nin sonuçları Latin Amerika'nın genelinde yaşanan gelir dağılımındaki sorunla hakkında ipuçları vermektedir.

KAYNAKÇA

- Adabalı Mesut Murat ve Özcan, Ceyhun Can (2016), "**Turizmin Ekonomi Politikası**", Bölüm adı: (Küreselleşme ve Turizm). Paradigma Akademi, Editör: Özcan Ceyhun Can, Basım sayısı:1, Ss.361.
- Anderson, Edward (2005), "**Openness and Inequality in Developing Countries: A Review of Theory and Recent Evidence**", World Development, Vol. 33, No. 7, pp: 1045-1065.
- Asteriou, Dimitrios, Dimelis, Sophia ve Moudatsou, Argiro (2014), "**Globalization and income inequality: A panel data econometric approach for the EU27 countries**", Economic modelling, Vol.36, pp: 592-599.
- Baek, Inmee ve Shi, Qichao (2016), "**Impact of Economic Globalization on Income Inequality: Developed Economies vs Emerging Economies**", Global Economy Journal. Vol.16 No. 1, pp: 49-61.
- Bergh, Andreas ve Nilsson, Therese (2011), "**Do liberalisation and globalization increase income inequality?**", European Journal of Political Economy, Vol. 26, pp:488-505.
- Bhagwati, Jagdish (2004), "**In Defense of Globalization**", New York: Oxford University Press.

- Barro, Robert J. (2000), "**Inequality And Growth In A Panel Of Countries**". Journal of Economic Growth, Vol.5, No.1, pp: 5-32.
- Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Asli ve Levine, Ross (2007), "**Finance, inequality, and the poor**", J. Econ. Growth Vol.12, pp: 27-49.
- Borjas, George J. ve Ramey, Valerie Ann (1994), "**Time-Series Evidence on the Sources of Trends in Wage Inequality**", The American Economic Review, Vol.84, pp: 10-16.
- Bresusch T. S. ve Pagan, Adrian R.. (1980), "**The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics**", Review of Economic Studies, Vol.47, No.1, pp: 239-253.
- Calderon, Cesar ve Chong, Alberto (2001), "**External Sector And Income Inequality in Interdependent Economies Using A Dynamic Panel Data Approach**", Economics Letters, Vol.71, No.2, pp: 225-231.
- Chordokrak, Chatchai ve Chintrakarn. Pandej (2011), "**Globalization, Technology, and Income Inequality: New Evidence**", International Research Journal of Finance and Economics, Vol. 62, pp: 7-14.
- Cornia, Giovanni Andrea (1999), "**Liberalization, Globalization and Income Distribution**", United Nations University, World Institute for Development Economics Research, Helsinki, WIDER Working Paper, No: 157.
- Cornia, Giovanni Andrea ve Kiiski, Sampsa (2002), "**Trends in Income Distribution in the Post World War II Period: Evidence and Interpretation**", United Nations University, World Institute for Development Economics Research, Helsinki, WIDER Working Paper, No: 2001/89.
- Cornia, Giovanni Andrea (2004), "**Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization**", New York: Oxford University Press, Inc.
- Dluhosch, Barbara (1998), "**Globalization and European Labor Markets**". Centre for Economic Policy Research, London, CEPR Discussion Paper, No:1992.
- Dollar, David ve Kraay, Aart (2004), "**Trade, growth and poverty**". The Economic Journal, Vol.114, pp: F22-F49.
- Eberhardt Markus (2012), "**Estimating panel time-series models with heterogeneous slopes**". The Stat Journal, Vol.12, No. 1, pp: 61-71.
- Eberhardt Markus ve Bond, Sstephen (2009), "**Cross-section dependence in nonstationary panel models: A novel estimator**". Univesty Library of Munich. MPRA Paper, No:17870.
- Eberhardt, Markus ve Teal, Francis (2011), "**Econometrics For Grumblers: A New Look At The Literature On CrossCountry Growth Empirics**", Journal of Economic Surveys, Vol.25, No. 1, pp:109-155, URL <http://ideas.repec.org/a/bla/jecsur/v25y2011i1p109-155.html>.
- Edwards, Sebastian (1997), "**Trade Policy, Growth, and Income Distribution**", The American Economic Review, Vol. 87, No. 2, pp: 205-10.
- Faustino, Horacio ve Vali, Carim (2011), "**The Effects of Globalization on OECD Income Inequality: A static and dynamic analysis**", Working Paper, No: 12.

- Feenstra, Robert C. ve Hanson, Gordon H.. (1997), “**Foreign Direct Investment and Relative Wages: Evidence from Mexico’s Maquiladoras**”, Journal of International Economics, Vol. 42, No.3-4, pp: 371-393.
- Fischer, Ronald (2001), “**The Evolution of Inequality After Trade Liberalisation**”, Journal of Development Economics, Vol. 66, No. 2, pp: 555-579.
- Galbraith, James K. ve Kum, Hyunsub (2002), “**Inequality and Economic Growth: Data Comparisons and Econometric Tests**”, University of Texas, LBJ School of Public Affairs, University of Texas Inequality Project, Austin.
- Galbraith, James K. ve Halbach, Beatrice (2016), “**A Comparison of Top Income Shares and Global Inequality Datasets**”, The University of Texas Inequality Project, Working Paper, No: 73.
- Goldberg-Koujianou Pinelopi ve Pavcnik, Nina (2007), “**Distributional effects of globalization in developing countries**”, J. Econ. Lit., Vol. 45, pp: 39-82.
- Gourdon, Julien, Maystre, Nicolas ve De Melo, Jaime (2008), “**Openness, Inequality, and Poverty: Endowments Matter**”, Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 17, No. 3, pp: 343-378.
- Grossman, Gene M. ve Erossi-Hansberg, Esteban (2008), “**Trading Tasks: A Simple Theory of Off Shoring**”, The American Economic Review, Vol.98, pp: 1978-97.
- Hennighausen, Tanja (2014), “**Globalization and income inequality: The role of transmission mechanisms**”, LIS Working Paper Series.
- Heshmati, Almas (2003), “**The Relationship between Income Inequality and Globalization**”, WIDER, The United Nations University.
- International Monetary Fund, (2007a), World Economic Outlook, Chapter 4: **Globalization and Inequality**, Washington DC. 31-65.
- International Monetary Fund, (2007b), **Reaping the benefits of financial globalization**, www.imf.org/extrenal/np/res/docs/2007/0607.htm.
- Jaumotte, Florence, Subir, Lall ve Papageorgiou, Chris (2008), “**Rising Income Inequality: Technology, or Trade and Financial Globalization?**”, IMF Workin Paper, No: WP/08/185.
- Kar Muhsin ve Günay Enver (2003), “**Küreselleşme ve Bölgesel Ekonomik Bütünleşmeler, Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye**”, Beta Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- Konukman, Aziz ve Çiftçi, Cemil (2008), “**Küreselleşmenin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri**”, Ekonomik Yaklaşım, 19 (Özel sayı): 59-83.
- Kratou, Hajer ve Goaid, Mohamed (2016), “**How Can Globalization Affect Income Distribution? Evidence from Developing Countries**”, The International Trade Journal, Vol. 30, No. 2, pp:1-27.
- Lejour, Arjan M. ve Paul J. G. Tang (1999), “**The Differential Impact of the South on Wage Inequality in the North**”, Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis: The Hague
- Lustig, Nora ve Kanbur, Ravi (1999), “**Why Is Inequality Back on the Agenda?**”, Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, April 28-30, World Bank, Washington.

- Marjit, Sugata, Beladi, Hamit ve Chakrabarti, Avik (2004), “**Trade and Wage inequality in Developing Countries**”, *Economic Inquiry*, Vol. 42, No. 2, pp: 295-303.
- Masca, Mahmut (1998), “**Küreselleşmenin Ekonomik Yönden Analizi**”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt. 4, ss: 347-373.
- Melchior, Arne, Telle, Kjetil ve Wiig, Henrik (2000), “**Globalisation and Inequality: World Income Distribution and Living Standards, 1960-1998**”, *Studies on Foreign Policy Issues Report*. Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Oslo.
- Milanovic, Branko ve Yitzhaki, Shlomo (2002), “**Decomposing World Income Distribution: Does the World Have a Middle Class?**”, *Review of Income and Wealth*, Vol. 48, No. 2, pp: 155-78.
- Milanovic, Branko (2004), “**Worlds Apart: Global and International Inequality 1950-2000**”, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Mundell, Robert A. (1957), “**International Trade and Factor Mobility**”, *The American Economic Review*, Vol. 47, No. 3, pp: 321-35.
- Nazlıoğlu, Şaban (2010), “**Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bir Karşılaştırması**”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- OECD (2005), **OECD Handbook on Economic Globalization Indicators**. Viewed 3rd October 2012, http://www.realinstitutoelcano.org/materiales/docs/OCDE_handbook.pdf
- Pesaran, Hashem M.. (2004), “**General diagnostic test for cross section dependence in panels**”, IZA Discussion Paper 1240. Institute for the Study of Labor.
- Pesaran, Hashem M.. (2006), “**Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels With a Multifactor Error Structure**”, *Econometrica*. Vol. 74, pp: 967-1012.
- Pesaran, Hashem M. ve Yamagata, Takashi (2008), “**Testing Slope Homogeneity in Large Panels**”, *Journal of Econometrics*, Vol. 142, pp: 50-93.
- Reuveny, Rafael ve Li, Quan (2003), “**Economic Openness, Democracy and Income Inequality: An Empirical Analysis**”, *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 5, pp: 575-601.
- Pillai, Archana (2011), “**Impact of Political Regime and Economic Openness on Income Inequality: A Tale of Low Income and OECD Countries**”, *The IUP Journal of Financial Economics*, Vol. 9, No. 4, pp: 60-75.
- Ravallion, Martin (2001), “**Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond Averages**”, *World Development*, Vol.29, No. 11, pp: 1803-1815.
- Sala-i-Martin, Xavier (2002), “**The Disturbing Rise of World Income Inequality**”, NBER Working Paper 8904. National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.
- Schott, Peter K. (1999), “**One Size Fits All? Heckscher-Ohlin Specialization in Global Production**”, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass, NBER Working Paper, No: 8244

- Schultz, T. Paul (1998), “**Inequality in the Distribution of Personal Income in the World: How It Is Changing and Why**”, Journal of Population Economics, Vol. 11, No. 3, pp: 307-44.
- Smith, L. Vanessa, Leybourne, Stephen, Kim Tae-Hwan ve Newbold, Paul (2004), “**More powerful panel data unit root tests with an application to mean reversion in real exchange rates**”, Journal of Applied Econometrics, Vol.19, pp: 147-70.
- Slaughter, Matthew J., ve Swagel, Phillip (1997), “**The Effect of Globalization on Wages in the Advanced Economies**”, International Monetary Fund Staff Studies for World Economic Outlook. Washington, D.C.
- Stiglitz, Joseph (2002), “**Globalization and its Discontents**”, New York: W. W. Norton.
- University of Texas Inequality Project, EHII, (<http://utip.lbj.utexas.edu/data.html>, Erişim Tarihi: 12.01.2017).
- Westerlund, Joakim ve Edgerton, David L.. (2007), “**A panel bootstrap cointegration test**”, Economics Letters, Vol. 97, pp: 185-90.
- World Trade Organization (2006). World Trade Report-2006.
- Wood, Adrian (2002), “**Globalization and Wage Inequalities: A Synthesis of Three Theories**”, Review of World Economics, Vol. 138, No. 1, pp: 54-82.
- Yanar, Rüstem ve Şahbaz, Ahmet (2013), “**Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri**”, Eskişehir Osmangazi İİBF Dergisi, Cilt. 8, Sayı. 3, ss: 55-74.
- Zhou, Lei, Biswas, Basudeb Bowles, Taylor ve Saunders, Peter J.. (2011), “**Impact of globalization on Income Distribution Inequality in 60 countries**”, Global Economy Journal, Vol. 11, No. 1, pp: 1-18.

Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?

Ekler

Ek A- Analizlere dahil edilen ülkeler

7 Ülke	
Ülkeler	Panel Sıralaması
Brezilya	1
Hindistan	2
Şili	3
Kolombiya	4
İran	5
Macaristan	6
Romanya	7

Not: Kolombiya 2014 yılında EIU (Economist Intelligence Unit) tarafından yükselen ekonomiler olarak sınıflandırılmıştır.

Ek B- Verilerin tanımları ve Kaynakları

Tanımlama		Kaynak
G	Gini	University of Texas Inequality Project (EHII)-2017
Y	Kişi Başına düşen GSYİH	WDI-2017
Op	Ticari Dışa açıklık/GSYİH	WDI-2017

Ek C- Smith vd., (2004) Panel Birim Kök sonuçları

		Sabitli		Sabit ve Trendli	
		İst.	Bootstrap p-value	İst.	Bootstrap p-value
$\Delta \ln G$	t-bar	-3.248***	0.000	-3.728	0.006
	WS	-3.481***	0.000	-3.878	0.004
$\Delta \ln Op$	t-bar	-3.360***	0.005	-3.882	0.059
	WS	-3.236***	0.000	-4.159	0.003
$\Delta \ln Y$	t-bar	-1.654	0.360	-2.282	0.408
	WS	-1.990*	0.077	-2.191	0.617

Not: Bootstrap test istatistiği 5000 tekrar ile oluşturulmuştur. *,***, 10 ve 1 % düzeylerinde istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir.

Ek D- Modelin temel Varsayımları

Model	Op (+/-)	G(+/-)
	Y (+/-)	

**ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİ İLE SERMAYE YAPISI
KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Suat YILDIRIM

Prof. Dr., Erzincan Binali YILDIRIM Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü,
Orcid id: 000-0001-9665-863X

Bilal AKKAYNAK

Arş. Gör., Erzincan Binali YILDIRIM Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü,
Orcid id: 0000-0003-1300-2112

Öz

Sermaye yapısı borç-öz kaynak ilişkisini ifade etmektedir. Bu ilişki işletmenin borç alabilme potansiyeli hakkında fikir vermektedir. Bu ilişkinin kusursuz kurulması işletmenin geleceği için oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı sermaye yapısı kararlarını etkileyen değişkenlerin Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılarak belirli bir önem derecesine göre sıralanmasıdır. Çalışmada borç/öz kaynak bağımlı değişken olarak kaldıraç kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak işletme riski, borç dışı vergi kalkanı, borçlanma maliyeti, işletme büyüklüğü, varlık yapısı, vergi, büyüme olanakları, kârlılık ve likidite değişkenleri kullanılmıştır. Sonuç olarak sermaye yapısı kararlarını etkileyen en önemli değişkenlerin sırasıyla; kârlılık, büyüme olanakları, firmaların likiditesi ve borçlanma maliyeti olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Yapısı, Sermaye Yapısı Teorileri, Kaldıraç Oranı, Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi.

**AN APPLICATION ON FACTORS AFFECTING CAPITAL STRUCTURE
DECISIONS WITH ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS METHOD**

Abstract

Capital structure expressed debt / equity relationship. This relationship gives an idea about firms potential debt level. Perfect establishment of this relationship is very important for the firms future. Time purpose of this study is to rank the variables affecting capital structure decisions according to the degree of important by using Analytic hierarchy process (AHP) method. In this study debt/equity is used as a dependent variable. Tangibility, profitability, firm size, firm risk, tax, non-debt tax shield, growth opportunities, liquidity and debt cost are used as independent variables. As a result, the most important variables affecting capital structure decisions are; profitability, growth opportunities, firms' liquidity and borrowing costs.

Key Words: Capital Structure, Capital Structure Theories, Leverage Ratio, Analytical Hierarchy Process Method.

1. GİRİŞ

İşletmeler ilk kuruluşlarında belirli bir düzeyde kaynak ve bir takım varlıklar ile kurulmaktadır. Kuruluşlarının ardından devamlılıklarını sağlamak işletmelerin en temel amacıdır. Bu amaç üç temel politikanın sağlıklı yürütülebilmesine bağlıdır; finansman politikası, yatırım politikası ve temettü politikası; kaynak nereden temin edilecek, temin edilen kaynak ne şekilde yatırımlara yönlendirilecek ve nihayetinde elde edilen kâr ne şekilde dağıtılacak. Anlaşılacağı üzere finansman politikası sürecin ilk ve belki de en önemli basamağıdır.

Finansman politikası gereği işletmeler sahip oldukları varlıkların temini ve mevcutların sürdürülebilirliğini sağlamak için başlıca iki temel kaynaktan faydalanabilmektedirler, bunlar öz sermaye ve yabancı kaynaklardır. Borç ile öz sermaye arasındaki ilişki literatürde sermaye yapısı olarak adlandırılmaktadır. Sermaye yapısı finans yazınında çalışılan başlıca konulardandır (Akgüç 1998, 481).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerine baktığımızda 2015 yılında 114.691 yeni işletme kurulmuş 46.853 işletme kapanmış ya da tasfiye olmuştur. 2016 yılı itibarıyla ise 106.452 işletme kurulmuş 45.903 işletme kapanmış ya da tasfiye olmuştur. Neredeyse yıllar itibarıyla kapanan ya da tasfiye olan işletme sayısı yeni açılan işletme sayısının yarısı kadardır. Yani bir diğer ifade ile her yeni kurulan iki işletmeden neredeyse biri amacına ulaşmamaktadır. Bu durumun sebeplerinden belki de en önemlisi yukarıda bahsedilen üç temel politikanın sağlıklı uygulanamamasıdır (www.tobb.org.tr).

Sermaye yapısı çalışmalarının temelini Durand (1952) atmış ve modern anlamda bir teori haline alması Modigliani-Miller (1958 ve 1963) sonrası olmuştur. Daha sonra konuya ilgi artmış ve yıllar itibarıyla sıkça çalışılmıştır. Bu çalışmaların başlıcaları şu şekildedir; Donaldson (1961), Kraus ve Litzenberger (1973), Scot (1976), Jensen-Meckling (1976), Ross (1977), Haugen ve Senbert (1978), Myers ve Majluf (1984), Noe (1988), Haris ve Raviv (1991).

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında literatür taranarak başlıca çalışmalar sıralanmıştır. Daha sonra sermaye yapısı kararlarını etkileyen değişkenler ele alınarak kısaca açıklanmıştır. Literatür taraması sürecinde incelenen çalışmaların büyük bir çoğunluğunun uygulamasının panel veri analizi yardımı ile yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu yöntem bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler ile olan ilişkilerinin yönleri hakkında bilgi veren bir yöntemdir. Bu çalışmada literatüre anlamlı bir katkı sağlayabilmek adına Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılmıştır. Yöntem hakkında çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylıca bilgi verilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise AHP yöntemi ile elde edilen bulgular, literatür taraması neticesinde elde edilen sonuçlar ile karşılaştırılmıştır.

2. LİTERATÜR

Kim, Heshmati ve Aoun (2006) sermaye yapısını etkileyen dinamikler üzerine çalışmışlardır. Çalışmalarında panel veri analizini kullanmışlardır. Borç/öz sermaye değişkenini bağımlı, büyüme, risk, kârlılık, borç dışı vergi kalkanı, büyüklük değişkenlerini ise bağımsız değişken olarak ele almışlardır. Çalışma neticesinde borç/öz sermaye değişkeni ile işletme büyüklüğü arasında pozitif, risk, kârlılık, büyüme ve borç dışı vergi kalkanı değişkenleri arasında ise negatif ilişki tespit etmişlerdir.

Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma

Achy (2009) işletmelerin borçlanma tercihleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Çalışmasında panel veri analizini kullanmıştır. Bağımlı değişken olarak kaldıraç oranını, bağımsız değişken olarak varlık yapısı, işletme büyüklüğü, büyüme olanakları, kârlılık değişkenlerini kullanmıştır. Araştırma neticesinde bağımlı değişkenin varlık yapısı, işletme büyüklüğü ve kârlılık ile negatif, büyüme olanakları ile pozitif ilişki içerisinde olduğunu ifade etmiştir.

Sibilkov (2009) varlıkların likiditesinin sermaye yapısı üzerine etkisini incelemiştir. İstatistiksel analiz yöntemlerini kullanan araştırmacı, araştırma neticesinde varlıkların likiditesinin; kaldıraç ile pozitif ilişkili olduğunu, teminatlı borç ile olumlu teminatsız borç ile ise korelasyonun eğrisel olduğunu sonucunu paylaşmıştır. Yazarın paylaştığı bir diğer sonuç finansal başarısızlığın ve verimsiz tasfiye maliyetlerinin ekonomik açıdan önem taşıdığı ve sermaye yapısı kararlarını etkilediğidir. Ek olarak yazar söz konusu bulguların yönetsel olarak takdir yetkisinin maliyetlerinin varlık likiditesi ile arttığını ifade etmiştir.

Sheikh ve Wang (2011) imalat sanayi işletmeleri örneğinde işletmelerin sermaye yapılarını etkileyen etmenler üzerine incelemeler yapmışlardır. Çalışmalarında panel veri analizi kullanmışlardır. Borç/öz sermaye oranını bağımlı değişken olarak, kârlılık, borç dışı vergi kalkanı, büyüme, likidite, kazançlardaki değişkenlik, varlık yapısı ve firma büyüklüğü değişkenlerini ise bağımsız değişken olarak ele almışlardır. Araştırma neticesinde borç/öz sermaye bağımlı değişkeninin kârlılık, likidite, kazançlardaki değişkenlik ve varlık yapısı değişkenleri ile negatif ilişki içerisinde firma büyüklüğü ile pozitif ilişki içerisinde olduğu sonucuna varmışlardır. Borç dışı vergi kalkanı ve büyüme değişkenleri anlamsız sonuçlar vermiştir.

Cortez ve Susanto (2012) sermaye yapısının belirleyicileri üzerine çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında panel veri ve çoklu regresyon analizi kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak borç/öz sermaye oranı bağımsız değişken olarak kârlılık, varlık yapısı, borç dışı vergi kalkanı, işletmenin büyüklüğü, sabit varlıklarında büyüme ve toplam varlıklarında büyüme değişkenlerini ele almıştır. Araştırma neticesinde işletme büyüklüğü, sabit varlıklarda büyüme ve toplam varlıklarda büyüme değişkenleri anlamsız çıkmıştır. Buna karşılık varlık yapısı, kârlılık ve borç dışı vergi kalkanı istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Varlık yapısı ile borç seviyesi arasında pozitif ilişki bulunurken borç dışı vergi kalkanı değişkeni ile kârlılık değişkeninin borç seviyesi değişkeni ile negatif ilişki içerisinde olduğunu tespit etmişlerdir.

Cuong ve Canh (2012) sermaye yapısını etkileyen etmenler üzerine incelemeler yapmışlardır. Yöntem olarak hem rassal etkiler hem de sabit etkiler üzere panel veri analizini kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak borç oranını, bağımsız değişken olarak işletme büyüklüğü, varlık yapısı, büyüme olanakları, kârlılık, likidite, risk, faiz giderleri ve girişimcinin yaşı değişkenlerini almışlardır. Araştırmacılar örneklemlerindeki işletmeleri belirli bir borç oranının altında ve üstünde olacak şekilde iki gruba ayırmışlardır. Her iki gruptaki işletmelerde de kaldıraç oranı işletme büyüklüğü ile pozitif, varlık yapısı ile negatif ilişki göstermiştir. Belirli bir borç oranının altındaki işletmelerde; kârlılık ve likiditenin sermaye yapısının tespiti açısından önem arz eden değişkenler iken faiz harcamaları belirli bir borç seviyesinin üstündeki işletmeler için önem arz etmektedir.

Degryse, Goeij ve Kappert (2012) firma ve endüstri özelliklerinin küçük işletmelerin sermaye yapıları üzerine etkilerini incelemişlerdir. Araştırmalarında panel veri analizini kullanmışlardır. Kaldıraç oranını bağımlı değişken, işletme büyüklüğünü, varlık yapısını, maddi olmayan varlık yapısını, büyüme olanaklarını, net borç oranı, kârlılık ve borç dışı vergi kalkanını bağımsız değişken olarak ele almıştır. Kaldıraç oranı ile kârlılık arasında negatif ilişki, işletme büyüklüğü, varlık yapısı, maddi olmayan varlık yapısı, büyüme olanakları net borç oranı ve borç dışı vergi kalkanı arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir.

Gülşen ve Ülkütaş (2012) yapmış oldukları araştırmada sermaye yapısının belirlenmesinde finansman hiyerarşisi ve ödünleşme (Dengeleme) teorileri üzerine çalışmışlar ve çalışmada dengeli panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada iki model kurmuşlardır. İlk modelde kaldıraç kârlılık ve firma büyüklüğü ile olan ilişkisi irdelenmiş ve negatif korelasyon tespit etmişlerdir. İkinci modelde ise kaldıraç ile önceki yıllarda ödenen temettüleri arasındaki ilişkiyi incelemişler ve neticede anlamlı bir sonuç bulamamışlardır. Sonuç itibarı ile işletmelerin ilgili verilere ilişkin yıllar itibarı ile sermaye yapılarının belirlenmesinde geleneksel modelleri tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Sarıoğlu, Kurun ve Güzeldere (2013) yapmış oldukları çalışmada sermaye yapısı kararlarını etkileyen etmenlerin sektörler arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemişler ve çalışmada yöntem olarak panel veri analizini kullanmışlardır. Çimento, otomotiv ve bilişim sektörlerinden BİST’de faaliyet içerisinde olan işletmeleri seçerek örneklem oluşturmuşlar ve bu işletmelerin 2007-2011 yıllarına ait verilerini incelemişlerdir. Çalışma neticesinde uzun vadeli borçlar / toplam aktifler bakımından otomotiv ve çimento sektörlerinde güçlü bir ilişkinin olmadığını, bilişim sektöründe işletmelerin varlık yapısı ile büyüklüklerinin sermaye yapısını pozitif etkilediğini, bilişim sektörü ile çimento sektöründe işletme büyüklüğünün toplam borçlar / toplam aktifler oranını pozitif yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

Abdioğlu ve Deniz (2015) yapmış oldukları çalışmada 2008 krizi sonrası işletmelerde sermaye yapısını belirleyen faktörler üzerine çalışmışlar ve çalışmada rassal etkiler panel veri analizi kullanmışlardır. Çalışmaya ait verileri imalat sanayi ve alt sektörlerinden olmak üzere toplam 188 şirketten derlemişlerdir. Analiz neticesinde bulguların finansman hiyerarşisini destekleyen sonuçlar verdiğini ifade etmişlerdir.

Burucu ve Öndeş (2016) imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin sermaye yapısı kararlarını etkileyen faktörleri finansal hiyerarşi ve dengeleme teorisi kapsamında incelemiştir. Araştırmalarında yöntem olarak dinamik panel veri analizini kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak kaldıraç oranı, bağımsız değişken olarak ise büyüklük, varlık yapısı, kârlılık, risk, cari oran, büyüme oranı, büyüme fırsatları değişkenlerini kullanmışlardır. Netice olarak risk değişkeni anlamsız sonuç vermiştir. Aynı zamanda büyüme oranı ve büyüme fırsatları değişkenlerinin kaldıraç oranı ile pozitif yönlü, büyüklük, varlık yapısı, kârlılık, cari oran değişkenlerinin ise kaldıraç oranı ile negatif yönlü ilişki içinde olduğunu belirtmişlerdir.

Demirci (2017) yapmış olduğu çalışmada sermaye yapısının belirleyicilerini imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerinde dengeleme ve finansman hiyerarşisi teorisi kapsamında incelemiş ve

Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma

çalışmasında iki yönlü panel veri analizi kullanmıştır. Çalışma neticesinde aktif kârlılık oranının, cari oranın, maddi duran varlıklar toplamının toplam varlıklara oranının ve aktif büyüme oranının kaldıraç oranını negatif yönde etkilediği, reel net satışlar tutarının ise kaldıraç oranını pozitif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

3. SERMAYE YAPISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Varlık Yapısı: İşletmelerin varlık yapısı toplam sabit varlıkların yani maddi duran varlıkların toplam varlıklara bölünmesi ile ifade edilmektedir. Vekalet teorisine göre yüksek kaldıraç düzeyinde bulunan işletmeler daha az yatırım yapma eğilimindedirler. Bu durum temin edilen yabancı kaynağın yatırıma yönlendirilmesinden ziyade işletme sermayedarlarına servet transferine olanak vermektedir. Bunun sonucu olarak alacak sahipleri maddi teminat talebinde bulunmaktadırlar. Aktif içerisindeki maddi duran varlık likidasyon değerini arttırır aynı zamanda iflas olasılığında düşük fiyatla değerlendirme riskini minimize eder. Maddi duran varlığını teminat gösterebilecek konumda olamayan daha doğrusu teminat gösterebilecek bir maddi duran varlığı bulunmayan işletmeler ise bu durumu daha fazla faiz yükü altına girerek aşabilirler. Bu sarmal ilişki varlık yapısının kaldıraç oranı ile doğrudan bir ilişki içerisinde olduğu sonucunu doğurmaktadır (Deesomsak, Paudyal ve Pescetto 2004, 393). Varlık yapısının tespitinde Maddi duran varlık/Toplam aktifler oranını kullanan başlıca yazarlar; Achy (2009), Sheikh ve Wang (2011), Cortez ve Susanto (2012), Cuong ve Canh (2012), Degryse, Goeij ve Kappert (2012) şeklindedir.

3.2. Kârlılık: Finansman hiyerarşisi kuramı yatırımcılar ile işletme yöneticileri arasındaki bilgi asimetrisi sorunu sebebiyle yatırımların içsel kaynaklarla yapılması gerektiğini savunur. Ek olarak kârlılık yüksek işletmeler yönetimi paylaşmamak adına hisse senedi ihraç etmeyi düşünmezler. Bu denklem kârlılık ile kaldıraç arasındaki ilişkinin temelini oluşturur. Literatürde kârlılık temsilen birden fazla oran kullanıldığı görülmüştür (Deesomsak, 2004: 394). Bunların başlıcaları şöyledir; FVÖK/Toplam Aktif (Deesomsak 2004; Cuong ve Canh 2012; Degryse, Goeij ve Kappert 2012; Gülşen ve Ülkütaş 2012; Cortez ve Susanto, 2012), Net kâr/Toplam Aktif (Kim, Heshmati ve Aoun, 2006), Faaliyet kârı/Toplam Varlık (Achy, 2009), VÖK/Toplam Aktif (Sheikh ve Wang 2011).

3.3. Firma Büyüklüğü: Dengeleme kuramına göre büyük işletmelerin iflas olasılıkları ve iflas maliyetlerini daha düşüktür. Ayrıca büyük işletmelerde temsilcilik maliyetleri ve gözlem maliyetleri kısmen daha düşüktür. Nakit akışlarındaki oynaklık daha düşük kredi piyasalarına ulaşabilme olanakları daha yüksektir. Bu bağlamda dengeleme kuramı kaldıraç ile işletme büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (Deesomsak, Paudyal ve Pescetto 2004: 394). Başlıca literatür incelendiğinde işletme büyüklüğünü temsilen kullanılmış değişkenler şu şekildedir; Toplam varlıkların doğal logaritması; Deesomsak, Paudyal ve Pescetto (2004), Cuong ve Canh (2012), Degryse, Goeij ve Kappert (2012). Toplam varlıklar, toplam çalışan sayısı ve satışların doğal logaritması; Achy (2009). Toplam satışların doğal logaritması; Sheikh ve Wang (2011), Cortez ve Susanto (2012). Öz sermayenin doğal logaritması; Gülşen ve Ülkütaş (2012).

3.4. Firma Riski: İşletme riski veya kazançlardaki değişkenlik sermaye yapısını etkileyen değişkenlerdendir. Neredeyse bütün ampirik çalışmalar kazançlardaki aşırı oynaklığı aşırı riskli durum ve kazançlardaki düşüşleri ise borçlanma yönlü taahhütlerde artış olarak nitelemektedir. Bu durumun devamlılığı işletmeleri yüksek maliyetli borçlanma yollarına ya da yüksek maliyetle iflas pozisyonlarına itmektedir. Bu da bize işletme riski ile kaldıraç arasında negatif bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Firma riskinin tespitinde kullanılan değişken satışların standart sapmasıdır (Cuong ve Canh 2012: 27).

3.5. Vergi: Verginin kaldıraç üzerine etkisi ilk defa 1958 yılında Modigliani ve Miller tarafından çalışılmıştır. Modigliani ve Miller sonrasında da birçok araştırmacının işaret ettiği gibi kaynak temininde borçla finansman sürecinin sağlayacağı fayda ödenen faizlerin, işletmenin ödeyeceği kurumlar vergisinden düşürülmesidir. Bu mutlak bir avantaj sağlamaktadır (Mackie-Mason 1990, 4). Başlıca çalışmalarda vergi değişkeni iki farklı gösterge ile değişken olarak ele alınmıştır; ortalama vergi oranı (Huong ve Song, 2006) ve Ödenen Vergi/VÖK oranı (Durukan, 1997).

3.6. Borç Dışı Vergi Kalkanı: Varlıklardaki değer düşüklüğü yani amortisman, vergi indirimi, yatırım indirimi istisnaları (Huang ve Song 2006: 19) ile emeklilik fonları ve yatırım kredileri (Wiwattanakantang 1999: 385) borç dışı vergi kalkanı olarak adlandırılmaktadır. Başlıca çalışmalarda borç dışı vergi kalkanı değişkeni Amortisman/Toplam Varlıklar oranı ile ele alınmıştır Kim, Heshmati ve Aoun (2006); Sheikh ve Wang (2011); Cortez ve Susanto (2012); Degryse, Goeij ve Kappert (2012).

3.7. Büyüme Olanakları: Büyüme olanakları (Toplam Varlıkların Defter Değeri (DD) - Öz kaynakların DD + Öz kaynakların piyasa değeri)/ Toplam Varlıkların DD ile ifade edilmektedir (Deesomsak 2004: 393). Dengeleme teorisine göre, büyüme olanakları bakımından fırsat sahibi işletmelerde, her ne kadar somut varlıkların teminat olarak gösterilebilme imkânından ötürü bilançolarında somut varlık bulunduran işletmelerin soyut varlık bulunduran işletmelere kıyasla daha fazla borçlanabilme imkânı bulunsa da büyüme olanakları ile borçlana negatif ilişkilidir. Çünkü büyüme olanakları ve fırsatlar teminat olarak gösterilemez. Vekalet teorisi de bu negatif ilişkiyi desteklemektedir. Vekalet teorisine göre büyüme olanaklarına sahip işletmelerin esnekliği daha yüksel olacak ve daha az borçlanma ve yatırıma meyilli olacaklardır. Çünkü o fırsat ve olanağa zaten sahiplerdir (Sheikh ve Wang 2011: 123). Literatürde büyüme olanakları değişkeni farklı oranlar ile ifade edilmiştir. Sheikh ve Wang (2011); Toplam Satışlardaki Artış/Toplam Varlıklardaki Artış, Kim, Heshmati ve Aoun (2006) ve Degryse, Goeij ve Kappert (2012); Aktiflerdeki Yıllık Yüzdesel Değişim, Cortez ve Susanto (2012); Toplam Sabit Varlıklardaki Yüzdesel Değişim ve Toplam Varlıklardaki Yüzdesel Değişim, Cuong ve Canh (2012).

3.8. Likidite: Likidite cari aktiflerin cari pasiflere oranı olarak ifade edilmektedir. Finansal hiyerarşi teorisi likiditesi yüksek işletmelerin daha az borçlanma meyillerinin olacağını ifade etmektedir (Deesomsak 2004: 394). Buna karşılık dengeleme teorisi ise likiditesi yüksek işletmelerin bu kabiliyetlerinden ötürü daha fazla borçlanabileceklerini ifade etmektedir (Sheikh ve Wang 2011:

Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma

123). Likidite ile kaldıraç arasında dengeleme teorisine göre pozitif bir ilişki söz konusu ile finansal hiyerarşi teorisine göre negatif bir ilişki söz konusudur.

3.9. Borçlanma Maliyeti: Borçlanma maliyeti önemli sermaye yapısı değişkenlerindedir. Deneysel çalışmalar borçlanma maliyeti ile miktarı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Cuong ve Canh 2012: 27). İşletmelerde borçlanma maliyeti değişkeni, Finansman Giderleri /Toplam Borç oranı ile analiz edilmektedir (Padron vd. 2005: 62).

4. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİ (AHP)

Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi alternatifler arasında karar vermeyi kolaylaştıran alternatifleri belirli bir hiyerarşiye göre sıralayan yöntemdir. AHP yöntemi Myers ve Alpert tarafından 1968 yılında geliştirilmiştir. Saaty 1977 yılında modeli daha da geliştirmiş ve problem çözümünde kullanılabilir forma getirmiştir. AHP yönteminin temeli daha önceden hazırlanmış bir karşılaştırma çizelgesine dayanılarak, kararı etkileyen faktörler ile bu faktörlerin önem dereceleri göz önünde bulundurulmak suretiyle ikili karşılaştırmalara dayanır. Faktörler arası önem farklılıkları nihai sonuca yüzde dağılımı olarak yansımaktadır (Kong ve Liu 2005: 407).

AHP çözüm sürecinde 4 aşama vardır. Öncelikle karar verme problemleri tanımlanır. İkincil olarak faktörler karşılıklı olarak karşılaştırılması için bir matris oluşturulur. Daha sonra faktörlerin yüzde (%) bakımından önem dağılımları belirlenir ve son olarak faktör kıyaslamalarındaki tutarlılık ölçülür.

AHP'nin ilk adımında karar verici belirli bir amaç doğrultusunda bazı faktörler ve bu faktörlere bağlı alt faktörler belirler ve hiyerarşik yapıyı oluşturur (Scholl vd. 2005: 770).

AHP'nin ikinci adımı faktörler arası karşılaştırma matrisinin oluşturulması aşamasıdır. Bu aşamada iki faktör birbiri ile karşılaştırılır. Sübjektiftir yani karar vericilerin kişisel yargıları ön plandadır. Amaç doğrultusunda n faktör için nxn boyutlu bir matris oluşturulur. Bu matriste sırada bulunan elemanın sütunda bulunan elemana kıyasla ne derece öneme sahip olduğu belirten değerler yer alır. Bu değerler çalışma kapsamında görüşlerine başvuru uzmanların dilsel ifadelerinin sayılara dönüştürülmüş formlarıdır (Chadran vd. 2005: 2240). Yöntem görüşlerine başvuru uzman sayısı konusunda bir sınır getirmemiştir. Örneğin; Ömürbek, Üstündağ ve Helvacıoğlu çalışmalarında iki uzman görüşüne, Ömürbek ve Tunca ise yedi uzman görüşüne başvurmuştur.

Bu değerler 1 ile 5 arasında, 1 ile 7 arasında ya da 1 ile 9 arasında olabilir, Tek sayılar belirgin ifadeleri, çift sayılar ise ara değerleri ifade eder. Aralık arttıkça hassasiyet de artmaktadır. Tablo 1'de 1 ile 9 arasında oluşturulmuş önem ölçeği değerleri ve anlamları yer almaktadır.

Tablo 1. AHP’de Kullanılan 1-9 Arası Önem Ölçeği

Ölçek	Tanım	Açıklama
1	Eşit önemli	İki faktör amaca eşit şekilde katkıda bulunur.
3	Birinin Diğere göre çok az önemli olması	Tecrübe ve yargı bir faktörü diğere göre çok az derecede tercih ettirir.
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir faktörü diğere göre kuvvetli derecede tercih ettirir.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir faktör güçlü bir şekilde tercih edilir ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülür.
9	Aşırı derecede önemli	Bir faktörün diğere göre tercih edilmesine ilişkin kanıtlar çok büyük güvenilirliğe sahiptir.
2, 4, 6, 8	Ara değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere yukarıda listelenen yargılar arasına düşen değerlerdir.

Kaynak: Paksoy, Pehlivan ve Özceylan 2013: 118

AHP’de üçüncü adım faktörlerin önem ağırlıklarının yüzdesel olarak belirlenmesidir. Bu aşamada bir önceki aşamada oluşturulan matrisin sütun değerleri toplanır ve her bir matris değerinin kendi sütun değerler toplamına oranlanması ile elde edilen sonuçlara göre yeni bir matris oluşturulur. Bölümler sonucu oluşturulan matrisin satır toplamları alınır ve bu sütun vektör şeklindedir. Daha sonra bu sütun vektörün değerleri faktör sayısına bölünerek %’sel değerler elde edilir. Bulunan bu sonuçlar her faktörün önem ağırlıklarının yüzdesel olarak ifadesidir (Coyle 2004: 10).

AHP’de son adım matrisin tutarlılığının hesaplanması sürecidir. Bu tutarlılık aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır (Saaty ve Özdemir 2003: 235);

$$\text{Matrisin Tutarlılığı (CR)} = \frac{CI}{RI} \quad (1)$$

CI: Tutarlılık göstergesi

RI: Rassallık göstergesi

CR’nin hesaplanabilmesi için CI ve RI değerlerinin bilinmesi gerekmektedir. RI değeri bir tablo değeridir ve faktör sayısına göre değişmektedir. Tablo 2’de faktörlere göre RI değerleri yer almaktadır.

Tablo 2. RI Değerleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41
n	9	10	11	12	13	14	15	
RI	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59	

Kaynak: Paksoy, Pehlivan ve Özceylan 2013: 119

Tutarlılık göstergesi (CR) ise aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır;

$$\text{Tutarlılık Göstergesi (CI)} = \frac{\text{Temel Değer} - \text{Faktör Sayısı}}{\text{Faktör Sayısı} - 1} \quad (2)$$

Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma

Temel değerlerin tespit edilmesi bir takım hesaplamalar içermektedir. Süreç aşağıdaki gibidir.

İkinci adımda oluşturulan matrisin satır değerleri, üçüncü adımda oluşturulan ağırlık yüzdeleri ile tek tek çarpılıp toplanır. Her bir faktör için bulunan bu değerler faktörlerin kendi ağırlık yüzdelerine bölünür. Bölümler toplanır ve faktör sayısına bölünür. Nihayetinde temel değer tespit edilmiş olur. Tutarlılık oranı (CR) = CI/RI sonucu 0,1'den küçük ise matris tutarlı olarak kabul edilir (Saaty ve Özdemir 2003: 235).

5. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİ İLE SERMAYE YAPISI KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, yöntemin uygulanması ve uygulama sonucunda elde edilen bulgular hakkında bilgi verilmektedir.

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı sermaye yapısı değişkenlerinin AHP yöntemi kullanılarak belirli bir önem sıralaması elde ederek hangi değişkenin kısmen daha önemli olduğunun belirlenmesidir. Sermaye yapısı değişkenleri üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde genellikle panel veri analizi yöntemi kullanılarak çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Bilindiği üzere panel veri analizi bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ya da negatif yönlü olduğu sonucunu vermektedir. Bu çalışmanın ikincil amacı ise elde edilmesi planlanan önem sıralamasının, literatür taraması sonucu elde edilen sonuçlarla karşılaştırılıp değişkenlerin yönünün yanı sıra hangisinin diğerine kıyasla daha önemli olduğu sonucuna ulaşabilmektir.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılacaktır. Yöntem faktörler arası karşılaştırma yaparak faktörleri belirli bir önem derecesine göre sıralamaktır. Faktörlerin karşılıklı olarak kıyaslanabilmesi için tablo 1'e göre hazırlanan form uzmanlara sunulmuştur. Yöntemin adım adım uygulanışı aşağıdaki gibidir.

Adım 1: Görüşlerine başvurulacak uzmanlara sunulmak üzere, sermaye yapısını etkileyen faktörleri temsilen bir takım oranlar Tablo-3'de belirtildiği üzere belirlenmiştir.

Tablo 3. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Oranlar

	Değişkenler	Kullanılan oran	Kaynak
F1	Firmanın Varlık Yapısı	MDV / Toplam Aktif	Achy (2009), Sheikh ve Wang (2011), Cortez ve Susanto (2012), Cuong ve Canh (2012), Degryse, Goeij ve Kappert (2012)
F2	Kârlılık	FVÖK/Toplam Aktif	Deesomsak (2004), Cuong ve Canh (2012), Degryse, Goeij ve Kappert (2012), Gülşen ve Ülkütaş (2012), Cortez ve Susanto (2012)
F3	Firma Büyüklüğü	Toplam Varlıkların Doğal Logaritması	Deesomsak, (2004), Cuong ve Canh (2012), Degryse, Goeij ve Kappert (2012)

F4	Firma Riski	Satışların Standart Sapması	Cuong ve Canh, (2012)
F5	Vergi	Ödenen Vergi / VÖK	Durukan, (1997)
F6	Borç Dışı Vergi Kalkamı	Amortisman / Toplam Aktif	Kim, Heshmati ve Aoun (2006), Sheikh ve Wang (2011), Cortez ve Susanto (2012), Degryse, Goeij ve Kappert (2012)
F7	Büyüme Olanakları	Satışlardaki % Değişme / Toplam Aktiflerdeki % Değişme	Sheikh ve Wang (2011)
F8	Firmanın Likiditesi	Cari Aktif/Cari Pasif	Deesomsak, (2004)
F9	Borçlanma Maliyeti	Faiz Giderleri / Toplam Borç	Padron vd. (2004)

Adım 2: Bu aşamada alanında uzmanlaşmış ve daha önce konu ile ilgili bilimsel çalışmalar yapmış olan 8 öğretim üyesi ile 1 kredi derecelendirme uzmanından, yüz yüze görüşerek anket uygulaması yapılmış ve faktörler arası karşılaştırma matrisi tablo 4'deki gibi oluşturulmuştur.

Tablo 4. Faktörler Arası Karşılaştırma Matrisi

	F 1	F 2	F 3	F 4	F 5	F 6	F 7	F 8	F 9
F 1	1,00	0,14	0,33	0,25	1,00	4,00	0,33	0,25	0,20
F 2	7,00	1,00	6,00	3,00	6,00	6,00	3,00	1,00	1,00
F 3	3,00	0,17	1,00	0,33	3,00	4,00	0,25	0,33	0,33
F 4	4,00	0,33	3,00	1,00	4,00	4,00	1,00	0,50	0,33
F 5	1,00	0,17	0,33	0,25	1,00	1,00	0,25	0,50	0,17
F 6	0,25	0,17	0,25	0,25	1,00	1,00	0,17	0,20	0,25
F 7	3,00	0,33	4,00	1,00	4,00	6,00	1,00	3,00	2,00
F 8	4,00	1,00	3,00	2,00	2,00	5,00	0,33	1,00	3,00
F 9	5,00	1,00	3,00	3,00	6,00	4,00	0,50	0,33	1,00
Toplam	28,25	4,31	20,92	11,08	28,00	35,00	6,83	7,12	8,28

Adım 3: Bu aşamada tablo 4'deki her bir eleman kendi satır toplamına bölünmesiyle elde edilen değerler kullanılarak tablo 5'deki matris oluşturulmuştur. Oluşturulan bu matriste satır toplamı alınır ve sütun vektör oluşturulur. Bu vektördeki değerler faktör sayısına bölünerek her bir faktörün ağırlığı bulunur.

Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma

Tablo 5. Faktörlerin Yüzde Ağırlıklarının hesaplanması

	F 1	F 2	F 3	F 4	F 5	F 6	F 7	F 8	F 9	Satır Top.	% Ağırlık
F 1	0,04	0,03	0,02	0,02	0,04	0,11	0,05	0,04	0,02	0,36509	0,040566
F 2	0,25	0,23	0,29	0,27	0,21	0,17	0,44	0,14	0,12	2,123339	0,235926
F 3	0,11	0,04	0,05	0,03	0,11	0,11	0,04	0,05	0,04	0,56784	0,063094
F 4	0,14	0,08	0,14	0,09	0,14	0,11	0,15	0,07	0,04	0,966576	0,107397
F 5	0,04	0,04	0,02	0,02	0,04	0,03	0,04	0,07	0,02	0,303814	0,033757
F 6	0,01	0,04	0,01	0,02	0,04	0,03	0,02	0,03	0,03	0,228992	0,025443
F 7	0,11	0,08	0,19	0,09	0,14	0,17	0,15	0,42	0,24	1,588624	0,17651
F 8	0,14	0,23	0,14	0,18	0,07	0,14	0,05	0,14	0,36	1,463269	0,162585
F 9	0,18	0,23	0,14	0,27	0,21	0,11	0,07	0,05	0,12	1,39244	0,154715

Adım 4: Bu son adımda matrisin tutarlılığı hesaplanmaktadır. Bu hesaplama için 1 no'lu formülden faydalanılmıştır. RI değeri matriste 9 adet faktör bulunduğu için tablo 2'den de anlaşılacağı üzere 1,45 olarak alınmıştır.

$$\text{Matrisin Tutarlılığı (CR)} = \frac{CI}{1,45}$$

Bu aşamada CI tutarlılık göstergesi hesaplanmalıdır. Bu hesaplama için 2 no'lu formülden faydalanılmıştır.

$$\text{Tutarlılık Göstergesi (CI)} = \frac{\text{Temel Değer} - 9}{9 - 1}$$

CI'nın hesaplanabilmesi için Temel Değerin bilinmesi gerekmektedir:

$$\text{Temel Değer}^1 = 10,2 \text{ CI} = \frac{10,2 - 9}{8} = 0,13$$

$$\text{CR} = \frac{0,13}{1,45} = 0,09$$

0,09 < 0,1 olduğu için matris tutarlı olarak kabul edilmektedir.

5.3. Araştırma Bulguları

AHP yöntemi neticesinde değerlendirmeye alınan değişkenlerin yüzdesel bakımdan önem sırası tablo 6'daki gibidir. Tablo 6'ya göre en önemli değişken % 23,59 ile kârlılık çıkmıştır. İkinci sırada % 17,65 ile büyüme olanakları, üçüncü sırada ise % 16,25 ile likidite yer almaktadır. Diğer değişkenler ise sırasıyla borçlanma maliyeti %15,47, firma riski %10,73, firma büyüklüğü %6,30, varlık yapısı %4,05, vergi %3,37 ve borç dışı vergi kalkanı %2,54 şeklindedir.

Tablo 6. Faktörlerin Önem Derecelerine Göre Sıralanması

Faktör	Değişken	Ağırlık	Ağırlık %	Literatür
F2	Kârlılık	0,235926593	23,59265928	-
F7	Büyüme Olanakları	0,17651388	17,65138797	+
F8	Firmanın Likiditesi	0,162585445	16,2585445	-
F9	Borçlanma Maliyeti	0,154715917	15,47159166	-
F4	Firma Riski	0,107397358	10,73973584	-

¹ Temel değerın hesaplanma süreci Ek-1'de detaylıca açıklanmıştır.

F3	Firma Büyüklüğü	0,063094052	6,30940522	+
F1	Firmanın Varlık Yapısı	0,040566023	4,056602333	-
F5	Vergi	0,033757147	3,375714721	+
F6	Borç Dışı Vergi Kalkanı	0,025443585	2,544358468	-

Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi kullanılarak sermaye yapısını, yani borç/öz kaynak değişkenini etkileyen değişkenlerin belirli bir önem sıralanmasının amaçlandığı çalışmanın sonuçları Tablo 6'daki gibidir. AHP yöntemi tablo 6'dan de anlaşılacağı üzere değişkenleri mutlak bir önem sıralamasına göre sıralamaktadır. Bu yöntemin avantajıdır. Ancak yöntem bu önemin yönü hakkında bilgi vermemektedir

Tablo 6'nın son sütununda ise taranan literatür kapsamında yazarların elde etmiş oldukları sonuçların genel bir yorumu yer almaktadır.

6. SONUÇ

Literatür taraması neticesinde araştırmacıların uygulama kısmında sıklıkla panel veri analizi yönteminin kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu analiz değişkenlerin borç/ öz kaynak ile aynı (+) yönlümü yoksa zıt (-) yönlümü hareket ettiği sonucunu vermekte iken hangi değişkenin daha fazla etkiye sahip olduğu noktasında bir işaret vermemektedir.

AHP yöntemi ile elde edilen sonuçlar literatür verileri ile karşılaştırılmıştır. Büyüme olanakları, firma büyüklüğü ve vergi değişkenlerinin borç/öz sermaye değişkeni ile aynı yönlü hareket ettiği gözlemlenmiştir. Bu değişkenler içinde işletmelerin büyüme olanakları borç/ öz sermaye değişkenini birinci sırada etkileyen, işletmenin mevcut büyüklüğü ise ikinci sırada etkileyen vergi değişkeni ise son sırada etkiye sahip değişken olarak tespit edilmiştir. Büyüme olanakları değişkeninin pozitif yönlü olarak borç/öz kaynak değişkenini en çok etkileyen tespit edilmesi, satışlarını arttırmanın ve büyüme potansiyeline girmenin belirli bir faiz yükünü beraberinde getireceği sonucunu ifade etmektedir. Vergi değişkeninin son sırada yer alması vergi faktörü kuramı ile uyumsuzdur.

Negatif ilişkiye sahip değişkenler içerisinde borç/öz sermaye değişkenini etkileyen en önemli değişken kârlılık çıkmıştır. Yani işletmelerin kârlılık düzeyi yükseldikçe borçlanma eğilimleri azalacak kârlılık düştükçe borçlanma eğilimleri artacaktır. Bu sonuç finansman hiyerarşisi kuramı ile uyumludur. İşletmelerin likiditesi ikinci sırada borçlanma maliyeti üçüncü sırada yer almaktadır. Faiz ödemelerinin vergi avantajı göz önünde bulundurulduğunda maliyet değişkeninin ilk üç sırada yer alması dengeleme kuramı ile uyumludur.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Nida ve Deniz, Devran (2015), "Borsa İstanbul'da İşlem Gören İmalat Sanayi Şirketlerinin Sermaye Yapılarının Firmaya Özgü Belirleyicileri", Sosyoekonomi, Cilt. 23, Sayı: 26, ss. 195-213.
- Achy, Lahcen (2009), "Corporate Capital Structure Choices in Mena: Empirical Evidence from Non-Listed Firms in Morocco", Middle East Development Journal, Cilt. 1, Sayı: 2, ss. 255-273.
- Akgüç, Öztin (1998), Finansal Yönetim, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.

**Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını
Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma**

- Burucu, Hümeýra ve Öndeş, Turan (2016), “**Türk İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi**”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 6, Sayı: 1, ss. 201-225.
- Chandran, Bale, Golden, Bruce ve Wasil, Edward (2005), “**Linear Programming Models for Estimating Weights in the Analytic Hierarchy Process**”, Computers and Operation Research, Cilt. 32, Sayı: 9, ss. 2235-2254.
- Cortez, Michael Angelo ve Susanto, Stevie (2012), “**Determinants of Corporate Capital Structure: Evidence from Japanese Manufacturing Companies**”, Journal of International Business Research, Cilt. 10, Sayı: 3, ss. 121-132.
- Coyle, G. (2004), Pratical Strategy Structured Tools and Techniques, Prentice Hall, Newyork.
- Cuong, Nguyen Thang ve Cang, Nguyen Thi (2012), “**The Factors Affecting Capital Structure for Each Group of Enterprises in Each Debt Ratio Threshold: Evidence from Vietnam’s Seafood Processing Enterprises**”, International Research Journal of Finance and Economics, Sayı: 94, ss. 23-37.
- Deesomsak, Rataporn, Paudyal, Krishna ve Pescetto, Gioia (2004). “**The Determinants of capital Structure: Evidence from the Asia Pasific Region**”, Journal of Multinational Financial Management, Cilt. 14, Sayı: 4-5, ss. 387-405.
- Degryse, Hans, Goeij, Peter de ve Kappert, Peter (2012), “**The Impact of Firm and Industry Characteristics on Small Firms’ Capital Structure**”, Small Business Economics, Cilt. 38, Sayı: 4, ss. 431-447.
- Demirci, Savaş (2017), “**Sermaye Yapısı Teorilerinin TCMB Sektör Bilançolarıyla Test Edilmesi: İmalat Sanayi Sektörü Üzerine Bir Panel Veri Analizi**”, Business and Economics Research Journal, Cilt. 8, Sayı: 2, ss. 231-245.
- Donaldson, Gordon (1961). “**Corporate Debt Capacity; A Study of Corporate Debt Policy and the Determination of Corporate Debt Capacity**”, Harvard University, Boston.
- Durand, David (1952), “**The Cost of Debt and Equity Funds for Business: Trends and Problems of Measurement**”, “Conference on Research on Business Finance”, New York National Bureau of Economic Research, ss. 215-220.
- Durukan, Banu (1997), “**Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Firmaların Sermaye Yapısı Üzerine Bir Araştırma**” İMKB Dergisi, Cilt. 1, Sayı: 3, ss. 75-93.
- Fama, Eugene (1980), “**Agency Problems and the Theory of the Firm**”, Journal of Political Economy, Cilt. 88, Sayı: 2, ss. 288-307.
- Gülşen, Ahmet Zafer ve Ülkütaş, Özge (2012). “**Sermaye Yapısının Belirlenmesinde Finansman Hiyerarşisi Teorisi ve Ödünleşme Teorisi: İMKB Sanayi Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Uygulama**”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 8, Sayı: 15, ss. 49-60.
- Haris, Milton ve Raviv, Artur (1991). “**The Theory of Capital Structure**”, The Journal of Finance, Cilt. 46, Sayı: 1, ss. 297-355.

- Haugen, Robert ve Senbet, Lemma (1978), "**The Insignificance of Bankruptcy Costs to the Theory of Optimal Capital Structure**", Journal of Finance, Cilt. 33, Sayı: 2, ss. 383-393.
- Huang Guihai ve Song, Frnak (2006), "**The Determinants of Capital Structure: Evidence from China**", China Economic Review, Sayı: 17, ss. 14-36.
- Jensen, Michael ve Meckling, William (1976), "**Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure**", Journal of Financial Economics, Cilt. 3, Sayı: 4, ss. 305-360.
- Kim, Hyesung, Heshmati, Almas ve Aoun, Dany (2006), "**Dynamics of Capital Structure: The Case of Korean Listed Manufacturing Companies**", Asian Economic Journal, Cilt. 20, Sayı: 3, ss. 1-37.
- Kong, Feng ve Liu, Hongyan (2005), "**Applying Fuzzy Analytic Hierarchy Process to Evaulate Succes Factors of E-Commerce**", International Journal of Information and System Science, Cilt. 1, Sayı: 3, ss. 406-412.
- Kraus, Alan ve Litzenberger, Robert (1973), "**A State-Preference Model of Optimal Financial Leverage**", Journal of Finance, Cilt. 28, Sayı: 4, ss. 911-922.
- Mackie-Mason, Jeffrey (1990), "**Do Taxes Affect Corporate Financing Decisions?**", The Journal of Finance, Cilt. 45, Sayı: 5, ss. 1-38.
- Miller, Merton (1976), "**Debt and Taxes**", The Journal of Finance, Cilt. 32, Sayı: 2, ss. 261-275.
- Modigliani, Franco ve Miller, Merton (1958), "**The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment**", American Economic Association, Cilt. 48, Sayı: 3, ss. 261-297.
- Modigliani, Franco ve Miller, Merton (1963), "**Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction**", American Economic Association, Cilt. 53, Sayı: 3, ss. 433-443.
- Myers, Stewart ve Majluf, Nicholas (1984), "**Corporate Financing and Investment Decision When Firms Have Information the Investors Do Not Have**", Journal of Financial Economics, Cilt. 13, Sayı: 2, ss. 1-57.
- Myers, Stewart (1984), "**Capital Structure Puzzle**", Journal of Finance, Cilt. 39, Sayı: 3, ss. 575-592.
- Myers, Stewart (2001), "**Capital Structure**", Journal of Economic Perspectives, Cilt. 15, Sayı: 2, ss. 81-102.
- Noe, Thomas (1988), "**Capital Structure and Signaling Game Equilibria**", The Review of Financial Studies, Cilt. 1, Sayı: 4, ss. 331-355.
- Ömürbek, Nuri ve Tunca Zihmi (2013), "**Analitik Hiyerarşi Süreci ve Analitik Ağ Süreci Yöntemlerinde Grup Kararı Verilmesi Aşamasına İlişkin Bir Örnek Uygulama**", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı. 8, ss. 47-70.
- Ömürbek, Nuri, Üstündağ, Seda ve Helvacıoğlu, Özlem Ceyda (2013), "**Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Kullanımı: Isparta Bölgesi'nde Bir Uygulama**", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt. 11, Sayı: 21, ss. 101-116.
- Padron, Garcia, Apolinario, Rosa Maria Caceres, Santana, Octavio Maroto, Martel, Maria Concepcion Verona ve Sales, Lourdes Jordan (2005), "**Determinant Factors of Leverage : An Empirical Analysis of**

**Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Sermaye Yapısı Kararlarını
Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma**

- Spanish Corporations**", The Journal of Risk Finance, Cilt. 6, Sayı: 1, ss. 60-68.
- Paksoy, Turan, Pehlivan, Nimet Yapıcı ve Özceylan, Eren (2013), **Bulanık Küme Teorisi**, Nobel Kitabevi, Ankara
- Ross, Stephan (1977), **"The Determination of Financial Structure: The Incentive Signalling Approach"**, The Bell Journal of Economics, Cilt. 8, Sayı: 1, ss. 23-40.
- Saaty, Thomas ve Özdemir, M. S. (2003). **"Why the Magic Number Seven Plus or Minus Two"**, Journal of Mathematical and Computer Modelling, Cilt. 38, Sayı: 3, ss. 233-244.
- Scott, James (1976), **"A Theory of Optimal Structure"**, Bell Journal of Economics, Cilt. 7, Sayı: 1, ss. 33-54.
- Sarioğlu, Serra Eren, Kurun, Engin ve Güzeldere, Harun (2013), **"Sermaye Yapısının Belirleyicileri: İMKB'de İşlem Gören Çimento, Otomotiv ve Bilişim Sektörlerinin Sermaye Yapısı Analizi"**, Ege Akademik Bakış, Cilt. 13, Sayı: 4, ss. 481-496.
- Scholl, Armin, Laura, Manthey, Roland, Helm ve Michael, Steiner. (2005), **"Solving Multi Attribute Design Problems with Analytic Process and Conjoint Analysis: An Empirical Comparison"**, European Journal of Operation Research, Cilt. 164, Sayı: 3, ss. 760-777.
- Sheikh, Nadeem Ahmed Ve Wang, Zongjun (2011), **"Determinants of Capital Structure: An Empirical Study of Firms in Manufacturing Industry of Pakistan"**, Managerial Finance, Cilt. 37, Sayı: 2, ss. 117-133.
- Sibilkov, Valeriy (2009), **"Asset Liquidity and Capital Structure"**, The Journal of Financial and Quantitative Analysis, Cilt. 44, Sayı: 5, ss. 1173-1196.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). www.tobb.org.tr (Erişim Tarihi: 08.10.2017).
- Wiwattanakanrang, Yupana (1999), **"An Empirical Study on the Determinants of the Capital Structure of Thai Firms"**, Pasific Basin Finance Journal Cilt. 7, Sayı: 3-4, ss. 371-403.

Ek-1: Temel Değerin Hesaplanması

											Toplam	Ağırlık %	Bölüm							
1x0,04	+	0,14x0,03	+	0,33x0,02	+	0,25x0,02	+	1x0,04	+	4x0,11	+	0,33x0,05	+	0,25x0,04	+	0,20x0,02	=	0,388109503	0,040566023	9,567353938
7x0,25	+	1x0,23	+	6x0,29	+	3x0,27	+	6x0,21	+	6x0,17	+	3x0,44	+	1x0,14	+	1x0,12	=	2,422692537	0,235926593	10,26884044
3x0,11	+	0,17x0,04	+	1x0,05	+	0,33x0,03	+	3x0,11	+	4x0,11	+	0,25x0,04	+	0,33x0,05	+	0,33x0,04	=	0,612853711	0,063094052	9,713335725
4x0,14	+	0,33x0,08	+	3x0,14	+	1x0,09	+	4x0,14	+	4x0,11	+	1x0,15	+	0,5x0,07	+	0,33x0,04	=	1,083767308	0,107397358	10,09119148
1x0,04	+	0,17x0,04	+	0,33x0,02	+	0,25x0,02	+	1x0,04	+	1x0,03	+	0,25x0,04	+	0,50x0,07	+	0,17x0,02	=	0,338175723	0,033757147	10,01789994
0,25x0,01	+	0,17x0,04	+	0,25x0,01	+	0,25x0,02	+	1x0,04	+	1x0,03	+	0,17x0,02	+	0,2x0,03	+	0,25x0,03	=	0,251901237	0,025443585	9,900383161
3x0,11	+	0,33x0,08	+	4x0,19	+	1x0,09	+	4x0,14	+	6x0,17	+	1x0,15	+	3x0,42	+	2x0,24	=	1,82150598	0,17651388	10,31933569
4x0,14	+	1x0,23	+	3x0,14	+	2x0,18	+	2x0,07	+	5x0,14	+	0,33x0,05	+	1x0,14	+	3x0,36	=	1,682570932	0,162585445	10,34884108
5x0,18	+	1x0,23	+	3x0,14	+	3x0,27	+	6x0,21	+	4x0,11	+	0,5x0,07	+	0,33x0,05	+	1x0,12	=	1,551716168	0,154715917	10,02945399

Sütun
Toplamı 90,25663544
Temel Değer 90,2/9 =10,2

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN BITCOIN VE KRİPTO PARA

Alpaslan ALKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Orcid id: 0000-0003-3401-7073

Öz

Para kavramı ihtiyaçlara ve teknolojiadaki gelişmelere bağlı olarak tarih boyunca değişim göstermiştir. Mallar, altın, gümüş, banknotlar, elektronik para hepsi paranın rolünü oynamıştır. Blockchain teknolojisinin doğuşu, Bitcoin adı verilen eşler arası ödeme sistemine yenilikçi, merkezi olmayan bir sistem oluşturmuştur. Kripto para sistemi internet ağı üzerinden doğrudan iki taraf arasında herhangi bir aracı kurum olmaksızın gerçekleştirilmektedir. Bu sistemde herhangi bir devlet otoritesinin kontrol ve sorumluluğu da bulunmamaktadır. Devletin kontrol imkanı olmaması bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada farklı yaklaşımlar arasında karşılaştırmalarda bulunarak İslam hukuku açısından konuya temas etmeye gayret gösterilecektir. Kripto para ve Bitcoin, İslam hukuku hükümleri çerçevesinde değerlendirilerek, bunların para fonksiyonunu sağlama durumları incelenmekte ve ekonomik hayata getireceği avantaj ve dezavantajlar belirlenmektedir. Kripto parayla ilgili mevcut risklerin ise giderilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Para, Elektronik para, Dijital para, Kripto para, Blockchain, Bitcoin.

CRYPTOCURRENCIES AND BITCOIN FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC LAW

Abstract

Money as a concept has changed throughout history, depending on needs and advances in technology. Goods, gold, silver, banknotes, electronic money have all played the role of money. The birth of blockchain technology gave rise to an innovative, decentralised peer to peer payment system called Bitcoin. The transactions are realizing peer-to-peer network system and the cost of transaction is almost nothing. On the other hand Bitcoin inholds some of problems stemming from its uncontrollable features by any authority such as government, central banks etc. This article will try to address the subject from an Islamic law perspective by comparing different approaches. the associated risks with Bitcoin, the Maqāşid al-Sharia framework are considered to determine whether Bitcoin fulfils the Islamic ideals of an Islamic economic function. Bitcoin is further assessed in terms of the principles of Islamic moral economy

Key Words: Islamic law, Money, Electronic currency, Digital money, Crypto currency, Blockchain, Bitcoin.

1. GİRİŞ

İnsanların önceleri ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik yaptıkları ticari işlemler tarih serüveni içerisinde değişimlere uğramıştır. Ticari işlemlerde kullanılan yöntemler ve dolayısıyla para kavramı zamanla farklılaşmış ve nihayetinde bilgisayar teknolojisi sayesinde kripto para çeşidi ticari piyasada adından söz ettirmeye başlamıştır. Yaygınlaşan internet kullanımıyla daha çok bilinir hale gelen sanal paraların hukuki ve dini boyutlarının da araştırılmasına ihtiyaç hasıl olmuştur. Bu sebeple çalışmada öncelikle İslam hukukunun para kavramına yaklaşımı ve kripto para kavramı üzerinde durulduktan sonra kripto paranın İslam hukuku açısından para olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususu açıklanmaya çalışılacaktır.

2. PARA

İnsanlık tarihinde önemli bir işlevi bulunan para, ortaya çıktığı günden bu yana şekil ve kullanım amacı açısından farklı aşamalardan geçerek ve gelişerek bugünkü boyutlara ulaşmış durumdadır. Önceden paranın üretildiği madeniyle ilgili tartışmalar yaşanırken çağımızda para elden ele dolaşan somut bir madde olmaktan çıkarak dijital ortamlarda üretilen sanal bir tedavül aracı haline dönüşmüştür.

2.1. Para Kavramı

Para, bir toplumda, herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul edilen bir nesne (Orman, 2015:11) şeklinde tanımlanabildiği gibi, devletçe bastırılan, üzerinde itibarî değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı (TDK, 1989:2/1158; Erdoğan, 2013:467) veya borç ödemede umumun kabul ettiği bir şey veya mal (Hasenî, 1996:24) şeklinde tanımlar yapılmaktadır. Paranın herkes tarafından kabul ediliyor olması önemli bir özelliğidir. Bu kabul edilme kendiliğinden veya devlet zoruyla olabilir. Devletin bir şeyi para olarak kabul etmesi ve insanların da bunu kullanması durumunda, o para olur (Orman, 2015:12; Samuelson, 1982:306). Ancak yeni-klasik iktisatçıların, bir nesnenin para olarak kabulü için devletçe basılma zorunluluğu olmadığı, bankaların, hatta özel ticari kuruluşların kendi paralarını çıkarabilecekleri görüşünde oldukları da ileri sürülmektedir (Ateş, 2014:132).

Bir şeyin para vasfını kazanabilmesi için ortak değer ölçüsü, mübadele aracı, tasarruf ve borç ödeme vasıtası olma fonksiyonlarını sağlaması gerekmektedir (Hasenî, 1996:24-30; Orman, 2015:17-18; Gözübenli, 1987:72). Bununla beraber klasik para teorisinde ise, paranın sahip olması gereken, taşınabilirlik, dayanıklılık, bölünebilirlik, homojenlik, taklit edilememek şeklindeki beş niteliğe vurguda bulunmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2002:5-6). Bunlara zaman bakımından geleceği ön görme, tasarruf ve hâkimiyet aracı olma fonksiyonlarının da eklenebildiği görülmektedir (Doğan, 2018:228).

2.2. Paranın Tarihiçesi

İnsanların, realitede olmasa bile, en azından teorik olarak, hiç para kullanmadıkları bir dönemin var olduğu kabul edilir. Buna “aynî mübadele” dönemi denir. Bu devrede trampa usulü mallar, mallarla mübadele edilirdi. Trampa, alış verişte bir mal bedelinin bir başka mal ile ödenmesidir. Trampa sistemi, ilk çağlarda tarafların aldıkları ve sattıkları malı değerlendirmelerine fırsat verecek bir kıymet ölçüsüne dayanmaksızın yürütülmüştür. Bunun ikinci adımı olarak insanlar, malın değerini belirlemek için, elden ele dolaşmayıp

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

yerinde duran ortak bir mal tespit etmiş, sonra da diğer malların fiyatını ona kıyaslayarak belirlemişlerdir. Daha sonra, malların saklanması, taşınması ve değerinin takdir edilmesi gibi malın malla mübadelesindeki zorluklar insanları bunları telafi edecek başka vasıtalar aramaya sürüklemiş ve zamanla birtakım madenler para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece tedrici olarak para dediğimiz şey meydana gelmiştir (Ergin, 1969:19-24; Orman, 2015:14-16).

Süreç içerisinde taşınma, bölünme, dayanıklılık ve standart değer ifade etme bakımından ortaya koyduğu kolaylıklar, madeni paralara rağbeti artırmıştır. Başlangıçta tartı ile mübadelesi gerçekleştirilen madeni paralar, bilahare belli vezinde, belli ayarda ve belli işaretler taşıyan kullanımını daha kolay olan sikke formuna sokulmuştur Bundan sonra para artık tartılarak değil, sayılarak hesap edilmeye başlanmıştır (Orman, 2015:16). İlk paranın M.Ö. 2900 yıllarında kullanıldığı yapılan kazılardan anlaşılacakla beraber M.Ö. 2000 yıllarında altın ve gümüşün para olarak ilk kez Babilliler tarafından kullanıldığı belirtilir. Daha sonra M.Ö. VIII. yy'da Lidyalıların madenleri yumurta şeklinde para olarak kullandığı ve Lidya kralı Gyges ve Croesos'un Anadolu'da ilk para basanlar arasında yer aldığı, Asur hükümdarlarından Sennashareb'in ise gümüş külçelerden en eski sikkeleri bastırıldığı nakledilir. Bu tarihten sonra altın ve gümüşün para olarak kullanılması yaygınlaşmış ve milattan sonra üçüncü asırda tedavülü kesinlik kazanmıştır. İlk tedavül eden paralar, metal sikkelerden yapılmıştır. Bunlar arasında gümüş sikkeler, XX. yy. öncesinde en çok kullanılan metal olma özelliğine sahip olmuştur (Ergin, 1969:24-25, 45). Bütün milletlerin kendilerine has birer parası olmuştur. Mesela, Habeşliler uzun zaman tuzdan parayı, İngilizler katır boncuğu denilen beyaz bir boncuğu, Kuzey Afrika halkı sincabın renkli derisini para olarak kullanmış, Aristo zamanında Yunanlılar demirden, Çinliler bakırdan, İberiler kalaydan parayı icat etmişlerdir. Bu madenî paralar arasında bakır para diğerlerinden daha fazla revaç bulmuştur (Miras, 1980:V/72).

3. İSLAM HUKUKUNDA PARA

Para lügatte, karşılık, ücret, bedel, fiyat, değer, paha ve kıymet anlamlarına gelmektedir (Feyyûmî, ty:485). İslâm Hukuk literatüründe geniş anlamda, "ticari bir mübadelede malın bedeli konumunda olan ve insanın zimmetinde borç olarak sabit olma özelliğini taşıyan mallara para denir" (Serahsî, 1983:XIV/2; İbnü'l-Hümâm, 1316h:V/368; İbn Âbidîn, 1987:IV/165, 243; Mecelle, md:152; Bilmen, 1986:9).

Her türlü mislî mal bu tanımın kapsamına girer. Bu mislî mallar da, tedavüldeki paralarla ölçülen, tartılan ve sayılabilen birimleri birbirine yakın yani bugünkü ifadeyle standart dediğimiz mallardır. Kıyemî mallar ise mübadelede satılık mal (mebi') konumunda olup semen özelliği taşımazlar (İbn Âbidîn, 1987:IV/165, 243; 1984:11/63, 413).

Bankacılığın İslâm dünyasında yaygınlaşmasıyla birlikte bazı İslam hukukçuları da bir şeyin para olabilmesi için insanların mübâdelesini ve devletin kanun gücünün gerekli görmekteyler. Buna göre para, devletin kabul ettiği ödeme aracıdır. Zira devlet gücüyle desteklenen ve mübâdele aracı olarak kabul edilen nesnelere güven duyulmakta ve bunlar para fonksiyonunu tam icra edebilmektedir (Hasenî, 1996:22; Keleş, 1998:93).

3.1. İslâm Hukukunda Para Çeşitleri

İslâm'dan önce, Arabistan'da özel olarak basılmış paralar mevcut olmayıp, komşu devletlerin, özellikle de Bizans altın dinarı ve İran gümüş dirhemi kullanılıyordu. Bunların dışında Yemen ve Mağrib dirhemleri de kullanılmaktaydı. Hz. Peygamber devrinde de, yeni bir para basma yoluna başvurulmayıp, o zamana kadar Arap Yarımadası'nda kullanılan paralar kullanılmaya devam etmiştir (Miras, 1980:V/36-111; Hamidullah, 1990:II/985; Gözübenli, 1987:70; Erkal, 1987:161; Hasenî, 1989:78).

3.1.1. Saf Altın ve Gümüş Paralar

Asr-ı Saâdette tedâvülde olan paralar altın ve gümüş paralardı. Araplar saf altından basılan madeni paraya dinar, saf gümüşten basılana da dirhem adını veriyorlardı. Dinarlar Bizans, dirhemler de İran parası idi. Mısır ve Suriye'de Doğu Roma dinarları, Irak'ta İranlıların dirhemleri tedâvül etmekteydi. Hicaza dinar ve dirhemler çoğunlukla buralardan geliyordu. Her bir dinar o devirde on dirhem (1/10) değerinde olup, ağırlıkları ve değerleri farklı iki ayrı dirhem çeşidi tedâvülde idi (Miras, 1980:V/36-47; Hamidullah, 1990:II/985; Hasenî, 1989:78).

Dirhemlerin üzerinde Kistrânın, dinarların üzerinde de Herakliyus ve Kostantin gibi İmparatorların resimleri bulunmasına rağmen, Hz. Peygamber, câhiliyye devrinden beri kullanılan para ve ölçü birimlerinde herhangi bir değişiklik yapmayıp, onları olduğu gibi bırakmıştır. Bu devirde kullanılan dinar ve dirhemler mal para idi. Yani paranın üzerinde yazılı olan resmi değeri ile madeni kıymeti eşit idi (Miras, 1980:V/111; Hasenî, 1989:78; Gözübenli, 1987:70-72).

Asr-ı Saâdette tedavüldeki paraların kıymetleri sayı ile değil, tartı ile bilinirdi. Başlangıçta Medine halkı dirhemde aded ile muamele yaparlardı. Hz. Peygamber dirhem ve para hususunda adede değil tartıya itibar edilmesini tavsiye edince, onlar da Mekkelilerin tartısını esas alarak, basılmış paraları tartıyla muameleye tabi tuttular (Miras, 1980:V/39). Ayrıca külçe halinde altın ve gümüşler de ödemelerde kullanılmıştır (Hamidullah, 1990:II/985; Erkal, 1987:162).

Hz. Ebû Bekir halife olduğu zaman, o da aynen Hz. Peygamber gibi halkın kullandığı paralara hiç dokunmamıştır (Miras, 1980:V/47; Hasenî, 1989:83). Hz. Ömer zamanında ise, Suriye ve Mezopotamya'da gerçekleştirilen ilk fetihlerden sonra, bizzat Müslümanlar tarafından, ağırlık, şekil ve desen bakımından eskilerden hiç bir farklılığı bulunmayan yeni sikkeler bastırılmıştır. Bu arada bir müddet için piyasada kâğıt ve deriden yapılmış banknot nevinden paraların da yine Halife Hz. Ömer zamanında görüldüğü rivayet edilmiştir (Hamidullah, 1990:II/986).

Müslümanlara özgü ilk para, halis altın ve gümüş şeklinde Hicretin 75. yılında Abdülmelik b. Mervan tarafından basılmıştır (Miras, 1980:V/37; Hasenî, 1989:85). Bundan önce de bir takım paralar basılmış idi. Fakat bu paralar mahalli ve hususi olup, memleketin ihtiyaçlarını bütünüyle karşılayacak derecede değildi. Ülkede yine Bizans ve İran devletlerinin paraları tedavüldeydi. Yabancı paraların tamamen ortadan kaldırılarak Müslümanların kendi paralarının piyasaya hakim olması ancak Abdülmelik b. Mervan zamanında mümkün olmuştur. Ayrıca önceki basılan paralar İran ve Rum paraları şeklinde iken, Abdülmelik b. Mervan'ın bastığı paralar tartı, şekil ve

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

nakış olarak tamamen farklı şekilde olmuştur. Bu nedenle, Müslümanlara özgü ilk para olarak bunlar kabul edilmiştir (Miras, 1980:V/49).

3.1.2. Düşük Ayarlı Altın ve Gümüş Paralar (Mağşûş Paralar)

Madeni para sisteminde para adedini arttırabilmek için altın ve gümüşün içine başka madenler katılarak para basılır. Kendisine altın ve gümüş dışında başka madenler karıştırılmış bulunan bu madeni paraya “mağşûş para” denilirdi. Mağşûş paralar da Abdülmelik b. Mervan tarafından bastırılmaya başlanmış olup katkı oranı fazla olan maddeye göre işlem görmekteydiler (Hasenî, 1989:88-89; Döndüren, 1987:188; Bayındır, 2016:144).

3.1.3. Diğer Madeni Paralar (Felsler)

Fels “akçe, para, mangır” anlamında, olup İslâm’ın ilk devirlerinden itibaren bakır ve bronz madenlerinden basılan bütün paralara “fels” adı verilmiştir. Felsler, bazen tartı, bazen de aded ile muamele görmüşlerdir (Miras, 1980:V/73; Döndüren, 1987:189; Hasenî, 1989:91; Artuk, 1995:XII/309).

Abdülmelik b. Mervân’ın para sisteminde yaptığı yenilikler altın ve gümüş sikkelerden sonra bakır sikkelere de uygulanmış ve böylece belirli bir ölçü, şekil ve nakış esas alınarak yeni felsler basılmıştır. Bu şekilde basılan ilk fels de h.87/m.706 tarihli bir bakır sikkedir (Erkal, 1987:167; Artuk, 1995:XII/310).

Hakîki bir kıymete sahip olmayıp, îtibârî bir değeri olan felslerin öz kıymeti resmi kıymetinden düşüktür. Bunlar değerlerini koruyup tedavülde oldukları sürece paradırlar. Değerlerini kaybedip dolaşımdan kalkınca ticari eşya olarak ancak maden değeri kadar bir değere sahip olurlar. Eşyanın değer ölçüsü oldukları için para sayılan felsler, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre, insanların para olarak itibar etmesiyle para oldukları gibi, insanların para olarak itibar etmemesiyle de geçersiz olmaktadır (Serahsî, 1983:XIV/25; İbnü’l-Hümâm, 1316 h:V/282, 287-288 Miras, 1980:V/74).

3.1.4. Kağıt Paralar

Kâğıt paralar, kâğıttan üretilen ve üzerinde yazılı değerlerle dolaşımda bulunan ödeme araçlarıdır. Üzerlerinde yazılı itibari değer dışında hiç bir gerçek değere sahip değillerdir (Bayındır, 2016:145). Altın ve gümüşün para olabileceği inancının halk vicdanına yerleşmiş olmasından dolayı İslâm ülkelerinde yakın zamana kadar yürürlüğe konamamıştır (Tabakoğlu, 1987:82). İlk kâğıt para Osmanlı Devletinde “Kaime-i Mûtebere-i Nakdiyye” ismiyle 1840 tarihinde çıkarılmıştır (Gözbenli, 1987:76; Hasenî, 1989:93). Mübadele vasıtası ve eşyaya değer olması sebebiyle kağıt paralar da para olarak kabul edilmiştir (Miras, 1980:V/78; Bilmen, 1986:331; Bayındır, 2016:158).

3.1.5. Kaydî Paralar

Müslümanlar sarraflık ve cehbezlik* gibi işlerle uğraşıyorlardı. Cehbezler tıpkı banka gibi mevduat topluyorlar, kredi veriyorlardı. Hazine ve kısmen Merkez Bankası özelliği olan Beytülmal yanında IV/X. yüzyılın başlarında oluşturulan Divanu’l-Cehbez tıpkı bir Merkez Bankası gibi

* Eskiden piyasada sarraflık, devlet maliyesinde ise başta para ayarı olmak üzere, çeşitli malî işleri yapan kimselere verilen ad (Yeniçeri, 1993:VII/222; Erdoğan, 2013:68)).

çalışıyordu. Fıkıhçılar tarafından tartışma konusu olmasına rağmen ticari işlemlerde sâkk (çek) ve suftace (poliçe) kullanılıyor, bunlarla paranın naklindeki zorluklar bertaraf ediliyordu. Avrupa, haclı seferleri vasıtasıyla İslâm ülkelerindeki bu para, kredi ve bankacılık tecrübesinden faydalanmıştır (Tabakoğlu, 1987:82).

3.2. Paranın Fonksiyonları

a) Para bir mübadele aracıdır Paralar revaçta oldukları zaman mübadele vasıtası olurlar. Paraların revaç bulması ise, kirada bedel olması, borçların onunla ödenmesi ve alış verişte değer olmasıdır (Cessâs, 1986:III/170; Serahsî, 1983:XIV/2; Samuelson, 1982:310; Ergin, 1969:30; Orman, 1987:7; Hasenî, 1989:30).

b) Para değer ölçüsüdür. Bedel olma özelliği de paranın değer ölçüsünü ifade eder. Aynı ile bir değeri olmayan bir nesne ancak izafi yönü ile değer ölçüsü olur. Çünkü paranın bizatihi aynı yani şekli ve özü tüketilmez. Onun değeri işlem görür. Değer malların kıymetlerinin bilindiği ölçüdür. Malların kıymetleri de para ile bilindiğinden, para malların değeri olmuştur (İbn Rüşd, 1985:II/130; İbn Kayyım, ty:156; Ergin, 1969:31; Hasenî, 1989:31; Orman, 1987:7; Özcan, 1989:96).

c) Para ödeme aracıdır. Mübadelede bedel olması, onun ödeme aracı olduğunu gösterir. Para bir mübadele vasıtası olmaksızın, hediye olduğu gibi tek taraflı bir ödeme aracı da olabilmektedir (Serahsî, 1983:XIV/2; İbnü'l-Hümâm, 1316h:VI/259; Orman, 1987:7; Hasenî, 1989:36; Özcan, 1989:96).

d) Para değer saklama vasıtası yani tasarruf aracıdır. Böylece para, mevcut bir değer zaman içinde, şimdiden geleceğe taşınmasını ve saklanmasını mümkün kılmaktadır (Ergin, 1969:32; Samuelson, 1982:310; Orman, 1987:8; Hasenî, 1989:32). Bu özelliğe "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenler" (K.Kerîm, Tevbe:9/34) ayetinde de işaret edilmektedir.

e) Para geleceği tahmin etme vasıtasıdır. Hesaplar para ile görüldüğü zaman ilerisi için tahminler yapılabilmektedir. Yani geleceğe yönelik ekonomik gelişmelerde mali yapıyı düzenleme aracıdır (Orman, 1987:8).

f) Para, iktisat politikası aracıdır. Günümüzde para arzını ayarlayarak iktisadi hayatı düzenlemek veya etkilemek mümkün olabilmektedir (Orman, 1987:8).

3.3. İslâm Hukukunda Para İle İlgili Hükümler

a) Bütün boyutları ile para olan bir mübadele aracı ticari bir işlemde vadeli olabilir. Ancak her iki bedelinde para olduğu sarf alış verişi ile parası peşin ödenen selem anlaşmasında paralar vade kabul etmez (Zühaylî, 1989:V/272; Özcan, 1989:90).

b) Teslim alınmadan önce her hangi bir nedenle paranın helak olması alış verişin feshedilmesine sebep olmaz. Çünkü para misli ile zimmette sabit olan bir birim değerdir (Zühaylî, 1989:V/273 Özcan, 1989:90).

c) Satıcının teslim almadan önce alacağı paradaki tasarrufu caizdir. Bu durum semenin borç olarak zimmette sabit olması halindedir (Zühaylî, 1989:V/273; Özcan, 1989:90).

d) Para tayin ile taayyün etmez. (Serahsî, 1983:XII/121; Merginânî, 1316h:V/281; İbnü'l-Hümâm, 1316h:V/281; Özcan, 1989:92). Yani ticarete paranın maddi şeklinin belirlemekle belirlenmesi geçerli değildir. Çünkü

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

zimmette birim değeri sabittir. Bu nedenle bir mal veya hizmet satın alırken sözleşme sırasında gösterilen paranın bizzat kendisini vermek gerekmez. Zira sözleşmede paranın kendisi değil, temsil ettiği satın alma gücü önemli olur (Bayındır, 2016:156; Özcan, 1989:92).

4. KRİPTO (ŞİFRE) PARA VE BITCOIN

Kripto (şifre) para, merkezi olmayan ve bireyler arasında internet ağı üzerinden doğrudan kişiden kişiye (peer to peer) banka gibi araçlara gerek duyulmadan transfer edilebilen dijital bir paradır. Bu sistemde ödemeler bir finans kurumuna gitmeden doğrudan karşı tarafa gönderilmektedir. İlk sanal para olmamakla beraber ilk kripto (şifre) para olan Bitcoin 2008 yılında ekonomi piyasasına dahil oldu. Ancak bitcoin sistemi ilk çıktığı yıllarda toplumun çoğunluğu tarafından bilgi ve alt yapı yetersizliğine dayalı olarak ya hiç anlaşılmamış veya sınırlı sayıda kişi tarafından değerlendirilebilmiştir. Bu bağlamda bitcoinin reel ekonomiye efektif olarak dahil olduğu 2008 yılından 2018 yılına yaklaşık olarak 10 yıl geçmesine rağmen bu sanal paranın piyasadaki payının diğer paralar karşısında piyasadaki sirkülasyon oranının ancak %2 derecesine ulaştığı belirtilmektedir. İnsanların kripto para sisteminin işleyişi konusunda yeterince bilgi edindikçe bu sisteme dahil olmaya başlayarak sistemin yayınlamasını hızlandıracağı ve kripto paraların gelecekte toplumun ekonomik yaşamında varlıklarını daha da hissettireceği öne sürülmektedir. Ancak toplumun bilgisayar, ekonomi ve kripto şifreleme konusundaki eksikliklerinin yanı sıra sahte saadet zincirlerinin insanların kafasında oluşturduğu şüphe ve önyargıların bu tür sanal sistemlerin yayılmasının önündeki temel engeller olduğu varsayılmaktadır (Alpago, 2018:413-416).

4.1. Kripto (Şifre) Para

Kripto para (cryptocurrency), şifreli para demektir. Şifre para kavramı ise paranın yapım ve iletiminin kriptoloji (cryptography, şifre bilimi) ile ve merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirilebileceğine dayanan sistemi ifade etmektedir. Bu para şifreli bir şekilde oluşturulmakta ve paranın alınıp satılması da ancak şifre sayesinde mümkün olabilmektedir. Dijital ortamda üretilip yine dijital ortamda işlem görmesi nedeniyle sanal para da denilmektedir (Alpago, 2018:414; Doğan, 2018:237).

Kripto para ya da sanal para, Avrupa Merkez Bankası (ECB) tarafından "Bir merkez bankası, kredi kuruluşu ya da e-para kuruluşunca ihraç edilmemiş, bazı durumlarda paraya alternatif olarak kullanılabilen bir değer dijital temsili" şeklinde tanımlanmıştır (ECB, 2015:6). Bu tanım kripto paraların arkasında herhangi bir devlet ya da resmi otorite bulunmasına dair bir zaruret ön görülmediğine işaret etmektedir (Doğan, 2018:235).

Sanal para ve elektronik para sık sık karıştırılan, ancak anlamları farklı kavramlardır. Elektronik para banka hesaplamalarına muhtaç olmadan işlemlerde paranın kıymetinin elektronik biçimde teknik bir cihaza depo edilmesi, ödemelerde ise "hamiline yazılı bir senet" gibi kullanılmasıdır. Ödeme veya fon transferi bankalar arası ödeme sistemlerinde elektronik şekilde gerçekleştirilmektedir. Elektronik para, kâğıt paranın varlığının yanında gelişen, elektronik biçimde muhafazası ve transferi esas kabul edilen, itibari kâğıt paraların temsili görünümündedir. Elektronik paranın uygulama biçimleri, debit kartlar, değer depolanmış kartlar ve elektronik nakittir. Değeri

depolanmış kartlarda daha önce yüklenmiş değer ile işlem yapılabilmektedir. Elektronik nakitin çok sayıda örnekleri bulunmaktadır: E-cash, CyberCash, Netcash, Mondex, GeldKarte, Proton, CASH, Netchex, Mini-Pay, Millicent gibi (Yüksel, 2015:183-190; Doğan, 2018:235).

Elektronik para hesap birimi Euro, Dolar, Türk Lirası gibi geleneksel, yasal tedavülü bulunan para birimleri olup sanal para birimleri Linden Dolar, Bitcoin gibi sonradan icat edilen ve yasal tedavülü bulunmayan para birimleridir. Elektronik para, onu çıkaran dışındakiler tarafından kabul edilmekte, sanal para birimleri ise sanal bir topluluk içinde kabul edilmektedir. Elektronik para yasal olarak düzenlenmekte iken sanal para birimlerinin kanuni düzenlemesi bulunmamaktadır. Elektronik parayı yasal kuruluşlar çıkarırken, sanal parayı finansal alanda olmayan ve kimliği belirsiz özel kişiler çıkarmaktadır. Elektronik paranın arzı sabittir, sanal para ise paranın arzı sabit olmayıp onu çıkaranın kararına bağlıdır. Elektronik paranın itibari değeri garanti edilmişken sanal para garanti edilmemiştir. Elektronik para, denetim altındadır. Sanal para ise denetim yoktur (Yüksel, 2015:197).

4.2. Kriptoloji ve Blockchain Teknolojisi

Kriptoloji, dijital ortamdaki bilgilerin gizliliğini, bütünlüğünü ve güvenliğini şifreleme sistemi ile sağlamayı amaçlayan bir bilimdir. Bu sistemde söz konusu gizliliğin etkin bir şekilde sağlanması kullanılan anahtarın uzunluğu ile yakından ilgilidir (Yılmaz, 2007:139-140; Ateş, 2016:352). Şifreleme sistemi ile oluşturulan sanal para, Blockchain (blok-zincir) adı verilen dijital kayıt sistemine kaydedilir ve böylece kripto para üretilmiş olur. Dijital kayıt sistemi olan Blockchain'a kripto paranın küresel işlem defteri de denilmektedir. Blockchain bir varlığı ıslak imzasız ve elden ele geçirmeden güvenli şekilde muhafaza ve transfer etmeyi sağlayan, kendi kendini denetleyebilen bir dijital değer ekosistemi olup sistemi kullanan tüm üyelere kayıtların tamamı blok zincirler halinde mevcuttur ve bu da tahrifata karşı önemli bir güvence olarak görülmektedir (Alpago, 2018; 414; Doğan, 2018:236).

Blockchain teknolojisinde, her bir kullanıcıya atanmış özel bir anahtar ve diğer tüm kullanıcılarla paylaşılan genel bir anahtar kullanılır. İşlem, sanal parayı alacak olanın kendi genel anahtarını paranın mevcut sahibine göndermesiyle başlar. Para bir algoritmanın dijital imzasıyla transfer edilir. Genel anahtarlar, blok zincirde saklanan şifrelenerek üretilmiş adreslerdir. Her para bir adres ile ilişkilendirilir ve şifreli ekonomide her bir işlem, basitçe sanal paranın bir adresten diğerine değiş-tokuşudur. İşlemler izlenebilir olmasına rağmen, işlemi yapan kişilerin kimliği sistemde görülmemektedir. Kimin para gönderdiği, parayı kimin aldığı bilinmemektedir. Bu gizlilik bazen yasadışı faaliyette rol oynamasına da sebep olabilmektedir (Doğan, 2018:237; Turan, 2018:4).

4.3.Kripto Para Çeşitleri

Günümüzde çok sayıda kripto para çeşidi bulunmaktadır. Bunların ilki ve en yaygını "Bitcoin" dir. Bitcoin dışında Ethereum, XRP, Bitcoin Cash, Stellar, EOS, Litecoin, Cardano, Tether, Monero, TRON, Dash, IOTA, Binance Coin, NEO, Ethereum Classic, NEM, Tezos, Zcash, VeChain gibi farklı adlar altında sayısı her gün değişmekle beraber 11 Kasım 2018 tarihli veriler itibarıyla piyasada 2094 farklı kripto para işlem görmektedir, bu kripto paraların toplam piyasa değeri 212.224.536.148 ABD doları olup günlük işlem hacmi 12 milyar ABD

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

dolarıdır. Bitcoin ise kripto para piyasasının %52.3'ünü oluşturmakta ve yaklaşık 111.141.888.374 milyar ABD doları piyasa değerine sahiptir (<https://coinmarketcap.com>, 2018; Doğan, 2018:237).

Bitcoin, dijital para birimleri konusunda yol gösterici olmuş ve bundan sonra üretilen kripto paralar Bitcoin'den esinlendikleri için Alternatif Coin anlamına gelen "Altcoin" adı ile kategorize edilmiştir. Bu altcoinlerin çok büyük bir kısmının halihazırdaki kripto para birimi sistemlerinden hiç bir farkı olmadığından kripto para ekosistemi tarafından benimsenmemekte ve altcoin mezarlığına gitmektedirler (Ateş, 2016:360; Alpage, 2018:414).

4.4. Kripto Paraların Temel Özellikleri

Kripto paralar madenci (mining, miner) denilen bilgisayar kullanıcıları tarafından üretilmektedir. Bunlar para oluşturma (mining) işleminde yoğun işlemci gücüne sahip yazılımlar kullanmakta ve çok iyi bilgisayar teknik bilgisine sahiptirler. Özellikle hacker saldırıları karşısında hesapların korunması için şifreleme ve güvenlik önlemlerinin en üst düzeyde alınması ayrı bir önem arz etmektedir. Herkes kripto para platformlarında sanal para alıp satabilmektedir. Sanal para sahipleri ellerindeki paranın eğer yükselince kâr, değeri düşünce zarar etmektedirler. Kripto paralar hem oluşturucuları ve hem de mevduat sahipleri için daha çok mali bağımsızlık sağlamakta, herhangi bir kamu otoritesine vergi ve benzeri ödeme yapmadan değerlendirebilmekte ve bu paraların kabul edildiği şirketlerde mal ve hizmet satın alabilmektedirler. Kripto paraların kullanımı serbest piyasa kurallarının geçerliliği, engelsiz internet erişimi, vatandaşların eğitilmiş olması gibi etkenlerden önemli ölçüde etkilenmektedir (Alpage, 2018:419-420).

Kripto para sisteminde gizlilik ve şifre en önemli özelliktir. Bu sistemde adresler arasındaki işlemler halka açıktır ancak katılımcıların kimlikleri takma adlarla gizlenmiştir. Kişilerin kendilerine has şifreleri sayılar arasına gizlenmiş haldedir. Böylece katılımcılar görülebildiği halde onların cüzdanlarına girişler ve gerçek kimliklerine ulaşmak zorlaştırılmış olur. Satıcılar ve bitcoin üreticileri sahip oldukları bitcoin miktarını kendi şifrelerini kullanarak transfer eder. Böylelikle sanal paranın yeni sahibi kendi şifresini oluşturarak mülkiyeti ele geçirirler. Kripto paraların şifrelerinin çalınması ve hesabın hackerler tarafından ele geçirilmesi konusu sanal paranın en büyük riskleri arasında yer almaktadır. Sanal paranın güvenliğini sağlayan tek şey şifredir. Borçlu ve alacaklı arasında yasal açıdan kimse kripto para kabul etmek zorunda değildir. Çünkü yasalarda sanal paranın statüsü ve bu para ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Özellikle, vergi daireleri ve kamu kurumları bu para ile yapılacak ödemeleri henüz kabul etmemektedir. Bu durum kripto paralar için belirsizliğe ve spekülasyonlara sebep olmaktadır. En önemlisi de kripto para piyasasındaki dalgalanmalar her türlü kamu müdahalesinden bağımsız olduğundan kontrol edilememektedir. Aynı şekilde tüketici koruma kanuna da bu sistemdeki olası hak ihlallerini kapsamamaktadır. Bu sanal kripto para birimleri ve türev ürünler para piyasasında yeni oldukları için zamanla katılımcı oranı arttıkça bununla orantılı olarak sorunlar ve riskleri de artacaktır. Bu durumda bu sistemin kârlılığı yanı sıra bünyesinde çok bilinmeyenli riskler taşıdığı açık bir gerçektir (Alpage, 2018:419-422).

Her sistemde olduğu gibi kripto para sisteminin sağladığı avantajları ve

dezavantajı bulunmaktadır. Bu bağlamda, merkezi olmadığı ve herhangi bir devlet ya da merkez bankasına bağlı olmadığı için bağımsız olması, manipülasyon veya enflasyondan etkilenmemesi, doğrudan parayı kişi ya da kurum hesabına aktardığından herhangi bir aracı kuruma ihtiyaç duymaması, bankalar vb. finansal araçları aradan çıkarttığından dolayı işlem maliyetinin bulunmaması, hızlı ve direkt transfer sistemi ile zamandan tasarruf sağlanması, hesapların tamamen gizliliği, başkalarının üçüncü kişi ve/veya kurumların yazdığı ya da koyduğu kuralların altında olmaksızın özgürce işlem yapma imkanının mevcudiyeti ve enflasyon riskinin olmaması kripto paranın avantajları olarak görülmektedir (Sönmez, 2014:11-12; Alpagu, 2018:425).

Ayrıca, fiziki bir yönü olmayıp sadece bir bilgisayar yazılımı ya da kodu olması, denetim yapacak bir kuruluşun ya da otoritenin olmayışı denetim yetersizliği ve bundan doğabilecek riskleri beraberinde getirmesi, arz edilen kripto para miktarının sınırlı olması nedeniyle paranın fonksiyonlarını gösterebilmesinin mümkün olmaması, para arzını artıran ve para bütünlüğünü sağlayan “madencilik” sisteminin sürdürülemez bir silahlanma yarışına yol açması, bir “muhasabe birimi” olarak kullanılmasının güçlüğü, dağıtılmış-defter sistemi kullanılmasının zorluğu, günlük değeri hakkında tam bir fikir verilememesinin yatırımcıları için ciddi fiyat riski taşıması, dijital formda olması nedeniyle ani kayıplara karşı savunmasız olması, sanal cüzdanlarda yaşanabilecek soygunlara ve internet korsanlarının ataklarına karşı açık olması, yapılan işlemlerin geri döndürülemez olmasından dolayı operasyonel hatalardan ya da kötü niyetli satıcıların suistimalinden kaynaklı risklere de açık olması, anonim olma özelliğinin özellikle vergi kaçakçıları, silah tüccarları, kumar, uyuşturucu, çocuk pornosu gibi yasadışı siteler üzerinde kontrolsüz ve limitsiz işlem yapılmasını kolaylaştırması gibi kripto paraların çok sayıda dejavantajlarının da bulunduğu ileri sürülmektedir (Sönmez, 2014:11-12; Alpagu, 2018:425).

4.5. Bitcoin

Bitcoin, bir kullanıcıdan diğerine doğrudan iletilmesi mümkün olan (peer to peer, eşlerarası) şifreleme yöntemi ile kendi kontrolü, uygulamaları ve güvenliğini sağlayan şifre paranın (crypto currency) ilk örneği olan bir sanal para birimidir. İlk temellerinin atılışına dair çok sayıda iddia bulunmakla beraber itibari para sistemine alternatif olarak geliştirilen ve yeni bir dijital para sistemi olan Bitcoin 2009 yılında gerçek kimliği bilinmeyen Satoshi Nakamoto adını kullanan bir kişi ya da grup tarafından internette yayımlanan bir çalışma "Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Nakit Sistem, Kasım 2008" (<https://bitcoin.org>, 2018) ile ilk kez tanıtılmış ve kullanıma açılmıştır. Bitcoin, herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından ihraç edilmeyen ve yine karşılığı için herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından güvence verilmeyen bir sanal para birimidir (Sönmez, 2014:8; Doğan, 2018:238).

Satoshi Nakamoto tarafından oluşturulan Bitcoin ilk tedavüle çıktığında yaklaşık olarak 1 bitcoin, 1 ABD penny (cent ya da kuruş) değerindeyken 2018 başlarında 1 bitcoin 17.000 ABD dolarının üzerine çıkmış ancak 2018 kasım ayı itibariyle 6.374 ABD doları seviyelerine gerilemiştir. BTC kısaltmasıyla gösterilen bitcoin 8 basamağa kadar bölünebilir. Yani 0,00000001 Bitcoin'lik alışveriş mümkündür. En küçük birime “Satoshi” denir ve 1 BTC 100 Milyon Satoshi yapar. Bitcoin üyeliği gerçekleştiren ve gerekli

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

ödemeyi yapan (bitcoin satın alan) bir cüzdan elde eder. Bu cüzdana "19kPehmWDpYe49ErNu9nfF7DztCKNxE74" gibi 34 karakterden oluşan bir hesap numarası verilir. Bu hesap numarası halka açık cüzdana sahip herkes tarafından açık bir şekilde görünebilir. Bu hesap numarası dışında birde şifre verilir. Şifre 51 karakterden oluşur ve istenirse QR şeklinde şifrelenir ve akıllı telefona yüklenebilir. Bu şifreyi ele geçiren herkes şifrenin ait olduğu hesaptaki tüm varlıkları ele geçirebilir. Bu yüzden kesinlikle gizli tutulması gerekir (<https://coinmarketcap.com>, 2018; Alpago, 2018:414-415).

Bitcoin üretim sayısı 21 milyon adet ile sınırlı olarak belirlenmiştir. Bunun 17.371.150 milyon adedi 11 Kasım 2018 itibarıyla kullanımdadır (<https://coinmarketcap.com>, 2018). Bitcoin'in, 21,000,000 adetlik üretim sınırına, üretiminin devam etmesi halinde ancak 2040 yılında ulaşabileceği öngörülmektedir. Zira bitcoin, kapsamlı bilgisayar algoritmalarıyla oluşturulan, anahtar şifrelerden oluştuğu ve yüksek işlemci performansı gerektirdiği için çok kolay şekilde üretilmemekte ve aralıksız çalışması halinde her 10 dakikada 25 bitcoin üretilmediği belirtilmektedir (Sönmez, 2014:8). Kalan miktardan her bir Bitcoin'in kullanıma girebilmesi için yapılan işlemlerin doğrulamasını sağlayan bir matematiksel problemin bilgisayarların işlemci gücünden yararlanarak çözülmesi gerekmektedir. Bu şifreyi çözen kişiler sisteme katkı sağlamak ve 12,5 Bitcoin ile ödüllendirilmektedir. Bu işleme "Bitcoin madenciliği" denilmektedir. Bu yöntem Bitcoin arzının kontrolsüz gerçekleştirmemesi için kurgulanmıştır. Bu şifreyi çözmek oldukça profesyonel bilgi ve çok güçlü teknik sistemsel donanım gerektirdiğinden sıradan bir kişinin yapabileceği bir iş değildir. Bu nedenle, Bitcoin kullanmak isteyen kişiler, internette kripto para satışı yapan sitelerden geleneksel para birimleri karşılığında sanal para satın alabilmektedir. İnternet üzerindeki bu kripto para borsalarında oluşan talebe bağlı olarak Bitcoin'in ulusal para birimleri karşısındaki fiyatı anlık olarak oluşmaktadır (Doğan, 2018:238).

Bitcoin, klasik para birimleri ve ödeme şekilleri ile karşılaştırıldığında, merkezi bir otoriteye bağlı olmaması, P2P teknolojisi ile işlem yapması, dijital bir ortamda hazırlanması ve kullanılması, arzında bir limitin olması, bilgisayar algoritmaları ile tasarlanan çok kompleks bir ürün olması, sınırlı bir kabul ve kullanım alanının bulunması, işlemlerin onaylanmasının yaklaşık 10 dakika alması, bitcoin hesaplarının herhangi bir kamu ya da özel kuruluşu tarafından sigortalanmaması gibi farklı temel özelliklere sahip olduğu söylenmektedir (Sönmez, 2014:8). Ancak gerçek para birimlerinin bitcoin'e çevrilmesinin mümkün olması ancak bitcoin'in tekrar gerçek para birimlerine çevrilmesinin ise ancak bitcoin almak isteyen biri olursa mümkün olması ile sistemden tamamen çıkılmak istendiğinde likidite azlığı nedeni ile bunun mümkün olmayabilecek olması da eleştiri konusu olmaktadır (Yüksel, 2015:203).

Bitcoin'in Avrupa Birliği'nin 2009/110 sayılı Elektronik Para Direktifi'ndeki tanıma uyup uymadığı konusunda da çeşitli tartışmalar olmakla beraber 2007/64 sayılı Ödeme Hizmetleri Direktifi'nin de kapsamına girmediği, Türk Hukukunda ise, 6493 sayılı Kanun bakımından bitcoin'in elektronik para tanımlanmasının tüm kriterlerini sağlamadığı belirtilmektedir (Yüksel, 2015:207). Diğer yandan bir ödeme aracı olabilmesi için bitcoin'in ulusal paralara olan bağımlılığının devam ettiği, yani değişimin ulusal para cinsinden gerçekleştiği, bu açıdan kripto paranın gerçek anlamda bir para

sayılamayacağı ileri sürülmektedir. Zira bitcoin paranın temel fonksiyonlarının tümünü eksiksiz bir şekilde bünyesinde barındıramamakta ve ulusal paralar olmadan işlemi tamamlanamamaktadır (Alpago, 2018:424).

5. İSLAM HUKUKU AÇISINDAN BITCOIN VE KRİPTO PARA

Kripto para gelişen teknolojiyle beraber gündeme gelen çok yeni bir uygulama olup daha tam olarak gelişimini ve yaygınlaşmasını tamamlayabilmiş değildir. Bu sebeple kripto paranın geleceğiyle ilgili bir takım belirsizlikler bulunmaktadır. Bu durum onunla ilgili net karar verebilmeyi de zorlaştırmaktadır. Ancak kısa zamanda finans piyasasında büyük işlem hacimlerine ulaşması çoğu insanın dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Bu nedenle kripto paranın mevcut durumunun İslam hukuku açısından değerlendirilmesi elzem hale gelmiştir. Kripto para, piyasaya “para” olarak çıktığı için öncelikle İslam hukukunun parayla ilgili şartları bağlamında sonra ise İslam hukukunun genel prensipleri, fıkıh usulü ve alış veriş hükümleri çerçevesinde incelenmektedir.

İslam hukukunda mali mübadelelerin geçerli olabilmesi için “Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin” (Nisâ, 4/29) ayeti doğrultusunda İslâm hukukçuları öncelikle akitlerde *ikrah*, *hezl*, *garar* ve *zarar*, *cehalet*, *gabn* ve *tağrir*, *galat*, *hile*, *haksız şart* (*fasid şart*) ve *faiz* gibi durumların bulunmaması gerektiğini belirtirler (Senhûrî, 1998:IV/126; Çeker, 2006:100-106; Apaydın, 1995:XII/417). Yine mali konularda hukukun gözetilmesini istediği a-malın revaçta, dolaşımda olması, b-malın açık olması belirsizliğin bulunmaması, c-malın korunması, d-malın isbâtı, e-adalet şeklindeki beş gayenin (Âşûr, 1996:250) gerçekleşmesine özen gösterilmelidir. Bu bağlamda kripto paranın da burada belirtilen akitlerin geçerlilik şartlarına ve hukukun gayelerine uygun olması öncelikli şartlardandır.

Kripto para olan “Bitcoin” piyasaya çıkmasının ardından bitcoin’in dini hükmü Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna sorulmuş ve bunun üzerine Kurul bitcoinle ilgili olarak; “Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibarıyla kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir. Bu noktada önemli olan husus, para olarak bilinen değişim aracının kendi özünde yani üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerip içermemesi, bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılıp kullanılmaması ve belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile olup-olmamasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan ve birçok çeşidi bulunan, dijital-kripto paralardan her birini kullanmanın hükmünü yukarıdaki genel ilkeler doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Buna göre kendi özünde ciddi belirsizlikler taşıyan, aldanma ve aldatma riski ileri düzeyde olan, dolayısıyla herhangi bir güvencesi bulunmayan ve kamuoyunda saadet zinciri olarak bilinen uygulamalar gibi belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto paraların kullanımı caiz değildir” (kurul.diyenet.gov.tr, 2018) mütalaasında bulunmuştur.

İslam hukukçusu Hayrettin Karaman da konuyla ilgili gazetede köşe yazısında özetle, kripto para arzının sınırlı olması nedeniyle fiyatının aşırı yükseldiği, kimlik bilgilerinin gizliliği ve bir otoritenin denetimi altında bulunmayışından yasa dışı işlemlere açık bir ortam oluşturması, para

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

transferindeki tüm araçları ortadan kaldırdığı için uyuşturucu ve silah ticaretine kapı araladığı, vergi kaçakçılığına zemin oluşturduğu, bunları engelleyecek ve takip edebilecek herhangi merkezî bir kuruluşun bulunmadığı hususlarından hareketle; “Devletlerin tekelinde ve kontrolünde olan çoğu karşılıksız paralar bile büyük haksız kazançlara ve kayıplara alet oluyor iken bu sanal paranın daha fazlasına alet olabileceği apaçık ortadadır. Döviz, altın ve benzerlerine para yatırıp fiyatları yükseldikçe satmak suretiyle para kazanmak fıkıh kurallarına göre caiz olsa da bir çeşit stokçuluk (kenz) olduğu, üretime katılmayan paranın topluma da faydası bulunmadığı için takva sahibi müslümanların tercih etmemeleri gereken bir kazanç yoludur. Sanal para alıp satarak para kazanmak ise yukarıda açıklanan özellikleri sebebiyle caiz değildir” (www.yenisafak.com, 2018) demektedir.

İslam hukuku perspektifinden konuyu inceleyen araştırmacılardan Şevki İbrahim Allâm (www.dar-alifta.org, 2018) ve Müfti Faraz Adam bitcoin'in henüz geçerli bir para çeşidi olarak kabul edilemeyeceğini (Adam, 2017:40-45), Servet Bayındır da bazı belirsizlikler ve riskler nedeniyle bitcoin'e şüpheyle yaklaşmak gerektiğini belirtmektedir. Buna karşılık Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akıl ve Charles Evans bitcoin'in kağıt paralar gibi itibari değere sahip bir para olduğu söylemektedirler (Akıl, 2018:24,53; Evans, 2015:7). Hasan Doğan ise bitcoin ve kripto paranın aynı şey olmadığını, bitcoin'e şüpheyle bakılabileceğini ancak kripto paranın risklerinin bertaraf edildikten sonra para olarak işlem görebilmesinin mümkün olabileceğini ifade etmektedir (Doğan, 2018:248).

Yapılan açıklamalarda bitcoin'in risklerine ve suistimallere açık yönlerine dikkat çekilmektedir. Bu riskler bulunduğu sürece bitcoin'e şüpheyle yaklaşmak doğru olabilir. Ancak kripto paranın, para olma vasıflarını sağlaması durumunda geçerli bir para olarak kabul edilmesi mümkün olabilecektir. Devletlerin değerli varlıklara endeksli kripto para tedavüle çıkarmaları, Türkiye'de bu yönde çalışmalar başlatıldığına dair haberler, gelecekte kripto paraların tedavül edeceğinin işaretleridir. Dolayısıyla kripto para hakkında ileri sürülen risklerin bertaraf edilmesi yani “garar” bulunmaması durumunda kripto paranın hukuken para kabul edilmesinde bir sakınca görülmemektedir.

Kripto paraların, İslam hukuku açısından para olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki hususların göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır.

5.1. Hukukun Gayelerine Uygunluk

Mali konularda hukukun gayelerinin gözetilmesi gerektiği (Âşûr, 1996:250) açıklanmıştı. Bu sebeple kripto paraların bu gayelere uygunluğu sorgulanmaktadır. Hukuk, paranın revaçta yani dolaşımda olmasını öngörmektedir. Para meşru yolla, mümkün olduğu kadar insanların elinde dolaşımda olmalıdır. Paranın bize aidiyeti açık ve kesin olmalıdır. Ancak kripto paraların bu şartları sağlamasında sorunlar yaşanmaktadır. Zira kripto para her yerde işlem görmemekte, herkes tarafından kabul edilmemekte ve tamamen şifreli olduğu için bize ait olduğunu ispatlayabilmemiz imkansızdır. Şifreyi kaybettiğimiz takdirde parayı da kaybetmekteyiz ve bunu kimin aldığını bilmediğimiz gibi bu paranın bize ait olduğunun da hiçbir ispatı bulunmamakta ve geri döndürülememektedir.

5.2. Para Vasfı Şartlarına Uygunluk

Kripto paranın, İslam hukuku açısından para olarak kabul edilip edilemeyeceği öncelikli olarak tartışılmaktadır. İslam hukukunda bir şeyin para olarak işlem görebilmesi için onun mübadele aracı, değer ölçüsü, ödeme ve tasarruf vasıtası olarak tedavülde olması gerektiği bilinen bir husustur (Cessâs, 1986:III/170; Serahsî, 1983:XIV/2; İbn Kayyım, ty:156; İbnü'l-Hümâm, 1316h:VI/259; Ergin, 1969:30-32; Hasenî, 1989:30-31).

Esasen kullanıcılar arasında mübadele ve bir değer tespit aracı olarak güven veren paraların kullanımının caiz olduğu (kurul.diyinet.gov.tr, 2018) belirtilmektedir. Ancak Müftü Faraz Adam gibi kimi araştırmacılar kripto paraları bir mal olarak görmeyip, alınıp satılabilen bir şey kabul etmemekte ve İslam hukukunun meşru görmediği kurgusal bir yatırım olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlara göre, kripto paraların maddi anlamda alınıp satılmaması, mülkiyete konu olması bakımından büyük problem teşkil ettiği, bu sebeple kripto paraların somut bir servete veya mülkiyete dayanmamasından hareketle fonksiyonu ve yararı baştan tartışmalı olduğu, bağımsız bir ölçülebilir değeri olmadığı, istikrar vasfını yitirdiği, kanuni değer taşımadığı, para olduğuna dair ciddi şüpheler bulunduğu, içerdiği risklerin, sebep ve amaçlarını yok ettiği, mübadele aracı olarak kullanılmasına meşruiyet sağlayacak bir örf de bulunmadığından dolayı para olarak kabul edilemeyeceği belirtilmektedir. Ancak kripto paraların gelecekte yaygınlaşması ve genel kabul görmesi, istikrara kavuşup makul çerçeveye oturtulması durumunda farklı yaklaşılabileceği de ifade edilmektedir (Adam, 2017:40-45).

Kripto paralarla ilgili olumsuz görüşlere karşılık Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl ve Charles Evans gibi araştırmacılar da, kripto paranın aynen kağıt paralar gibi değere sahip olduğunu tedavüldeki diğer paralardan bir farkı bulunmadığını buna karşılık kripto paranın karşılığının olmadığı iddiası ile bunların gayri meşru ve kullanımının da haram olduğu iddialarına karşı çıkararak bunların geçerli bir delil sunmadıklarını belirtirler. Bunlara göre, kağıt paralar da, itibari değer ifade eder ve dünyadaki para birimlerinin kaçının ne kadar karşılığının olduğu, hatta bazılarının karşılığının olup olmadığı da bilinmemektedir. Ayrıca bugün merkez bankalarının para basmalarının limitinin olmadığı, hatta bu durumun pek çok ülkede hiper enflasyona neden olduğu bilinmektedir. Yine kripto paraların transfer edilebilir ve dijital anlamda da olsa temsil kabiliyetini haiz bir nitelik arz ettiğini ileri sürülerek, bunların ticarete kullanılabilir, depolanabilir, geri alınabilir bir varlık olduğunu bu nedenle kripto paraların dijital bir sermaye olduğunu söylemektedirler (Akîl, 2018:24,53; Evans, 2015:7).

5.3. Paranın Devlet Otoritesice Kabulü

Paranın fonksiyonlarını icra edebilmesi insanların kabulü ve devletin tanınması önemlidir. İslam hukukçularından Hallâf'ın bir şeyin para olabilmesi için onda insanların mübâdelesini ve devletin kanun gücünü aradığı ve bu yaklaşımın bir çok hukukçu tarafından da kabul edildiği nakledilmektedir (Keleş, 1998:93). Kripto paralar, devlet veya genel otorite güvencesi yoksunluğu nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmaktadırlar bundan dolayı da kripto paraların, para politikası aracı olarak da kullanılamayacağı vurgulanmaktadır (Adam, 2017:45-46)

Kripto paraların devlet gibi muteber bir otorite tarafından tedavüle

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

sokulmamasından dolayı meşru olmadığı iddiasına karşı, bir nesnenin para olarak kabulünde devletçe basılma zorunluluğunun bulunmadığı, önemli olanın halkın kabul ve kullanımı olduğu günümüz iktisatçılarınca vurgulanmaktadır. Bununla beraber Rusya ve Venezuela tarafından tedavüle sokulmuş kripto paraların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üzerinde belirsizlik bulunduğu ileri sürülemeyen, hem de bir devlet veya bir muteber otoritenin teminatını tekeffül ettiği kripto bir paranın kullanımı, tabii olarak meşruiyet zemini yakalayacağı öne sürülmektedir (Doğan, 2018:248).

Para olma vasfının devletin kabulüne bağlanması meselesi tartışmalı olmakla beraber teknolojinin gelişimiyle beraber günümüzde parasal işlemlerin çok fonksiyonel hale gelmesi ve handikaplarının da çoğalması insanlar arasındaki anlaşmazlıkların hukuki çözümünde, kanun gücünü dolayısıyla devletin para olarak kabulünü elzem kılmaktadır. Günümüzde hukuk sistemlerinin çoğu kripto para ile ilgili yasal düzenleme yapmadığından insanlar mağdur olabilmekte ve hak arayışında bulunamamaktadırlar. Bir şeyin para olmasında devletin kabulüne ihtiyaç olmasa da hak arayışı açısından hukuki düzenleme zorunludur.

5.4. Akdin Sıhhat Şartlarına Uygunluk

İslâm hukuku açısından *ikrah (zorlama)*, *hezl (ciddiyetsizlik)*, *garar (belirsizlik)* ve *zarar, cehalet (bilinmezlik)*, *gabn (aldanma)* ve *tağrir (aldatma)*, *galat (hata)*, *hile, haksız şart (fasid şart)* ve *faiz* gibi hususlar akitlerde bulunmamalıdır aksi halde mali işlemler geçersiz hale gelmektedir (Senhûrî, 1998:IV/126; Çeker, 2006:100-106; Apaydın, 1995:XII/417). Bu sebeple kripto para işlemlerinde bu durumlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu şartlara riayet edilmesi aynı zamanda tarafların zarara uğramalarını da önleyecektir. Bunlar içerisinde *garar*, *cehalet*, *gabn* ve *tağrir*, *hile* bulunmaması husuları kripto para işlemlerinde daha çok ön plana çıkmaktadır.

Garar, tehlike, risk demek olup kesin olmayan, şüpheli ve ihtimalli bir husus üzerine akit yapmaktır. Fakihler, *garar* içeren satışının sahih olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir (Zühaylî, 1989:V/300; Çeker, 2006:104; Dönmez, 1996:XIII/366). *Cehalet*, bilinmezlik anlamına gelir ve satılan malın, cins, nevi veya miktarı ile satış bedelinin cins, meblağ ve vadesinin bilinmemesi demektir (Dönmez, 1993:VII/221-222; Döndüren, 1993:125). *Gabn*, akidlerde değer yönünden farklılık ve denksizlik nedeniyle aldanma, *tağrir* ise çeşitli teşvik ve göz boyama vasıtalarını kullanarak eşyayı olduğundan başka türlü gösterme yoluyla aldatma manalarında kullanılmaktadır (Hammâd, 1996:99, 328. Zühaylî, 1989:V/164). *Hile* de hukukta, bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmamak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade etmektedir (Köse, 1998:XVIII/28). İslâm Hukuku, hukukî ve ticari muamele sahasında, riskli işlemlerden, belirsizlikten, aldanma ve aldatmadan uzak durarak insanların birbirlerine karşı tam manasıyla dürüst davranmalarını ve güvenmelerini istemiştir. Hz. Peygamberin “Bizi aldatan bizden değildir” (Müslim, “İmân”, 164; İbn Mâce, “Ticâret”, 36; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 50; Tirmizi, “Büyû”, 74) emrinde olduğu gibi hiçbir aldatmayı doğru bulmamıştır.

Bu bağlamda Mısır Başmüftüsü Şevki İbrahim Allâm, kripto paraların piyasa dengesi ve emek anlayışına zarar verdiğini, kripto para kullanıcılarının

hukuki korumadan yoksun olduğunu, ilgili mercilerin etkisiz bırakıldığını, ölçü, değer ve bozma işlemlerinin hile, kandırma ve aldatmaya açık olduğunu, kripto para kullanımının gerek bireyler gerekse devletlere yönelik büyük tehlikeler taşıdığını, bunun da "zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek caiz değildir" (Mecelle, md.19) hukuk ilkesine aykırılık teşkil ettiğini söyleyerek kripto para kullanımının caiz olmadığını ifade etmektedir (www.dar-alifta.org, 2018).

Tüm bunlara rağmen akdin sıhhatini bozacak hususların yasal düzenlemeler ve devlet kontrolüyle giderilebileceği hatta kripto paraların piyasalardaki dolar gibi bazı paraların hâkimiyetini kırabileceği, para işlemi ve transferlerinde yeni bir alternatif sistemi oluşacağı ifade edilmektedir. Böylece kripto para sisteminin, bankacılık sistemini zamanla kısıtlayacak ve belki kısmen de olsa tasfiye edebileceği düşünülmektedir. Bütün bunların dışında kripto paranın belki de en önemli tarafı faiz uygulamasının bulunmamasıdır. Çünkü kripto para değişimi yapılamamaktadır. Kripto para alınabilmekte ama satışı neredeyse imkansızdır. Kripto para ile sadece dijital ortamda mal alış veriş yapılabilmektedir (Evans, 2015:4-7) Faizin İslam ekonomik sisteminin en önemli kırmızı çizgisi olduğu dikkate alındığında, bu durum, kripto paraların meşruiyeti için en önemli belirleyici özelliği haline gelmesi mümkündür (Doğan, 2018:246).

5.5. Engellenemez Risklerin Mevcudiyeti

Müfti Faraz Adam, kripto paraların, şifreli üretilmesi ve muhatabın bilinmemesi nedeniyle, güvenlik, teknolojik, kara para aklama, kaybolma, data ve işlem hatası, aracılık hizmeti, mevzuat, yapısal deflasyon, rekabet, ölçülebilirlik, tekel ve likidite riskleri gibi çok ciddi riskler taşıdığını bunun da paranın tedavül, şeffaflık, malın korunması ve adil paylaşım anlayışına ters düştüğünü söylemektedir (Adam, 2017:34-39)

İslam hukukçusu Hayrettin Karaman da bir takım risklere dikkat çekerek, spekülasyonlara açık kripto paralardaki ani yükseliş ve düşüşlerin meydana getirdiği güvensizlik ve mağduriyetlerin oluştuğunu, tedavüle süreni, kurucusu, sorumlusu, merkezi, hatta sistemin kendisi belli olmayan, denetimsiz kripto paraların kontrolsüz biçimde suçlara alet olabileceğini hatta uyuşturucu, silah vs. tüccarlarına imkanlar sağlayabileceğini belirtmektedir (www.yenisafak.com, 2018). Ancak kripto paralarla ilgili olarak suç gelirlerinin, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı gibi konularda düzenleme gerektiren geniş bir tartışma alanı bulunmaktadır. Özellikle de işlemlerin gerçek kimliklerle değil dijital sanal kimliklerle yapıyor olması, büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu çerçevede dünyada ve ülkemizde kripto paralarla ilgili yasal zeminin oluşturulması ve denetlenmesi gerekmektedir. Yalnız ülkelerin bunu tek başına yapabilmesi de şu an için zor görünmektedir. Zira kripto para sistemi merkezîyetçiliği peşinen reddettiği için el koymaya veya taraflar arasında transferi engellemeye müsait değildir (Doğan, 2018:239).

Kripto paranın şifreli olarak dijital ortamda internet ağı üzerinden işlem görmesi nedeniyle önemli risklerinden biri de internete erişim engelinin bulunmasıdır. İnternete erişim olmayan bir noktadan veya mevcut internet imkanının bir şekilde ortadan kalkması halinde kullanıcı ile hesabı/kripto parası arasındaki ilişki kopmaktadır. Kripto hesaptan gerçekleştirilen işlemlerin geri alınamaması, hesabın kaybolma riskleri de kripto paralar

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

hakkında ciddi güven sorunları oluşturmaktadır. Bu çerçevede kripto paraların saklandığı ana bilgisayarların sabit disklerinin beklenmedik biçimde bozulması ve veri kaybı yaşaması, virüs ve benzeri saldırılara maruz kalması da hukuki ve teknik problemler ortaya çıkarmaktadır (Doğan, 2018:239).

5.6. Sebepsiz Zenginleşme

Kripto paraların haksız ve sebepsiz zenginleşmeye alet olabileceğine dikkat çekilmekte ve her ne kadar döviz alım satımı gibi yöntemlerle para kazanmak meşru ise de stokçuluk (kenz) kapsamında değerlendirilebilecek biriktirmenin burada da geçerli olduğu, üretime katılmayan paranın topluma yarar sağlamayacağı ve takva sahibi Müslümanların tercih etmemeleri gereken bir kazanç yolu olduğu belirtilmektedir. Böylece İslami finansın hedeflerine uymayan, reel ekonomiye, mal-hizmet üretimi ve istihdama katkıda bulunmayan, saadet zinciri gibi bir manzaranın ortaya çıkmasına sebebiyet veren, bazı insanların mağduriyetlerine, bazı insanların haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto (sanal) paraların kullanımına, alınıp satılmasından kazanç sağlanmasının caiz olmayacağı ifade edilmektedir (kurul.diyagnet.gov.tr, 2018; www.yenisafak.com, 2018; Adam, 2017:44).

Ancak döviz, altın ve benzerlerine para yatırmak ve fiyatları arttığında bunları satmak ve böylece para kazanmak zaten caiz görüldüğünden kripto paranın da döviz, altın ve benzeri yatırım araçlarının tümü gibi spekülasyona açık olması mümkün olduğundan bunun da haram olarak nitelendirilmesi doğru bulunmamaktadır.

5.7. Kripto Para ve Cuâle

Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl, kripto paranın temelinde yer alan madencilik işlemi ile gerçekleştirilecek bir işe karşı ücret, ödül taahhüdü ve vaadini ifade eden cuâle (Aydın, 1993:VIII/77) akdi arasında bir benzerlik ileri sürerek kripto paranın caiz olduğunu söylemektedir. (Akîl, 2018:41).

İslam hukukunda, kaçan bir hayvanı yakalayacak kimseye veya bir hastayı iyileştirecek doktora ücret vaad etme örnekleri üzerinden izah edilen cüâle, Hanefî mezhebine göre işi yapacak tarafın ve yapılacak işin süresinin bilinmemesi nedeniyle fasit kabul edilmektedir. Ancak Şafîî, Hanbelî ve Malikî mezhepleri Yûsuf suresi 72. ayeti ile akrep sokan kişiyi iyileştirmek şartıyla okuyan sahâbînin davranışının Hz. Peygamber tarafından tasvip edilmesini (Buhari, İcare, 16; Müslim, Selam, 66) delil getirerek ihtiyaç sebebiyle cuâleyi geçerli kabul etmişlerdir. Cuâlenin hukuken borç doğurucu biçimde geçerli olabilmesi için taraflar, irade beyanı, yapılacak iş, versilecek ücret olmak üzere dört ana unsurun bir arada bulunması gerekli görülmektedir. Herkese yönelik mükâfat vaadinde de işi tamamlayan kimsenin belirlenen ücrete hak kazanacağı kabul edilmektedir (Aydın, 1993:VIII/78; Kahveci, 2015:98-99).

Abdullah el-Akîl'e göre, bitcoin madenciliği de, aslında yapanın karşılığında mükâfat elde ettiği belirli bir eylemdir ve bu da süren mali işlemlerin elektronik para ağına çok kısa süre içinde kaydedilmesidir. Bahsi geçen işlem bu açıdan bir tür cuâle akdi gibi kabul edilebilir. Nitekim cuâle, mubah olmak kaydıyla işverenin istediği bir işin, meçhul olsa dahi yapılması veya ona bir süreliğine hizmet edilmesi karşılığında işverenin belirlediği ücrettir Buna göre, teknik bilgisiyle uzun emek sonunda dijital ortamda bitcoin

elde eden insanın bu paraya (ödüle) sahip olması mümkündür (Akıl, 2018:41-42).

6. SONUÇ

Kripto para konusunda hukuki alt yapı eksikliğinin bulunması ve somut bir varlığa dayanmaması gibi bazı belirsizlikler bulunmakla beraber devlet tarafından para olarak tanınmamış olması nedeniyle de iktisadi piyasada henüz mübadele aracı ve değer ölçüsü vasıflarına tam olarak ulaşmamıştır. Ancak Rusya ve Venezuela gibi devletler tarafından bir varlığa dayalı olarak kripto para tedavül etmeleri, Türkiye’de de bu yönde çalışmalar olduğu yönündeki haberler gelecekte kripto parayla ilgili yeni gelişmeler olmasının muhtemel olduğunu göstermektedir. Kripto paranın durumuyla ilgili ulaşılan neticeler ise şunlardır.

1-İslam hukukunda faiz, garar, gabn ve tağrir yasağı gibi haksız kazanç yollarının engellenmesi, zarar verilmemesi ve adaletin sağlanması yönünde iktisadi hayata yönelik genel düzenlemeler bulunmaktadır.

2-Bir şeyin para olabilmesi için ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı vasfını kazanması gerekir. Para vasfını kazanma insanların kabulüyle gerçekleşir. Zira tarihte devlet otoritesinin olmadığı toplumlarda para fonksiyonlarını gerçekleştiren birçok madde para olarak tedavül etmiştir. Bu sebeple bir şeyin para özelliğine sahip olmasında devletin kabulü şart olmamakla beraber ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü ve hakların korunması için günümüzde devletin kabulü elzemdir. Çünkü çağımızda finans işlemleri küçük toplumlar arasında değil küresel boyutta cereyan etmektedir.

3-Teorik olarak kripto paralar insanlar tarafından mübadele aracı ve değer ölçü birimi olarak kabul edildiği takdirde aynen kağıt paralar gibi para olma özelliğine kavuşurlar ve tüm para fonksiyonlarına sahip olabilirler. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda ihtiyaçlara göre ekonomik hayatımıza yeni para veya ödeme, transfer, tasarruf enstrümanlarının girmesi mümkündür.

4-Kripto paralarla ilgili bir takım riskler bulunmaktadır. Risk her zaman ve her para için mümkündür. Savaş dönemlerinde altında dahi risklerin baş gösterdiği bir vakiydir. Bu nedenle risklerin varlığı bir şeyin para vasfını yok etmez. Devletler yapacakları yasal düzenlemelerle bu risklere karşı tedbir almalıdırlar. Yalnız kripto paralar için uluslararası düzeyde yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

5-Kripto para ile Bitcoin birbirine karıştırılmamalıdır. Bitcoin bir kripto paradır ama kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bitcoin’in kontrol edilememe, gizlilik, belirsizlik, güvensizlik gibi bünyesinde çok ciddi riskler barındırmaktadır ve bu risklerin izalesi bitcoin özelinde çok mümkün de görülmemektedir. Bu yüksek “garar” durumu da büyük zararlara yol açabileceği için şimdilik bitcoin’e karşı mesafeli durulmalıdır.

6-Devletler ve izin verilmiş kuruluşlar da kripto para tedavüle sokabilirler. Bu bağlamda kripto paraların bir devlet ya da otoritenin güvencesi altında olmadığı iddiası temelinde yükselen gayri meşruluk yargısı bu nedenle çok yerinde bir eleştiri değildir. Zira şu an Rusya’nın Ethrium, Venezuela’nın Petro ismiyle kripto paraları bulunmaktadır. İleride Türkiye’de bir varlığa endeksli kripto para tedavül etmesi muhtemeldir.

7-Bir takım riskler nedeniyle kripto paraların tümünden meşru olmadığı

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

gibi bir hüküm verilmemelidir. Bazı menfi durumlar tabi ki göz ardı edilemez Ancak kripto para sistemi, aslında ıslah edilebilecek menfi yönlerinden dolayı yok farz edilmemelidir. Zira gelecekte bu eksiklikler giderilmek ve hukuki altyapı oluşturulmak suretiyle çok sayıda kripto para tedavül edebilir.

KAYNAKÇA

- Adam, Mufti Faraz (2017) “**Bitcoin: Shariah Compliant?**”, <https://afinanceorg.files.wordpress.com/2017/08/research-paper-on-bitcoin-mufti-faraz-adam.pdf> (08.11.2018).
- Akıl, Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab (2018) “**el-Ahkâmü'l-Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye**”, el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye Vezâretü't-Ta'lîm el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevver, <http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf> (08.11.2018).
- Allâm, Şevki İbrahim (2017) “**Tedâvül Umleti'l-Bitkoin ve Teâmül bihâ**”, <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139> (12.11.2018).
- Alpago, Hasan (2018), “**Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para**”, Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi, Cit:3, Sayı:2, ss.411-428.
- Apaydın, Yunus (1995), “**Fesad**”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- Artuk, İbrahim (1995), “**Fels**”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Âşûr, Muhammed Tahir (1996), **İslam Hukuk Felsefesi**, Çeviren, Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Ateş, Leyla (2014), “**Bitcoin: Sanal Para ve Vergileme**”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:308, ss.131-141.
- Ateş, Burcu Aslantaş (2016), “**Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi**”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, ss.349-366.
- Aydın, Mehmet Âkif (1993), “**Cuâle**”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV yayınları, İstanbul.
- Bayındır, Abdülaziz (2016), **Ticaret ve Faiz**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1986), **Büyük İslâm İlmihali**, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (1981), **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî (1986), **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî Yay., Beyrut.
- Çarkacıoğlu, Abdurrahman (2016) “**Kripto-Para Bitcoin**”, <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130> (11.11.2018)
- Çeker, Orhan (2006), **İslâm Hukuku'nda Akidler**, A.H.İ. Yayınları, İstanbul. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/diital-kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir-> (08.11.2018).
- Doğan, Hasan (2018), “**İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi**”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, ss.225-253.

- Döndüren, Hamdi (1987), “İslâm'da Para, Kredi Ve Enflasyon İlişkileri”, Para Faiz ve İslâm, İlmi Neşriyat, İstanbul.
- Dönmez, İbrahim Kâfi (1993), “Cehalet”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî es-Sicistânî (1981), **Süneni Ebî Dâvûd**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ECB, European Central Bank (2015) “**Virtual Currency Schemes- a Further Analysis**”,
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf> (09.11.2018).
- Ege, Börteçin (2013) “**Sanal Dünyanın Gerçek Parası: Bitcoin**”, Bilim ve Teknik Dergisi, Sayı:Kasım, ss. 22-26.
- Erdoğan, Mehmet (2013), **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensay yayınları, İstanbul.
- Ergin, Feridun (1969), **Para Siyaseti**, İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Erkal, Mehmet (1987), “**Madeni Para Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz**”, Para Faiz Ve İslâm, İlmi Neşriyat, İstanbul.
- Evans, Charles W. (2015) “**Bitcoin in Islamic Banking and Finance**”, Journal of Islamic Banking and Finance, <http://jibfnet.com/journals/jibf/Vol 3 No 1 June 2015/1.pdf> (11.11.2018).
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ale'l-Muğrî (ts.), **el-Misbâhü'l-Münîr**, Mektebetü'l-İlmiyye Yayınları, Beyrut.
- Gözübenli, Beşir (1987), “**Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler**”, Para, Faiz ve İslâm, İlmi Neşriyat, İstanbul.
- Hammâd, Nezih (1996), **İktisadî Fıkıh Terimleri**, Çeviren: Recep Ulusoy, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Hamidullah, Muhammad (1990), **İslâm Peygamberi**, Tercüme, Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Hasenî, Ahmed (1996), **İslam'da Para**, Çeviren Adem Esen, İz Yayıncılık, İstanbul.
<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (11.11.2018)
<https://coinmarketcap.com/> (11.11.2018)
<https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/> (11.11.2018)
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin (1987), **Reddü'l- Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Haşiyetü İbn Âbidîn**, Daru'l-Hayai't-Turâsi'l-Arabî Yay., Beyrut.
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed Abdülvâhid el-Ma'rûf (h.1316), **Fethu'l-Kadîr**, Dâru's-Sadr Yay., Beyrut.
- İbn Kayyım, Şemsuddin Ebi Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir el-Cevziyye (ts.), **A'lâmü'l-Muvakkîin**, Ezher Fakültesi Kütüphanesi, Ezher-Kahire.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (1981), **Sünen-i İbn Mâce**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmet (1985), **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- Kahveci, Nuri (2015), **Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku**, Hikmetevi yayınları, İstanbul.
- Karaman, Hayrettin (2017) “**Sanal para (bitcoin, bitpara)**”, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para->

İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para

- [bitcoin-bitpara-2041314](#) (08.11.2018).
- Keleş, Ali (1998), **İslam'a Göre Para Kavramı**, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Köse, Saffet (1998), "**Hile**", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- Mecelle (1982), **Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye**, Tercüme, Ali Himmet Berki, Hikmet Yayınları, İstanbul.
- Miras, Kâmil (1980), **Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Merginânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekir (h.1316), **el-Hidaye** (Fethu'l-Kadir ile Beraber) Daru's-Sadr Yay., Beyrut.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc (1992), **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul.
- Nakamoto, Satoshi (2009) "**Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System**" <http://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf> (08.11.2018).
- Orhan, Osman- Erdoğan, Seyfettin (2002), **Para Politikası**, Avcı Ofset, İstanbul.
- Orman, Sabri (2015), "**Modern İktisat Literatüründe Para Kredi ve Faiz**", Para Faiz ve İslam, Çınar Matbaası, İstanbul.
- Özcan, Abdullah (1989), **el-Ecel fî Akdi'l-Bey'**, Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniv., Mekke.
- Samuelson, Paul A. (1982), **İktisat**, Tercüme, Demir Demirgil, Menteş Kitabevi Yay., İstanbul.
- Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed (1998), **Masâdiru'l-Hakki fi'l-Fıkhi'l-İslâmî**, el-Halebi'l-Hukukî Yayınları. Beyrut.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl (1983), **Kitabu'l-Mebcut**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sönmez, Asuman (2014), "**Sanal Para Bitcoin**", The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, Cilt:4, Sayı:3, ss.1-14.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. Yûsuf (2003), **el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut.
- Tabakoğlu, Ahmet (1987), "**İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme**", Para, Faiz ve İslâm, İlmi Neşriyat, İstanbul.
- TDK (1988), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre s-Sülemî (1981), **Sünen-i Tirmizî**, Çağrı Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Zübeyir (2018), "**Kripto Paralar, Bitcoin, Blockchain, Petro Gold, Dijital Para ve Kullanım Alanları**", Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:3, ss.1-5.
- Yeniçeri, Celal (1993), "**Cehbezlik**", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, Armağan – Bozkurt, Ebru (2015) "**Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış**", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 73, Sayı 2, İstanbul, ss.173-220.
- Zühaylî, Vehbe (1989), **el-Fıkhu'l İslâmî ve Edilletühü**, Daru'l-Fikir, Dimeşk.

**ORGANİZASYONLARDA RİSK YÖNETİMİ SÜRECİ:
STRATEJİLER, AMAÇLAR VE UNSURLAR**

Aydın USTA

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
aydin.usta@inonu.edu.tr, Orcid id: 0000-0001-7460-5932

Öz

Çalışma, organizasyonların maruz kaldığı olaylar sonucunda, risk ve fırsat gibi iki tür olgu ile karşılaşabileceği iddiasına dayalı olarak, ortaya çıkabilecek sonuçların yönetilme sürecini incelemektedir. Söz konusu olayların olası sonuçlarının öneminin ortaya konulması ise çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak da çalışmada ayrıca, organizasyon başarısını etkileyen karar ve faaliyetlerin iyileştirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Çalışmada dolaylı ve alıntısız araştırma yönteminden yararlanılmış ve konu ile ilgili çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Bu bağlamda organizasyonlara yönelik tüm risklerin incelenmesi ve söz konusu bu risklere karşı gerekli önlemlerin alınması gerekliliği ise makalenin ulaştığı en önemli sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Risk yönetimi, Risk yönetimi amacı, Risk yönetimi unsuru, Risk yönetimi süreci.

**RISK MANAGEMENT PROCESS IN ORGANIZATIONS:
STRATEGIES, OBJECTIVES AND ELEMENTS**

Abstract

The study investigates the process of managing outcomes that may arise based on the premise that organizations may encounter two types of phenomena, namely the risks and opportunities, as a result of events they experienced. The study mainly aims to put forward the importance of possible consequences of these events. Consequently, the study also makes suggestions for improving the decisions and activities that affect the success of organizations.

The indirect and quotational research method was used in the study, and various opinions were presented on the subject. In this context, the most important conclusion of the article is the necessity to examine all the risks to organizations and to take necessary precautions against these risks.

Key Words: Risk management, goal of risk management, factors of risk management, risk management process.

1. GİRİŞ

Günümüz organizasyonları farklı nedenlerden dolayı çeşitli risklere maruz kalabilmektedir. Bu durum, aynı zamanda organizasyonların amaçlarını gerçekleştirmede çeşitli güçlükler ile karşılaşması demektir. Ayrıca organizasyonlar açısından çevresel unsurlar gittikçe karmaşıklaşmakta, yükümlülüklerin yerine getirilmesinde sorumluluk ve etkililik gereksinimi artmakta; görevler çeşitlenmekte ve bütçe sınırlılıkları önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, finansal sorunların önem kazanması; organizasyonları risk yönetimi politikalarına yöneltmektedir (Departement Federal des Finances, 2004: 1).

Risklerin nedeni olarak gösterilen belirsizlik, tüm organizasyonların başarısını etkileyen bir etmendir. Yani belirsizlik tüm organizasyonların yaşamında öznel bir durumdur. Bu nedenle yönetim tarafından risk yönetimi kavramı içerisinde benimsenen temel amaç, değer yaratımını etkileyebilecek belirsizlik düzeyini azaltmaktır. Belirsizlik, risk veya fırsat kaynağıdır; dolayısıyla değer yaratılmasına veya kaybına yol açabilir. Ayrıca risk yönetimi, risklere karşı etkili bir karşılık verme yeterliliğini artırır; organizasyonun karşılaşılabileceği belirsizliklerde mücadele fırsatlarına olanak sağlar. Risk yönetimi çerçevesinde belirlenen stratejiler organizasyon değerlerinin maksimize edilmesini destekler (Institut de L'AuditInterne vd., 2005: 3). Strateji, eylemleri seçmeyi, uygulamaya koymayı ve sonuçlara ulaşmak için bunlar arasındaki koordinasyonu öngörür. Strateji bir yönelimdir ve "sonuçlara nasıl ulaşılacağı" sorusuna cevap verir. Bu bağlamda tüm organizasyonların varoluş nedeni, paydaşlarına değer yaratmaktır. Yani değer yaratmak, organizasyonun risk yönetiminde temel ilkedir.

Yaich'e göre (2009: 61) yönetim açısından asıl güçlük, belirsizlik düzeyini denetim altına almaktır. Bu da ancak uygun karar alımı ile mümkündür. Karar alımı, iç ve dış çevrenin mevcut özelliklerini hesaba katmayı ve ihtiyaca göre kaynak tahsisinde bulunmayı ve genel değerlendirmeyi içerir.

Ulaşılmak istenilen amaçlar üzerinde etkisi bulunan olayların denetim altına alınabilmesi risk yönetiminin bir işlevidir. Olaylar pozitif, negatif veya her iki kutupta da olabilir. Olası olayların potansiyel negatif etkisi doğal olarak risk oluşturacaktır. Olay negatif etki bıraktığında risk, mevcut organizasyon değerlerini azaltır veya değer yaratımını engelleyebilir. Bir risk ortaya çıkması muhtemel bir olayın sonucudur ve amaca ulaşmayı engelleyebilir. Bir başka biçimde olaylar potansiyel pozitif etkiye de sahip olabilir. Pozitif etkiye sahip bir olay negatif etkileri ortadan kaldırabilir veya organizasyon açısından fırsatlar yaratabilir. Fırsat yaratmaya elverişli olay amaçların gerçekleştirilmesine katkı sağlar.

Bir organizasyonda ortaya çıkan risk olgusu iki nedenden kaynaklanabilir: Bunlardan ilki rastlantısal olabilir ve bu risk olgusu daha çok ilgili organizasyon çalışanlarının iradesinden bağımsız, tesadüfî olaylara bağlı olarak ortaya çıkar. Bu tür riskler rastlantısal risk olarak adlandırılır. İkincisi ise çalışanların kullandıkları iradenin bir sonucudur ve bu risk iradi risk olarak ifade edilir. İradi riskler, denetlenebilir, sınırlandırılabilir ve kabul edilebilir risklerdir. Örneğin, bazı malzemelerin satın alınması, stoklanması veya farklı yatırım alanlarında kayıp veya kazanımlar iradi riskler arasında sayılabilir. Hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın risk, organizasyon açısından önemli sonuçlar doğurduğundan dikkate alınması gerekir. Risk yönetimi

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

çerçevesinde yönetim, fırsatları değerlendirmeli, yeniden pozisyon almalı ve amaçları belirleme sürecinde stratejik düşünmelidir.

Kısaca, beklenmeyen bir olayın organizasyona zarar verme ihtimali (Waters, 2011: 5-6), organizasyon hedeflerindeki belirsizliğin etkisi (İSO 31000, 2009) olarak tanımlanabilecek olan risk kavramının türlerine göre değişen pek çok tanımı yapılmıştır. Risklerin en belirgin özelliği, tam ve net olarak bilinmemesi, zamanla değişkenlik göstermesi, olumsuz sonuçlar doğurabilir olması ve yönetilebilir nitelikte olmasıdır (Çekerol, 2013: 32). Risk, rastlantısal bir olayın meydana gelme olasılığıdır ve gerçekleştiğinde kurumun hedeflerine ulaşma başarısını negatif yönde etkilemektedir (Özaslan ve Koç, 2016: 274).

Organizasyonların karşılaşılabileceği risk ve fırsat gibi olayların olası sonuçlarını ortaya koymak bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın sorunsalı ise organizasyonların karşılaşılabileceği farklı risk ve fırsatların olası sonuçlarını farklı ölçütler açısından değerlendirmektir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle risk yönetim tarihi ve kavramı ele alınmış; daha sonra risk yönetimi amaç ve unsurları ortaya konulmuş arkasından da risk yönetim süreci akış şeması incelenmiştir.

2. RİSK YÖNETİMİNİN TARİHİ

Risk yönetimi konusundaki ilk çalışmaların İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren başlatıldığı söylenebilir. O tarihe kadar organizasyonlarda risk yönetimi, kazalara bağlı farklı kayıpları karşılamak amacıyla sigorta kuruluşları tarafından yürütülmekteydi. Ancak 1950'li yıllarda sigorta koruma maliyetlerindeki yükselme nedeniyle çok sayıdaki organizasyon riskinin sigorta edilemediği; edilse dahi bu risklerin sigorta maliyetlerinin çok yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu durum sigorta piyasasına alternatif risk yönetimi uygulamaları ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Lacroix'e göre ise (2007: 14) ilkel risk yönetimi uygulamaları 1950-1960 yılları arasında öncelikle ABD'de başlatılmıştır. Söz konusu bu döneme gelinceye kadar sigortacılar tarafından karşılanan riskler, sadece iş ve hijyen kazalarının önlenmesi ve risklerin önceden sezilmesi biçimindeydi. Yine aynı dönemde finansal unsurlar risk kapsamındaydı ve risk yönetimi uygulamaları organizasyonun finansal yükünü belirliyordu.

Tüm bu gelişmeler temelinde modern risk yönetimi konusundaki çalışmalar 1955-1964 yılları arasında hız kazanmıştır. Söz konusu bu dönemde risk kaygılarına yönelik olarak mühendislerin teknolojik risk yönetimi modelleri geliştirdikleri ve operasyonel risklerin teknolojik risk kayıplarını içerdikleri söylenebilir (Dionne, 2013: 1). 1960'lı yıllarda risk önleyici farklı önlemler uygulamaya konulmuş, çeşitli yöntemler ve bazı kayıplara karşılık otomatik sigorta sistemleri geliştirilmiştir. Bu yıllarda yürütülen aktiviteler genellikle kazalardan ve hastalıklardan korunmayı içermektedir. 1970'li yıllardan itibaren sigorta edilemez farklı risklerin yönetimi konusunda çeşitli enstrümanlar söz konusu olmuştur. Ayrıca 1980'li yıllarda organizasyonlarda risk portföyü ve finansal yönetimi uygulamaları gündeme gelmiştir.

1980'li yıllarda bilinçlenme ve finansal araçların geliştirilmesi nedeniyle sürdürülebilir planların önemi anlaşılmış ve risk yönetimi uygulamaları diğer alanlara yaygınlaştırılmıştır. 2000'li yıllarda ise risk

yönetimi, organizasyon yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Risk yönetimi, organizasyonun genel stratejisine entegre olma eğilimi kazanmış ve organizasyonun ilkelerini etkileyebilecek bir unsura dönüşmüştür (Lacroix, 2007: 14).

Geleneksel risk yönetiminden kurumsal risk yönetimine geçiş uygulaması ise 2004 yılında COSO'nun (*Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission*) geliştirdiği bir modeldir. Bu gelişme, kurumların risklerinin birbirinden bağımsız bloklar halinde yönetildiği geleneksel risk yönetimi anlayışından, risklerin bir bütün olarak yönetildiği kurumsal risk yönetimine geçiş olarak kabul edilebilir.

Doğal olarak dünyadaki tüm bu gelişmeler, Türkiye'deki sigorta ve risk uygulamalarına örneklik teşkil etmiş ve bu alandaki uygulamaların çerçevesini çizmiştir. Türkiye'de 1927 yılında yürürlüğe giren 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu 2003 yılında kaldırılarak yerine 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kabul edilmiştir. Türkiye'de kurumsal risk yönetiminin hukuki dayanağını bu yasal düzenlemeler oluşturmaktadır.

3. RİSK YÖNETİMİ

Risk, organizasyonun stratejik amaçlarına ulaşmasını engelleyen ve kendine özgü özellikleri bulunan bir olaydır. Franck Moreau'ya göre risk bir olay, bir eylem veya eylemsizlikle organizasyonun değer yaratımına ve stratejik amaçlarına ulaşma kapasitesini etkileyen bir tehdittir (Lacroix, 2007: 9). Buradan anlaşıldığı üzere riskin kaynağı bir olay, bir eylem veya bir ihmal olabilmektedir.

Risk yönetimi, gelecekte uygulamaya konulacak stratejileri etkilemeye elverişli olayları, eylemleri ya da eylemsizlikleri tahmin ve tanımlamayı; etki azaltıcı seçimleri belirlemeyi ve stratejilerin uygulamaya konulmasını; beklentiye uygun seçilen çözümün etkililiğinin denetimini öngörür. Ellenberg'e göre (2003: 63) risk yönetimi, olayları tanımlama, riskleri değerlendirme ve risklere hâkim olmak için söz konusu faaliyetleri uygulamaya koymaktır. Bu faaliyetlerin yürütülme sürecinde tüm aktörler arasında iletişimin, enformasyonun ve işbirliğinin bulunması gerekir. Bu bağlamda organizasyonlarda esas olarak üretim, etkili bir enformatiğe bağlıdır; grup risklerinin birçoğu enformatik sistem ile ilişkilidir.

COSO 2 Raporu, risk yönetimini şu özellikleriyle nitelendirmektedir (Yaich, 2009: 61):

- Risk yönetimi, bir süreçtir,
- Risk yönetimi, üst yönetim tarafından uygulamaya konulur,
- Risk yönetimi, belirli stratejileri dikkate alır,
- Organizasyonu etkilemesi muhtemel olaylara bağlı olarak ortaya çıkan riskler; denetim altına alınmaya ve yönetilmeye çalışılır,
- Etkili bir risk yönetimiyle organizasyonun amaçlarına ulaşması güvenceye alınabilir.

Risk yönetimi, organizasyonel değer yaratımı ve korunması konusundaki etkili fırsatları inceler. Risk yönetimi, üst ve orta kademe yönetim kadrosunun diğer çalışanlarla işbirliği içerisinde yürüttükleri bir süreçtir. Organizasyonun tüm aktivitelerinde olduğu gibi hazırlık ve uygulamalarda risk yönetimi açısından mevcut stratejik plan dikkate alınır (Institut de L'Audit Interne vd., 2005: 5). Risk yönetimi, organizasyonu etkileyebilecek olayları

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

öngörmeyi içerir. Bu olayları öngörmek, değerlendirmek organizasyonun amaçlarına ulaşmasında adeta bir güvence olarak kabul edilebilir.

COSO 2 Raporuna göre risk yönetiminin referansı iç kontrole dayanır. Yani risk yönetim sistemi, genel yönetim sürecinde iç kontrol ile bütünleşiktir. Risk yönetimi, genel konular üzerinde düşünmeyi sağlayarak, iç kontrol uygulamalarını tamamlar ve iyileştirir. Böylece genelleştirilmiş iç kontrol, organizasyonun gereksinimlerini karşılamayı ve geliştirilmiş risk yönetim sürecine yönelik değerlendirmeleri öngörür. Risk yönetiminde temel postulat (*ilke*), değer yaratımını artırmak için kabul edilebilir düzeyde belirsizlik derecesini azaltmaktadır. Gerçekte belirsizlik her organizasyonun yaşamında içsel temel bir etmendir. Risk yönetimi kavramı, risk, olay, değer yaratımı, fırsat ve belirsizlik kavramları ile birlikte tanımlanır.

Risk yönetimi uygulamaları şu özellikleri ile nitelendirilebilir (Institut de L'AuditInterne vd., 2005: 5):

- Risk yönetimi, organizasyon çalışanlarının tümünün desteklediği kararlı bir süreçtir.
- Organizasyonun her kademesindeki paydaşın birlikteliği ile bu süreç uygulanır.
- Stratejilerin hazırlanmasında süreç dikkate alınır.
- Organizasyonun amaçlara ulaşmasını etkileyebilecek potansiyel olayları tanımlamayı ve bu olaylara bağlı olarak ortaya çıkacak riskleri öneriler doğrultusunda yönetmeyi amaçlar.
- Riskin, organizasyonun her biriminde ve her düzeyinde algılanabilmesi için geniş bir görüş elde edilmesine imkân sağlar.
- Yönetime ve yönetim kurullarına özellikle amaçların gerçekleştirilmesi konusunda mantıklı bir güvence verir.
- Ulaşılması gereken amaçlara yönelik tutarlı yönlendirmelerde bulunur.

Tüm bu özellikleriyle birlikte ele alındığında; risk yönetiminin iç kontrolün ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir. Risk yönetim düzeneği, yönetimin ihtiyatlı karar alımını sağlayan genel yönetim unsurlarını genellikle kapsamına almaktadır. COSO 2 Raporunun tanımına göre risk, amaçlara ulaşmayı engelleyen olayların olma olasılığı iken; fırsat, amaçlara ulaşmaya katkı sağlayan olayların gerçekleşme olasılığıdır.

Risk yönetimi, belirlenen amaçlarla ortak riskler, randıman ve büyüme hedefleri arasında dengeyi sağlar. Diğer taraftan bu amaçlara ulaşılması için kullanılacak kaynak planlamasını yapar. Risk yönetimi şu unsurları içerir (Institut de L'AuditInterne vd., 2005: 3):

- Riske karşı organizasyon stratejisi anlamındaki önerileri sıralamak:*
Riske karşı belirlenen öneriler; yönetim tarafından farklı stratejik seçeneklerin değerlendirildiği, ortak amaçların tanımlandığı, risk yönetimine yönelik araçların geliştirildiği başlıca temel düşüncelerdir. Risk yönetimi uygulaması organizasyon stratejisine bağlıdır. Organizasyonun farklı fonksiyonları riske bağlı aktivite ve misyonu ile ilişkilidir. Riskleri yönetme, önleme, azaltma ve karşılamak için, araçlar ve yöntemler sürekli olarak geliştirilmektedir.

- *Risk verilerinin değerlendirilmesinde ölçütler geliştirmek:* Risk yönetimi uygulaması (*düzenegi*) risk verilerinin incelenmesinde, farklı seçenekler arasından bir seçim yapmaya imkân sağlar. Buradaki seçenekler, riskin kabulü ve paylaşımı, azaltılması veya riskten kaçınma biçiminde olabilir.
- *Operasyonel kayıpları ve hayal kırıklıklarını azaltmak:* Organizasyonlar tanımlanan kapasitelerini iyileştirmek, ortak kayıp ve maliyetleri azaltmak için belirsizlikleri aydınlatan potansiyel olayları tartışır.
- *Karşı ve muhtelif riskleri tanımlamak ve yönetmek:* Organizasyon kendisini farklı biçimde etkileyen çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Risk yönetim mekanizması çözüm yollarını araştırır ve riskin çeşitli sonuçlarının etkisini azaltıcı çözümler üretir.
- *Fırsatları yakalama:* Yönetim olası olayları geniş bir çerçevede ele alır ve proaktif olarak fırsatlardan yararlanmayı araştırır.
- *Sermaye kullanımında etkililiğin artırılması:* Yönetim, sermaye gereksinimini etkili bir biçimde değerlendirir ve dağılımını iyileştirmeyi öngörür.

Risk yönetim mekanizmasının unsurları, performans hedeflerinin gerçekleştirilmesine, organizasyonlarda verimliliğinin sağlanmasına ve kayıpların azaltılmasına katkı sağlar. Risk yönetim uygulamaları, etkili bir raporlama sisteminin uygulamaya konulması, kural ve yasalara uygunluğun sağlanması açısından da yararlıdır. Organizasyonların her birimi tarafından gerçekleştirilen raporlama, risk yönetimi uygulamasını destekler, niteliktedir. Risk sorunsalı ile günümüzde daha çok karşılaşan organizasyonlar, riskin etkili yönetimi açısından daha duyarlı hale gelmişlerdir. O kadar ki organizasyonlara yönelik tehditleri dikkate almak ve bundan sonra daha çok tartışmak gerekmektedir.

3.1. Risk Yönetiminde Etkililik

Risk yönetimindeki etkililik, risk yönetimi düzeneginde yer alan sekiz unsurdan (Şekil 1'de *küpün önyüzü*) her birinin işlevini yerine getirmesidir. Bu unsurların işlevi risk yönetimi düzeneginde etkililik ölçütünü oluşturur. Dört kategorideki amaçlar (Şekil 1'de *küpün üst yüzeyi*) etkililik ortaya konulduğunda organizasyonel başarı güvenceye alınmış olur (Institut de L'Audit Interne vd., 2005: 9).

3.2. Risk Yönetiminde Sınırlılık

Risk yönetimi düzenegi önemli avantajlar sağlamasına karşın, bazı sınırlılıkları da içermektedir. Risk yönetiminde şu faktörler sınırlılıklara yol açabilir (Institut de L'Audit Interne vd., 2005: 10):

- Karar alımında yargılama hatası,
- Maliyet raporlarını dikkate alma/risk karşılama seçimindeki yararlar ve kontrolün yapılmasındaki eksiklik,
- Düzenek içerisindeki potansiyel ve insani hatadan kaynaklanan zayıflıklar,
- İki veya daha fazla kişi arasındaki normlara aykırı anlaşma nedeniyle kontrol yeteneğinin bozulması,
- Risk yönetimi konusunda alınan kararlara riayet edilmemesi.

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

Söz konusu bu faktörler nedeniyle yönetimin organizasyonel amaçlara ulaşabilme olasılığı zayıflamaktadır.

3.3. Risk Yönetiminin Yararları

Risk yönetimi, organizasyon yönetiminde bir kaldıraç görevi görür. Bu nedenle risk yönetimine gereken önemin verilmesi gerekir. Bu çerçevede risk yönetimi şu alanlara önemli katkı sağlar (Autoritedes Marches Financiers, 2010: 4; Ellenberg, 2003: 66):

- Organizasyonun varlık, itibar ve değerlerini korur ve geliştirir. Organizasyonun potansiyel fırsat ve tehditlerini analiz eder ve tanımlanmalarına katkı sağlar. Burada kapsamlı ve sistemik endüktif bir analiz söz konusudur. Riske girmek yerine bunları önceden görmek ve böylece organizasyonun değerlerini, varlıklarını ve itibarını korumak mümkündür.
- Organizasyonun amaçlara ulaşmasında sürece ve karar alımına katkı sağlar. Organizasyonun amaçlara ulaşmasında etkisi olan olayları ve elverişli durumları tanımlar. Riskleri hâkimiyet altına alma söz konusu olduğunda çalışmaları destekler. Risk yönetimi organizasyonel operasyon ve karar alma süreçleri ile birlikte bir bütünü oluşturur ve karar alımına yardım eden bir pilotaj aracıdır. Yöneticilerin küresel tehdit, potansiyel fırsatlar, risk alımındaki ölçüt ve düşünceler, kaynak tahsisi konusunda nesnel düşünmelerini sağlar. Yöneticiler bu esnada farklı disiplinlerden yararlanır ve risk yönetimi kavramlarını bütünleştirirler.
- Organizasyonel değerler ve eylemler arasında da uygunluk, esneklik sağlar. Çok sayıdaki risk günlük eylemler, kararlar ve organizasyon değerleri arasındaki uyum eksikliğinin bir yansımasıdır. Bu riskler ilke olarak organizasyonun kredibilitelerini etkilemektedir.
- Çalışanların, risk ilkeleri ve ortak vizyona yönelik olarak harekete geçmek ve içsel riskler konusunda duyarlılıklarını artırır. Ayrıca çalışanlar arasında enformasyon değişimi söz konusudur.

Bunlara ek olarak COSO Raporuna göre risk yönetimi şu yedi yararı sağlamaktadır (Yaich, 2009: 62):

- Risk eğilimi ile organizasyon stratejilerini uyumlaştırır.
- Risk karşılama yöntemlerini destekler.
- Operasyonel kayıpları ve risk içerikli olayları azaltır.
- Olası riskleri tanımlar ve yönetir.
- Çoklu riskleri bütünleşik biçimde çözümler.
- Fırsatları yakalamaya katkı sağlar.
- Sermaye kullanımını iyileştirir.

4. RİSK YÖNETİMİNİN AMAÇ VE UNSURLARI

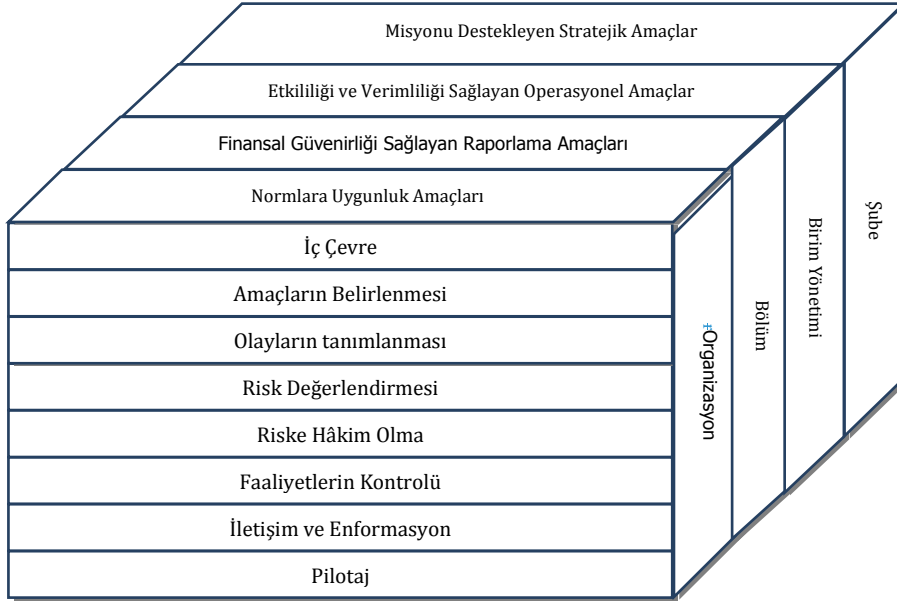
Risk yönetimi uygulamalarının amaç ve unsurları öncelikle Şekil 1 üzerinde gösterilmekte; daha sonra da izleyen alt başlıklarda tanıtılmaktadır. Şekil 1'de görüldüğü üzere organizasyonun ulaşmaya çalıştığı amaçlar arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta ve risk yönetimi düzeneği unsurları bunlarla etkileşim içerisinde.

Bir organizasyonda amaç ve unsurları belirlemeden önce risk yönetim politikalarının belirlenmesinde yarar vardır. Uygulamada genellikle aşağıdaki önermeler risk yönetiminde politika olarak benimsenmektedir (Departement Federal des Finances, 2004: 2):

- Organizasyonların maruz kaldığı çeşitli risklerin sistemik ve homojen bir yaklaşımla tanımlanması,
- İdari birimlerin asıl olan yükümlülüklerini faaliyetler biçiminde yerine getirmelerinin sağlanması,
- İdari birimlerin görevlerini etkili bir biçimde yerine getirmelerinin desteklenmesi,
- Potansiyel risklerin etkili ve tutarlı biçimde tanımlanması, değerlendirilmesi, hâkimiyet altına alınması ve izlenmesi için ölçüt ve enstrümanlar geliştirilmesi.

Her organizasyonun istenilen performansa ulaşabilmek açısından bu politikaları benimsemesi, bu doğrultuda amaçlar belirlemesi daha sonra da bu amaçlara dayalı olarak eylem planı hazırlaması gerekir.

Şekil 1. COSO Küpü

Kaynak: Institut de L'AuditInterne vd., 2005: 9.

Organizasyonlarda tehdit ve fırsatlar, stratejilerin belirlenmesinden günlük operasyonların gerçekleşmesine kadar her aşamada dikkate alınır. Olumsuzluklara maruz kalmamak için risk yönetim politikaları sorumlulukları düzenlemeli ve tüm riskleri (*mesleki, coğrafik, hukuki*) karşılamak bakımından mekanizmaları uygulamaya koyacak genel pilotaj uygulamalarını desteklemelidir (Yaich, 2009: 59).

Riskleri önleme bakımından organizasyonlarda başvurulan çeşitli stratejiler söz konusudur. Bu anlamda organizasyonlar risk kontrolü açısından genellikle kaçınma, azaltma ve finansa etme gibi stratejilere başvururlar

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

(Departman Federal des Finances, 2004: 3). Stratejik yönetimin finansman kanadı kendi kendine desteği ve risk transferini de içerir. Bu strateji, özellikle sigorta düzenlemeleri ile ilgilidir. Kamu organizasyonları ise genellikle maruz kaldıkları finansal riskleri kendileri üstlenirler.

4.1. Risk Yönetiminin Amaçları

Her organizasyon; vizyon, strateji ve misyonu çerçevesinde kendi stratejik amaçlarını tanımlar. Gerçekte organizasyon stratejileri ve bunlara bağlı olan stratejik amaçlar arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu referans çerçeve, organizasyonun amaçlarına ulaşmasına katkı sağlar ki bu amaçlar dört kategoriye ayrılabilir (Institut de L'AuditInterne vd., 2005: 6):

- *Stratejik*: Stratejik amaçlar organizasyonun misyonuna hizmet eder.
- *Operasyonel*: Bu amaçlar kaynak etkililiğini ve verimliliğini öngörür.
- *Raporlama*: Bu amaçlar, organizasyonun muhasebe kayıtlarının güvenilirliğini sağlar.
- *Uygunluk*: Uygunluk amaçları faaliyetlerin yürütülmesinde yasa ve yönetmeliklere uyumu öngörür.

Raporlama, bir organizasyonun hesap durumunun izlenmesi anlamındadır. Risk yönetimi yasalara uygunluk ve hesaplara güvenilirlik anlamında da adeta mantıksal bir güvence oluşturmaktadır.

Farklı kategorilerdeki bu amaçlar, risk yönetiminde farklı boyutlara odaklanmayı gerektirir. Organizasyon, yasa ve yönetmeliklere uygunluk amaçları ve hesap kayıtlarının güvenilirlik amaçları üzerinde kontrole sahiptir. Risk yönetiminde bu amaçlara ulaşmak bakımından mantıklı bir güvence oluşturmak gerekir. Buna karşılık, stratejik amaçlara ve operasyonel amaçlara ulaşmak bazen organizasyonun kontrolü dışındaki dış olaylara bağlanabilir. Bu anlamda yönetim, organizasyonun gelişme sürecindeki bilgileri kullanarak bu amaçlara ulaşma yönünde çaba harcar.

Risk yönetim politika ve amaçlarıyla birlikte organizasyonlar şu hedefleri izlerler (Departement Federal des Finances, 2004: 2):

- Sonuçlara, kârlılığa ve beklentiye odaklanan görevleri yerine getirmek,
- İdari işlevleri her zaman iyi idame etmek,
- Kişi, malvarlığı ve değerlere ilişkin fiziksel güvenliği üst düzeyde sağlamak,
- Hukuksal sorumluluk davalarını azaltmak,
- Yönetimsel makamlar tarafından, eksiksiz, şeffaf ve güncel risklerden haberdar olunacak biçimde organizasyonel enformasyonunu sağlamak,
- Çalışanlarda risk bilincini artırmak,
- İdari birimlerde risk yönetimi konusunda genel değerlendirmeler yapmak,
- Risk maliyetini kontrol etmek ve asgari düzeye indirmek,
- Kurumsal itibarı korumak.

Söz konusu bu hedefler, stratejik amaçların gerçekleştirilmesinde birer aşama olarak kabul edilebilir.

4.2. Risk Yönetimi Düzenine Unsurları

Her organizasyon kendi konumuna göre risk yönetimi düzenine belirlemek durumundadır. Söz konusu bu risk yönetim düzenine sekiz unsuru içerir. Bu unsurlar organizasyon yönetimine ve yönetim sürecine entegre olan bileşenlerdir (Institut de L'AuditInterne vd., 2005: 7; Autoritedes Marches Financiers, 2010: 4-5):

- Organizasyonun ruhunu ve kültürünü içeren iç çevre,
- Amaçların belirlenmesi,
- Olayların tanımlanması,
- Risk değerlendirmesi,
- Riske hâkim olma,
- Faaliyetlerin kontrolü,
- İletişim ve enformasyon,
- Pilotaj.

Risk yönetimi sadece birbirini izleyen bu unsurların oluşturduğu bir süreç değildir. Çünkü süreç, bazen faaliyetlerin birlikte yürütülmesi (*eş zamanlı*) biçiminde cereyan etmektedir.

İç Çevre: İç çevre bir organizasyonun biçimini belirler ve kişilerin risklere karşı duyarlılığını ortaya koyar. Risk yönetimi düzenine diğer unsurlarının dayandığı temel yapıdır. Bu anlamda iç çevre şu göstergeler üzerinde önemli etkiler bırakır (Yaich, 2009: 62):

- Tanımlanan stratejiler ve stratejik amaçlar,
- Yapılandırılmış faaliyetler ile risk değerlendirilmesi, tanımlanması ve yönetimi,
- İşlevsel kontrol faaliyet ve tasarımları,
- İletişim ve enformasyon sistemleri,
- Operasyonların izlenmesi.

COSO Raporuna göre iç çevrenin etkisinin azalması durumunda, iflas, imaj bozulması, itibar ve finansal kayıplar söz konusu olabilir. Yönetimin kaygı ve kuşkuvarı etkili risk yönetimi çerçevesinde tüm çalışanlarla birlikte tartışılmalıdır.

İç çevre, risk kültürünü, olasılığını, yönetim modelini, kültürel bozulmaları, benzeşimi, organizasyonel yapıyı, etik değerleri, sorumluluk ve güç aktarımını ve insan kaynakları politikalarını içerir. Aktörlerin sorumluluklarını ve rollerini tanımlayan organizasyon şeması söz konusu bu iç çevre bağlamında oluşturulur.

Amaçların Belirlenmesi: Organizasyonun tüm faaliyetlerine dayanak oluşturan amaçların belirlenmesi, performans açısından önemli bir aşamadır. Ortaya çıkabilecek bu riskler amaçlara ulaşmayı engelleyebilir. Tanımlanan amaçlarla birlikte yönetim, başarı faktörlerine odaklanarak performans ölçüm ölçütlerini de saptar. Yönetim öncelikle stratejileri bunlara bağlı olarak stratejik amaçları belirler ve daha sonra bunların gerçekleşme düzeyini açıklar. Bu anlamda amaçlar, açık, anlaşılır ve ölçülebilir olmalıdır (Yaich, 2009: 64).

Bir organizasyonun amaçları; özellikle stratejik ve operasyonel amaçları, anlaşılmaz veya yanlış anlaşılabilir nitelikte ise kaynak kullanımında israfa ve organizasyonel başarısızlığa neden olabilir. Her çalışanın organizasyon amaçlarını ve bunlara bağlı olarak da faaliyetleri iyi algılaması ve çözümlenmesi gerekir.

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

Risk olasılığının tanımlanması stratejilere referans oluşturur ve belirlenen risk düzeyi stratejilerin belirlenmesine yardım eder. Gerçekte her alt strateji büyüme amaçlarını, tanımlanan verimliliği ve risk büyüklüğünü dikkate alarak organizasyonel misyonu tamamlamayı öngörür.

Olayların Tanımlanması: Fırsat ve risklere kaynaklık teşkil eden olayların tanımlanması risk yönetiminde temel bir çalışmadır. Bir olay, organizasyonla ilişkili iç faktörlerden veya dış faktörlerden kaynaklansın; ortaya çıkışı ister aksiliklere bağlı ister rastlantısal olsun etkililiği, verimliliği dolayısıyla performansı etkiler. Olaylar negatif, pozitif veya her iki etkiye de sahip olabilir. Pozitif veya negatif etkileri olan olayların ulaşılması gereken amaçlar üzerindeki etkileri iç ve dış faktörlere bağlıdır. Bu faktörleri, ne tür olduklarını, karşılıklı bağımlılıklarını ve daha sonra ortaya çıkacak risk zincirini tanımak önem arz eder. Faktörlere bağlı olayların tanımlanması ve nitelendirilmesi reaktif veya proaktif biçimde olabilir. Söz konusu iç ve dış faktörlerin bir listesi Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. İç ve Dış Faktörler Sınıflandırması

DIŞ FAKTÖRLER	İÇ FAKTÖRLER
Ekonomik <ul style="list-style-type: none">• Sermaye mevcudiyeti,• Varsayılan kredi sorunu,• Konsantrasyon,• Likidite,• Finans piyasası,• İşsizlik,• Rekabet,• Birleşme-devralma. Doğal Çevre <ul style="list-style-type: none">• Emisyonlar ve atıklar,• Enerji,• Doğal afetler,• Sürdürülebilir kalkınma. Politik <ul style="list-style-type: none">• Hükümet değişikliği,• Mevzuat,• Kamu politikası,• Düzenleme. Sosyal <ul style="list-style-type: none">• Nüfus,• Tüketici davranışı,• Sosyal sorumluluk,• Özel yaşam,• Terörizm. Teknolojik <ul style="list-style-type: none">• Kesintiler,• Elektronik ticaret,• Harici veriler,	Altyapı <ul style="list-style-type: none">• Varlıkların kullanılabilirliği,• Aktiflerin kapasitesi,• Sermayeye erişim,• Karmaşıklık. Personel <ul style="list-style-type: none">• Çalışan yeteneği,• Hileli faaliyetler,• Sağlık ve güvenlik. Süreç <ul style="list-style-type: none">• Kapasite,• Dizayn,• Uygulama,• Tedarikçiler/bağımlılar. Teknoloji <ul style="list-style-type: none">• Veri güvenirliliği,• Sistemin kullanılabilirliği,• Sistem seçimi,• Gelişme,• Dağıtım,• Bakım.

- Yeni teknoloji.

Kaynak: (Yaich, 2009: 65).

Organizasyonların izlediği, kullanımı farklı çok sayıda risk sınıflandırması bulunmaktadır. Bunlardan ekonomik tür içerisinde yer alanlar; organizasyonun ekonomik çevresindeki ani değişimlerin sonuçlarıdır. Operasyonel olanlar, organizasyonun üretim veya endüstriyel faaliyetlerinin işlevsizliğine bağlı olarak ortaya çıkarlar. Bazıları ise doğal olaylardan kaynaklanır. Bunların yanında insanların iradi veya gayri iradi eylemlerine bağlı olanları da bulunmaktadır.

Riskler aynı zamanda finansal aktiflere, operasyonel işlemlere ve uyumluluğa etkisine göre de sınıflandırılabilir. Örneğin finansal riskler arasında şu türler görülebilir (Lacroix, 2007: 11):

- Finansal ve parasal krizlere bağlı olanlar: Örneğin ödeme riski,
- Bir yükümlülüğün yerine getirilmemesinden kaynaklanan, karşılık riskleri,
- Olumsuz biçimde artan kredi oranları: Kullanılan kredi miktarının artması,
- Kur oranlarının değişmesi,
- Piyasa arz ve talep yasalarından kaynaklananlar,
- Aktiflerin azalması ve likidite sorunu.

Olayların tanımlanmasında kullanılan çok sayıda teknik ölçüt bulunmaktadır. Bu anlamda olayların tanımlanması geçmişi ve geleceği içerir. Geçmiş eğilimler ve olaylar üzerine odaklanmış teknikler, olaylar ve sonuçları üzerine temel verileri oluşturabilir. Gelecekteki riskler üzerine odaklanan teknikler yardımıyla, baskın eğilimler, öngörülebilir koşullar ve sonuçları tahmin edilebilir.

COSO Raporu çoklu bir teknik ve olayları tanımlama araçları olarak şu unsurları önermektedir (Yaich, 2009: 65):

- Olaylar kütüphanesi,
- İç analiz,
- Eşik ölçekleri geliştirme veya arka bilgi yoklama,
- Tartışma şemaları ve grup çalışmaları,
- Süreç gelişim analizi,
- Temel olay göstergeleri,
- Aksilikler ve kayıplar konusundaki temel veriler.

Olayların incelenmesi, ulaşılması istenilen amaçların gerçekleştirilmesine engel olabilecek ana risklerin tanımlanmasına katkı sağlar. Bir olay, kaçırılmış fırsatları veya tehditleri temsil eder; olası neden ve sonuçla karakterize edilir (Autoritedes Marche Financier, 2010: 5).

Basel Komitesi'ne göre operasyonel riskler genellikle kayıp riski, kişisel yetersizlik, başarısızlık gibi iç sebeplerden; sistemden veya dış olaylardan kaynaklı olmak üzere sekiz kategoride düşünülebilir (Lacroix, 2007: 12):

- Dâhili sahtecilik,
- Harici sahtecilik,
- Sistem güvenliği,
- Alandaki çalışma ve güvenlik uygulamaları,
- Müşteriler, ürünler ve ticari uygulamalar,

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

- Aktiflerin zarara uğraması,
- Sistem ve aktivite işlevsizlikleri,
- Süreç yönetimi, taşımacılık uygulamaları.

Bunların dışında yasal düzenlemelere uygunluk riskleri ise yasal ve düzenleyici eksiklikler; idari, hukuki, disiplin alanındaki yaptırım eksiklikleri; itibar kaybı; deontolojik saygının olmayışı biçiminde ortaya çıkabilir.

Risk Değerlendirmesi: Risk değerlendirmesi, analizlere dayalı olarak tahmini tehlikenin değerlendirilmesidir. Genellikle (*Beklenmedik Olay X Etki*) çarpımı ile formüle edilir. Bu bağlamda her organizasyonun kendine özgü risk değerlendirmesi bulunmaktadır. COSO Raporuna göre risk yönetimi uygulamaları çerçevesinde, organizasyonun büyüklüğüne, faaliyetlerin karmaşıklığına ve uygulanabilir mevzuata göre riskler değerlendirilir (Yaich, 2009: 66). Kısacası bu evre olayların olma olasılığını analiz etmeyi ve potansiyel ana risklerin sonuçlarını incelemeyi içerir. Bu evrede risk, değerlendirme neticesinde önemine göre sıralanır.

Risk değerlendirmesinde bünyesel (*ana*) ve kalıntı (*artık*) risk söz konusudur. Bünyesel risk, aksiliklerin ve olayların etki olasılığını ortadan kaldırmak için düzeltici tedbirlerin alınmamasından dolayı maruz kalınan risktir. Kalıntı risk, yönetim tarafından uygulanan çözüm yollarına başvurulmasından sonra organizasyonun riske maruz kalmaya devam etmesidir. Yönetim, öncelikle ana riskleri değerlendirmeli; sonra bulunan çözümler çerçevesinde kalıntı riskler üzerine yoğunlaşmalıdır. Aksilik olasılığı, ortaya çıkan olayın gerçekleşmesi sonucundaki etkiyi ifade eder.

COSO Raporuna göre organizasyonlarda risk değerlendirme metodolojisi nitel ve nicel tekniklerin birlikte kullanılmasına dayanır (Yaich, 2009: 67). Yani nitel ve nicel olmak üzere, iki değerlendirme biçimi bulunmaktadır. Nicel teknikler genellikle daha belirlidir ve nitel teknikleri tamamlamak için sofistike ve kompleks faaliyetlerde kullanılırlar. Nicel değerlendirme tekniklerini uygulamada kesinlik önemlidir ve bazen de matematiksel modellere ihtiyaç duyulur. Organizasyon ile ilgili olarak bazen benchmarking yöntemine de başvurulur. Bu şekilde başka organizasyonların yönetim biçimi incelenir. Organizasyonların nicel değerlendirilmesi zayıf, orta ve güçlü anlamlarda nitelendirilir. Şayet risk, miktar olarak ölçülemiyorsa; yeterli veri sağlanamamışsa analiz için mantıklı bir bulgu elde edilemeyebilir.

Riske hâkim olma: COSO Raporu, kaçınma, indirgeme, paylaşma ve kabul etme olmak üzere dört tür risk kontrolünün olabileceğini ileri sürmektedir (Yaich, 2009: 68). Buradaki kaçınma eylemi, organizasyonun henüz hazır olmadığı risk üreten faaliyetleri bırakma veya durdurmayı içerir. İndirgeme, olayın oluşumunu veya etkisini azaltmaya yönelik girişimleri içerir. Paylaşma, riski transfer etmeyi (*dış kaynak bulma, fason üretim biçimi gibi*) veya uygun maliyetle riski karşılamayı içerir. Risk transferi genellikle sigorta sözleşmesine yöneliktir. Bir organizasyona özgü risk, tolere edilebilir düzeyde, yani işletmeye önemli yükümlülükler getirmiyorsa, olay ve etkisi kabul edilebilir. Kısacası riske hâkim olmak; riskin transfer edilmesi, elimine edilmesi veya kabul edilmesi seçeneklerinden birini tercih etmektir. Bunlar arasındaki tercih, fırsatlar arasından en iyisini belirlemeyi, risk maliyetlerini azaltmayı ve risk sonuçlarının ağırlığını dikkate almayı gerektirir.

Ancak riskin ortadan kaldırılması veya etkisinin azaltılması için genellikle uygun bir eylem planı uygulamaya konulur. Bu eylem planı çerçevesinde, riskin mümkün olduğu kadar sınırlı bir alanda kalması için gereken çaba gösterilir (Autoritedes Marche Financier, 2010: 5).

Uygun bir riske hâkim olma süreci şu faktörleri dikkate almayı gerektirir (Yaich, 2009: 68):

- Riskin ortaya çıkma ihtimali ve etkisi üzerinde kontrol sağlama ve katlanılacak risk toleransının tanımlanması,
- Hâkim olma potansiyelinde maliyet/yarar oranı,
- Söz konusu risk yönetim sürecindeki olası fırsatların organizasyonun amaçlarını gerçekleştirmeye katkısı.

Faaliyetlerin kontrolü: Faaliyetlerin kontrolü, işlevsel olarak riske hâkim olmayı sağlayan faktörler altında yürütülen süreç ve politikalarıdır. Kontrol faaliyetleri uygulamaya konulan teknoloji ve yöntemin yanında ayrıca uygulayıcı personelin yeteneğine, yeterliliğine bağlıdır. Bu faaliyetler seçilen risklerin değerlendirilmesini ve kalıntı (*artık*) risklerin kabulünü de içerir. Bu süreçte amaçlar, risk değerlendirmeleri ve kontrol faaliyetleri arasında tutarlık bulunmalıdır.

Çok çeşitli faaliyet kontrolleri bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Yaich, 2009: 68):

- Önleyici kontrol,
- Dedektif kontrol,
- Basit kontrol,
- Bilgi işlem kontrolü,
- Hiyerarşik kontrol,
- Yönetim uygulamalarının gözden geçirilmesi,
- Raporlara göre kontrol,
- Bir işlemin veya faaliyetin doğrudan gözlenmesi,
- Sonuç bilgilerinin değerlendirilmesi ile ifşa eden kontrol,
- Fiziki kontrol,
- Performans göstergeleri aracılığıyla kontrol,
- Görevlerin ayrılması,
- Enformasyon sisteminin kontrolü.

Faaliyetlerin kontrolü, politikalara ve politikaların uygulanmasını sağlayan sürece dayanır. Uygulamaya konulan kontrol faaliyetlerinin kalitesi, yöntem ve tekniklere bağlıdır. Aynı zamanda kontrol faaliyetlerinin etkililiği, mesleki faaliyetlerin ve ahlaki değerlerin belirleyicisidir.

İletişim ve enformasyon: Enformasyonu inceleme, anlama, derleme ve tanımlama kapasitesi risk yönetim sisteminin bileşenleridir. Enformasyon sisteminin etkili biçimde uygulamaya konulması ve başarısının tanımlanması, anlaşılması, incelenmesi, formatına uygun süre içerisinde uygun enformasyon sağlanmasında, tüm çalışanların sorumluluklarını yerine getirmesi önemlidir. Bu sistem içerisinde yönetim, dış çevre hakkında bilgi edinmek ve bunlardan gerekli olanları önemle arşivlemek zorundadır.

Enformasyon sisteminin etkili olabilmesi için, enformasyon sirkülasyonu yatay, aşağıya ve yukarıya olmak üzere çok yönlü olmalıdır. Bu

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

anlamda enformasyon iç paydaşlara yönelik olduğu kadar dış paydaşlara da yöneliktir.

Enformasyon verileri iç kaynaklardan üretilebilir veya dış kaynaklardan alınarak resmi veya gayri resmi olarak biçimlendirilebilir. İç tartışma bir enformasyon kaynağı olarak kabul edilebilir ve riskin önemini ifade eder. Dış enformasyon aynı şekilde çok sayıda geniş (*istatistikler, internet ve medya*) kaynağa sahiptir. Enformasyon sisteminin geliştirilmesi organizasyon kapasitesini; performansı, izleme ve değerlendirmeyi iyileştirir ve organizasyon basamakları hakkında analitik bilgiler sunar.

Enformasyon kalitesi şu beş özellikle nitelendirilir (Yaich, 2009: 70):

- Uygun içerik,
- Zamanında tedarik edilmesi,
- Güncel olması,
- Doğruluk,
- Kabul edilebilirlik.

Risk değerlendirilmesinde iletişimden de oldukça yararlanır. Bu bağlamda iletişim şu unsurları içermelidir (Yaich, 2009: 70):

- Etkili risk yönetiminin kullanım uygunluğu ve önemi,
- Organizasyon amaçları,
- Organizasyonun risk toleransı ve riske yatkınlığı,
- Risk konusunda ortak terminoloji,
- Sorumluların rolleri.

Ayrıca çalışanlar, çalışmalarını uyumlaştırmalı ve problemin tanımlanması, nedenlerinin araştırılması, uygun, doğru bir ölçümün uygulanmaya konulması gibi konular üzerinde durmalıdır.

Pilotaj: Risk yönetim araçlarının işletilmesindeki pilotaj, gözlemleri, düzenli gözden geçirmeleri, araçların sürdürülebilirliğini ve iyileştirmeyi hedefler. Buradaki amaç, tanımlama, ana riskleri analiz etme ve risk oluşumu konusunda bilgi edinmektir. Pilotaj (*yönetimin denetimi anlamında*) çalışmalarında dönem başında belirlenen programa uygunluk aranır.

Risk yönetim sisteminin etkililiği ve kalitesi, risk yönetim pilotajının etkililik ve gücüne bağlıdır. Risk yönetiminde hatalara yol açan farklı etmenler pilotaj araçları ile raporlanır. Bu anlamda pilotaj, problemleri çözdüğü ve sistemi sürekli iyileştirdiği ölçüde etkilidir. Pilotaj, sağlanan bilgiler ışığında; tüm çalışanlarla birlikte hareket edilecek biçimde yürütülür.

Pilotaj; geçerli pilotaj ve dönemsel öznel değerlendirme başlıkları altında uygulanabilir: Geçerli pilotaj günlük faaliyetler konusundadır ve alışılmış uygulamaların bir parçasıdır. Probleme kaynaklık eden faaliyetlerin gözlemlenmesine ve işlevsizliğin nedenlerinin tanımlanmasına ve etkili biçimde doğrulama aksiyonlarının testine dayanır. Güncel pilotaj kaynakları çok sayıda ve türdedir. Kaynaklar arasında aktivitelerden hareketle sistemi değerlendirmeyi sağlayan çok sayıda pilotaj unsuru bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Yaich, 2009: 70):

- Tahsil ve tediye işlemlerine ve hesaplamalarına dayalı pilotaj,
- Farklı raporlama tekniklerini karşılaştırma,
- Anormal durumların izlenmesi,

- Üçüncü kişilerle haberleşme ve üçüncü kişilerle olayları gözlemleme,
- İdari kontrollerin sonuçlandırılması ve diğer organizasyonlar ile ilişki kurma,
- İç denetim (*audit*) önerileri,
- Dış denetim (*audit*) önerileri,
- Dışarıdaki konseylerin önerileri,
- Mesleki tartışmalara ve formasyon seminerlerine katılım,
- Sorumlularla operasyonlara ilişkin tartışma.

Güncel pilotaj araçlarından her birine aralıklı olarak başvurmak etkililiği artırır. Fakat güncel pilotaj operasyonlarının bir kombinasyonunu periyodik değerlendirmelerle eşleştirmek risk yönetimi araçlarının etkililiğini doğal olarak destekler.

Stratejik faaliyetler konusuna odaklanan öznel değerlendirme, risk yönetimi konusunda düşünmeye ve yeni bir bakış açısına olanak sağlar. Öznel değerlendirme tamamıyla organizasyon geneli ile ilgilidir. Ortak süreçte ve incelemelerde olduğu gibi öncelikli alanlar için değerlendirme belirli sıklıkta olmalıdır. Öznel değerlendirme, basit, ucuz yolla; ancak amaca hizmet edecek biçimde faaliyet yükümlülüğünün öz değerlendirilmesi ve organizasyonun içinden veya dışından üçüncü kişiler tarafından yapılan değerlendirme olmak üzere iki biçimde yapılabilir (Yaich, 2009: 71).

Tablo 2: Kontrol, Pilotaj, Denetim ve Değerlendirme

	Kontrol	Pilotaj (yönetimin denetimi)	Denetim (audit)	Değerlendirme
Kavram, Nesne	Kurallara uygunluğu denetler	Yürütülen eylemleri izler	Riskin azaltılması	İhtiyaç-Etki iyileştirilmesi; Beklenen ile elde edilen farklılığın açıklanması
Normlar Referanslar	Yasal metinler	Önceden belirlenmiş olan program	Mesleki standartlar	Amaçların referans olarak inşa edilmesi
Sonuçlar	Farklılık durumunda yaptırım gerektirir	Yönetim ile diyalog kurma	Uyarı ve öneriler	Toplumun ihtiyacına uygun olan stratejik, operasyonel kararlara yardım

Kaynak: (Fouquet, 2011: 12).

İlke olarak denetimin (*audit*) amacı risk olayını azaltmaktır. Denetimden sorumlu denetmen (*iç veya dış*) mesleki standartlar açısından hızlı bir irdelemede bulunur. Üretilen mal veya hizmetlerde hukuki kurallara uygunluk yoksa ve üretilen ürünler program veya mesleki standartlardan yoksunsa ilgililere uyarılarda bulunur. Bu konuda bilgi ve beceri eksikliği olan operatörlere öneriler sunar.

5. RİSK YÖNETİM SÜRECİ

Organizasyonlarda risk yönetimi uygulaması genellikle standart bir sürece göre gerçekleştirilir. Bu çerçevede risk yönetiminde genellikle şu işlem basamakları izlenir (Lacroix, 2007: 29-30; Departement Federal des Finances, 2004: 4):

- Öncelikle riskler tanımlanır ve tam olarak anlaşılmaya çalışılır.
- Arkasından riskler finansal sonuçların önemine ve olayların olasılığına göre değerlendirilir ve önceliklerine göre sıralanır.
- Üçüncü evrenin ana teması riske el koyma (*hâkim olma*), dizginleme çalışmalarıdır. Bir kez majör riskler tanımlandığında, bunları karşılamayı amaçlayan eylem planı hazırlanır. Evre uygulamayı da içerir. Ayrıca bu evrede risk kalıntılarının transferi gündeme getirilir; risk bütçesi tahsisatı yapılır.
- Son evre, risk yönetiminin pilotajını (*yönetimin kontrolü*) ve izlenmesini içerir. Süreç, risk yönetiminin kontrolü ile sürdürülür ve bunları yeni risk tanımlamaları izler.

Risklerin tanımlanması doğal olarak onları algılama biçimine bağlıdır. Algılama farklılıkları risklerin değerlendirilmesinde farklı sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda farklı meslekteki yöneticiler, riskleri aynı biçimde özdeş göremeyebilirler. Ayrıca riskin stratejik karakteri söz konusu olan değerleri etkiler. Aynı türdeki stratejik riskler farklı birimlerde farklı sonuçlar doğurabilir.

5.1. Risk Tanımlaması

Risk tanımlaması, bütünüyle bir risk envanterini ve ayrıntılarını içerir. Hiyerarşik olarak en aşağıdan en yukarıya kadar sıralanır. Ancak bu sıralama yönetim birimin sorumluluğundadır. Risk repertuarı yani risk kataloğu içerisinde yer alan risklerin sayımı yapılır. Riskler neden/sonuçlarına ve benzerliklerine göre sınıflandırılır. Riskleri nedenlerine göre sınıflandırmada ölçütler şunlar olabilir (Departement Federaldes Finances, 2004: 5):

- Ekonomik ve finansal riskler,
- Materyallerle ilgili teknik riskler,
- Organizasyona ve kişilere bağlı riskler,
- Bilimsel ve teknolojik riskler,
- Sosyal ve politik riskler.

Sonuç ölçütlerine göre riskler finansal sonucu olanlar veya finansal sonucu olmayanlar (*idari karmaşa, itibar kaybı vb.*) biçiminde de iki kümeye ayrılabilir (Departement Federal des Finances, 2004: 5):

Riskin tanımlanmasında yönetim birimleri doküman analizi, görüşme, denetim, anket, senaryo teknikleri ve atölye çalışması gibi araç ve yöntemlerden yararlanırlar. Tanımlanan riskler risk kataloğu içerisinde yer alır.

5.2. Risk Değerlendirmesi

Risk değerlendirme, risklerle bağlantılı tehlikelerin değerlendirildiği aşamadır. Şayet bir tehlikenin organizasyonel işlevler üzerinde yapacağı etki ve düzeyi tahmin ediliyorsa; artık bunu tehlike olarak değil risk olarak

adlandırmak gerekir (Özer ve Önen, 2017:101). Raporlarda yer alan her risk, iki ölçüte göre değerlendirilir:

- Finansal sonuçlar (*potansiyel zarar önemi*),
- Ortaya çıkma olasılığı.

Risk listesi ve risk profili değerlendirmeye dayalıdır. Net değerlendirme mevcut kontroller ve güvenlik ölçütleri dikkate alınarak gerçekleştirilir.

Tablo 3: Risk Basamakları

Riskin Finansal Sonuçları (TL)		Ortaya Çıkma Olasılığı	
Basamak		Basamak	
1	≤ 10 000	1	≥10 yıl
2	10 000-1 Milyon	2	5-10 yıl
3	1 Milyon-10 Milyon	3	3-5 yıl
4	10 Milyon-50 Milyon	4	2- yıl
5	50 Milyon-100 Milyon	5	1-2 yıl
6	≥100 Milyon	6	≤ 1 yıl

Değerlendirme sonuçları risk listesinin hazırlanmasında kullanılır; riskler önemine göre sıralanır. Bu düzenleme finansal sonuçlarına ve ortaya çıkma olasılığına göre elde edilen sonuçlardır. Riskler önemine göre majör riskler, kritik riskler olarak gruplandırılabilir.

5.3. Riske El Koyma (Maitrise)

Riske el koyma evresi, risk tanımlama ve değerlendirme evrelerine dayalıdır. Bu evre, özellikle majör riskleri, gerekli müdahalelerle sınırlandırmak için uygun tedbirleri planlamayı (*tasarlamayı*) ve söz konusu planı uygulamaya koymayı içerir. Hazırlanan eylem planı şu unsurlardan oluşur (Departement Federaldes Finances, 2004: 7):

- Riskin niteliği,
- Riskin nedeni,
- Mevcut kontrol ve güvenlik ölçütlerinin dikkate alınmadığı durumlarda finansal risklerin değerlendirilmesi,
- Mevcut kontrol ve güvenlik ölçütleri,
- Zaman içerisinde değerlendirmelerin kontrolü ve erken teşhis için finansal veya finansal olmayan göstergeler,
- Zaman içerisinde risk değerlendirmelerinin tanımı,
- İdare ile ilgili süreçler,
- Finansal olmayan sonuçlar,
- Mevcut kontrol ve güvenlik ölçütlerinin dikkate aldığı finansal risk değerlendirmesi,
- İdarenin sigorta yolu ile çözümüne yönelik olası talebi,
- Gerekli kaynaklar ve alınacak önlemlerin belirlenmesi.

Öngörülen önlemler, riskin ortaya çıkma olasılığını, riskle ilgili finansal olan/olmayan sonuçları asgariye indirmeyi öngörmeli; aynı öneme sahip nedenler konusunda dikkatli olmaya ve sonuçlara yönelik eyleme geçmeye (*zararın enazlanmasına*) yönelik olmalıdır.

Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar

5.4. Risk Yönetiminin Kontrolü

Risk yönetiminin kontrolü, risk yönetim sürecinin pilotajını ve izlenmesini içerir. Risk yönetim politikalarına, ilkelerine uygun süreçlerin iyileştirilmesini ve sürdürülebilirliğini güvenceye alır. Böylelikle risk yönetiminin kontrolü, risk yönetim politikalarına uygun düşmeyen, yarar sağlamayan eylemlere, tedbirlere vurgu yapar. Aynı zamanda alınan önlemlerin etkililiğini değerlendirir.

Hazırlanan raporlar risk yönetiminin kontrolünde önemli birer unsurdur. Ayrıca amaçlara ve güncel enformasyona dayalı doküman ve raporların tek biçimliliği işlevsel bir sistem olarak kabul edilir. Risk yönetim kontrolünü, izleyen şu dokümanlarla desteklemek gerekir (Departement Federaldes Finances, 2004: 7):

- Risk kataloğu,
- Risk listesi,
- Risk profili,
- Hasar istatistiği.

6. SONUÇ

Organizasyon yönetiminde çok sayıda uygulama tekniği bulunmaktadır. Risk yönetimi söz konusu bu uygulama tekniklerinden sadece biridir. Uygulama teknikleri çerçevesinde ele alınan risk yönetimi kurumsal düzeyde stratejik yönetim anlayışını, ilkelerini; süreç yönetimi temelinde ise operasyonel işlemleri içermektedir. Bu anlamda organizasyonlarda, kurumsal düzeyde olduğu kadar, iş süreçleri düzeyinde de risk yönetimi işlem basamaklarına yer verilmelidir.

Risk yönetimine gerçekten gereksinim var mıdır? Bu konudaki argümanlar şöyle sıralanabilir: Günümüz organizasyonları ile ilgili çevresel etkiler ve belirsizlikler oldukça artmış bulunmaktadır. Ayrıca organizasyonlar açısından uluslararası rekabet yoğunlaşmış ve bu rekabete bağlı olarak da risk olasılığı yükselmiştir. Bu bağlamda organizasyon performansının, organizasyon risk yönetiminin fonksiyonu olduğu söylenebilir. Bu nedenle risklerin, fırsatların iyi yönetilmesi gerekmektedir. Bu tür yönetim uygulamaları ise çok sayıda yöntem ve tekniği içermektedir.

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere organizasyonların karşılaşılabileceği risk ve fırsat gibi iki önemli olgunun olası sonuçlarını ortaya koymak bu çalışmanın ana amacını oluşturuyor idi. Bu noktadan hareketle çalışmada olası olaylara neden olabilecek faktörler Tablo 1'de sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan risk yönetimi; kurumsal düzeydeki strateji yönetimi ve süreç temelinde operasyonel yönetim boyutlarını içermektedir. Bu bağlamda kurumsal düzeyde olduğu kadar iş süreçleri düzeyinde de risk yönetimi uygulaması, çalışma içerisinde ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Bilindiği üzere riskler, organizasyonun stratejik ve operasyonel amaçlara ulaşmasını engellemektedir. Fırsatlar ise organizasyonun stratejik amaçlarını doğrudan desteklemektedir. Söz konusu risk ve fırsatları görebilmek ise stratejik planlama, performans yönetimi, iç kontrol ve iç denetim gibi

modern yönetim uygulamaları ile mümkün olabilmektedir. Risk yönetiminin bu modern yönetim uygulamalarının tamamlayıcısı olduğu söylenebilir.

Risk yönetimi, stratejik unsurları, politika ve amaçları olan modern bir yönetim uygulamasıdır. Bu nedenle söz konusu bu yönetim uygulaması, ilgili organizasyonun stratejik planına dayalı olarak, belirli işlem basamakları çerçevesinde yürütülmelidir.

Sonuç olarak denilebilir ki, organizasyonlarla ilgili her türlü risk dikkate alınmalı ve söz konusu bu risklere karşı uygun stratejik, taktik ve operasyonel politikalar geliştirilmeli ve hazırlanan politik eylem planları çerçevesinde alınan kararlar uygulanmalıdır. Kuşkusuz bir yönetim uygulamasının başarısı (*etkililik ve verimlilik*), risk yönetimi uygulamalarının, diğer yönetim uygulamaları ile birlikte uyumlu bir biçimde yürütülmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Autoritedes Marches Financiers (2010), **Les Dispositifs de Gestion des Risques et de Contrele Interne**, 22 Juille 2010. AMF.
- Çekerol, Gülsen, Serap (2013), **Lojistik Yönetimi Ders Notları Ünite 1-8**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2823, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1781
- Departement Federal des Finances-DFF (2004), **Politique la Gestion des Risques Bases Pour la Gestion des Risques au Sein de la Confederation**, www.efv.admin.ch.
- Dionne, Georges (2013), **Gestion de Risques: Histoire, Definition et Critique**, CIRRELT.
- Ellenberg, Eytan (2003), **“Le management des Risques a L’Hopital”**, ADSP No: 45 Decembre 2003.
- Fouquet, Annie (2011), **L’Evaluation des Politiques Publiques en France**, Methodes d’Evaluation des Politiques Publiques Actes du Seminaire, DREES, No: DICOM: 11-025.
- Institut de L’Audit Interne-Price Waterhouse Coopers-Landwell (2005), **Le Management des Risques de L’Entreprise-Cadre de Reference-Techniques D’Application-COSO II Report**, Editions D’Organisations.
- International Standards Organisation (2009), **ISO 31000: 2009**, Risk Management Principles and Guidelines. Geneva.
- Lacroix, Jeremie (2007), **Analyse et Gestion des Risques dans les Grandes Entreprise**, IERSE et CIGREF.
- Özaslan, Rüveyda Kızılboğa ve Koç, Filiz Özşahin (2016), **“Kurumun Sürdürülebilirliğinde İtibar Riski Yönetiminin Yeri ve Önemi”** Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 9(1), ss:273-283.
- Özer, Mehmet Akif ve Mustafa Önen (2017), **200 Soruda Yönetim Kamu Yönetimi**, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Water, Donald (2011), **Supply Chain Risk Management, Vulnerability and Resilience in Logistics**, Publisher Kogean Page, Second Edition.
- Yaich, Abderraouf (2009), **“Le Cadre de Management des Risques de L’Entreprise (COSO 2)”**, La Revue Comptable et Financiere NO: 85-Troisieme Trimestre 2009.

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERE SAĞLANAN KAMUSAL HİZMETLERE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME*

Osman AĞIR

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
osmanagir@ksu.edu.tr. Orcid id: 0000-0002-1087-0478

Öz

Suriye İç savaşı sonucu çok sayıda Suriyeli sığınmacının Türkiye'ye gelmesi; sığınmacıların eğitim, sağlık, barınma, güvenlik vb. bazı temel gereksinimlerin kamu tarafından acilen karşılanması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu kapsamda göç edenlerin hukuki durumlarıyla ilgili yasal altyapı oluşturulmuş, eğitim sağlık gibi temel hizmetler kayıt altındaki tüm sığınmacılara ücretsiz hale getirilmiş, sığınmacıların diğer sorunlarının çözümü noktasında da önemli mesafeler kaydedilmiştir. Bu minvalde hazırlanan bu çalışmada; Arap Baharı sonucu Suriye'de başlayan iç savaş nedeniyle ülkesinden kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin karşılaştıkları temel sorunlar ve bu sorunlara yönelik kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Suriye, Göç, Türkiye'deki Suriyeliler, Suriyelilerin Temel Sorunları

AN ASSESMENT OF PUBLIC SERVICES PROVIDED TO SYRIANS IN TURKEY

Abstract

As a result of Syrian civil war, the large number of asylum seekers have come to Turkey and important problems have emerged. In this context, the legal basis for the legal status of the migrants has been established, and basic services such as education and health have been made free to all registered asylum seekers and important problems have been recorded in the solution of the other problems of the asylum seekers. In this study, public policy for the solution of basic problems faced by asylum seekers in Turkey were examined.

Key Words: Arab Spring, Syria, Migration, Syrians in Turkey, Basic Problems of Syrians

* Bu çalışma 28-30 Eylül 2017 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenmiş olan KAYSEM 11'de sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Mart 2011’de Arap baharının etkisiyle Suriye’de başlayan gösterilerde, göstericilere hükümet güçleri tarafından sert müdahalelerde bulunulmuş, Türkiye’nin ve bazı Batılı ülkelerin bu sert tutumdan vazgeçmesi yönündeki çağrılarını dikkate almayan Esed yönetimi, sivil halka dahafazla baskı ve şiddet uygulamayı seçmiş ve bir iç savaşın başlamasına zemin hazırlamıştır. Esed güçlerine karşı ciddi bir muhalefet oluşmasını dikkate alan uluslararası topluluğun büyük çoğunluğu ve Türkiye’nin beklentisi, Esed rejiminin fazla uzun ömürlü olmayacağı yönünde olmuştur (Kirişçi,2014, 8). Ancak; yedinci yılında olmasına karşın Suriye’deki çatışmaların halen devam ediyor olması durumun hiç de beklenildiği gibi gelişmediğini göstermektedir. Çatışmaların ne zaman biteceğine dair bir öngörde bulunmak ise bugün itibarıyla mümkün gözükmemektedir.

Suriye’de 15 Mart 2011 yılında başlayan iç karışıklıklarda, aralarında sivillerin de bulunduğu en az 500 bin insan hayatını kaybetmiş, bu süreçte nüfusu 20 milyon olan Suriye’de 13,5milyon insan yardıma muhtaç hale gelmiş,6.3 milyon insan yerinden edilirken, 4.9 milyon insanise kurtuluşu komşu ülkelere sığınmakta bulmuştur (AFAD, 2017). İç savaşın başlangıcından bugüne kadar Suriye halkının neredeyse yarısı göç etmek durumunda kalmış, bunlardan bir kısmı ülke içerisinde daha güvenli bölgelere doğru yer değiştirirken önemli bir kısmı da ülke dışına göç etmiştir.Halen devam eden ve ne kadar devam edeceği de kestirilemeyen bu göçler hem Suriye içerisinde hem de Suriye’ye komşu ülkelerde sosyal, ekonomik ve siyasi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Türkiye’ye Suriyeli sığınmacı akını ilk olarak Nisan 2011 tarihinde başlamıştır. Türkiye, bu tarihten itibaren Suriyelilere yönelik “açık kapı politikası” uygulayacağını ilan ederek 100.000 kişinin kritik eşik olduğunu dile getirmiş, ancak Suriye’den gelen göç dalgası beklentinin ötesinde gerçekleşmiştir. Türkiye, sürenin uzaması ve sayının dramatik şekilde artmasına rağmen Suriyelileri kabul etmeye devam etmektedir(Orhan ve Gündoğar, 2015, 12). Bugün itibarıyla Türkiye’deki kayıtlı sığınmacı sayısı üç milyonun üzerinde olup Türkiye dünyada en fazla Suriyeli sığınmacı barındıran ülkedir. Sığınmacıların ihtiyaçlarının neredeyse tamamını Türkiye kendi olanakları ile karşılamakta, uluslararası toplumdan ve diğer ülkelerden kayda değer bir yardım alamamaktadır.

Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfusun ev sahibi topluma etkileri ve kendi yaşadıkları sorunlar ele alınırken kamplarda yaşayanlar, kamplarda yaşamamakla birlikte kayıt altında olanlar ve hiçbir kaydı bulunmayanlar olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmak yerinde olur. Çünkü bu üç guruptan her birinin ev sahibi topluma olan etkileri ve kendi yaşadıkları sorunlar birbirinden farklıdır. Kamplarda yaşayanların barınma, beslenme, eğitim, sağlık, güvenlik vb. ihtiyaçları ücretsiz olarak Türkiye Devleti tarafından karşılanmaktadır. Kamp dışında yaşayan ve kayıt altında olanlar sağlık ve eğitim olanaklarından yararlanabilmekte, hiçbir kaydı bulunmayanlar ise her türlü ihtiyacını kendi olanakları ile karşılamak durumundadırlar. Kamplarda ve kamp dışında kayıtlı olarak yaşamakta olan Suriyelilere her türlü kamu yardımı yapılmakta iken kayıt altında olmayanlar eğitim, sağlık, sosyal yardım olanaklarından yararlanamamaktadırlar. Kayıt altında bulunmayanların bedelsiz eğitim-sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılmaları ve sosyal

Türkiye’deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

yardımlardan yararlandırılmamaları göçmenlerin büyük çoğunluğunun kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Bu durum sunulan kamusal hizmetlerin planlanmasını kolaylaştırmış ve ortaya çıkabilecek sorunlarının çözümüne olumlu katkı sağlamıştır.

Böylesine büyük bir kitlenin ani ve beklenmedik göçü bu kitleye sunulacak eğitim, sağlık, barınma, beslenme ve güvenlik gibi temel hizmetlerin sunumu konusunda ciddi bir çalışma yapılmasını zorunlu kılmış ve bu minvalde Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından önemli hizmetler ortaya konulmuştur. Temel amacı Türkiye’ye göç etmiş olan Suriyelilere Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurum ve kuruluşları¹ tarafından sağlanan kamusal hizmetlerin tartışılması olan bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti tarafından Suriyeli sığınmacılara sunulan kamu hizmetlerinin, sığınmacı sayısının çok fazla olmasına karşın, etkin ve verimli bir şekilde sunulduğu denencesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Çalışmada; Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen göçün boyutları ele alınmış, göçmenlerin Türkiye’deki hukuki statülerine değinilmiş ve göçmenlerin temel sorunlarına yönelik yürütülen hizmetler ele alınmıştır. Çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Kitap, makale, internet kaynakları, dergi vb. yazılı kaynaklardan yararlanılmış; bilgi işleme aracı olarak sosyal bilimlerde kullanılan nitel ve nicel bilgi işleme yöntemi esas alınmıştır.

2. SURİYE’DEN TÜRKİYE’YE GERÇEKLEŞEN GÖÇ VE GÖÇMENLERİN TÜRKİYE’DEKİ HUKUKİ STATÜLERİ

Arap Baharı’nın Suriye’ye sirayet etmesiyle başlayan iç savaşın başlangıcından bu yana Türkiye, tarihinde görülmedik boyutta ani bir kitlesel dış göçle karşı karşıya kalmıştır. Göçmenlerle ilgili tüm konularda olduğu gibi hukuki statülerinin belirlenmesinde de çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılara sunulan hizmetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu bölümde yaşanan göçün boyutuna ve Suriye’den Türkiye’ye gelen göçmenlerin hukuki durumlarının safahatına yer verilmiştir.

2.1. Göç Kavramı ve Suriye’den Türkiye’ye Gerçekleşen Göçün Boyutu

İnsanlığın varoluşuyla birlikte ortaya çıkmış bir kavram (Tunç, 2017, 135) olan “göç” Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü’nde (2017); “Çalışmak ve kendine daha iyi yaşama olanakları bulmak umuduyla, insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleri”; iktisadi, siyasi veya sosyal nedenlerle bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine doğru gerçekleşen nüfus hareketleri; genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden bir başka ülkeye gitme eylemi; bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere gitmeleri olarak tanımlanmıştır. Özet olarak insanların bir bölge ya da toplumdan diğerine yerleşmek amacıyla hareket etmesi olarak tanımlanabilen göç olgusu İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok sayıda ülke için önemli bir meseleye dönüşmüştür (Giddens, 2013,

¹ Türkiye’deki Suriyelilerin sorunlarının çözümüne yönelik yerli ve yabancı birçok Sivil Toplum Kuruluşu (STK) da çeşitli çalışmalar yürütmektedirler. Çalışmanın kısıtlılığı nedeniyle bu çalışmalara burada yer verilmemiştir.

569). Bu kapsamda ulusal ve uluslararası alanda düzenlemelere gereksinim duyulmuş ve normlar oluşturulmuştur.

Dünya ölçeğinde göç örüntüleri ülkeler arasında hızla değişen ekonomik, siyasi ve kültürel bağların bir yansıması olarak görülebilir. Bir ülke içerisindeki yer değiştirme hareketi iç göç, bulunulan ülkeyi terk ederek başka bir ülkeye yerleşme süreci dış göç olarak adlandırılır. Göçle ilgili çok sayıda eski kuram itme ve çekme etmenlerine odaklanmıştır. İtme etmenleri, savaş, kıtlık, siyasi baskı ya da nüfus baskıları gibi insanları göçe zorlayan kaynak ülke içerisindeki dinamiklere atıfta bulunmakta; bunu tersine çekme etmenleri gidilen ülkelerin göçmenleri çeken özellikleridir. Gelişen emek pazarı, daha iyi yaşama koşulları ve düşük nüfus yoğunluğu göçmenleri çekebilmektedir (Giddens, 2013, 569-570). Göçle ilgili literatürde gönüllü, zorunlu, bireysel ve kitlesel göç gibi çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Kişilerin genellikle sosyo ekonomik gerekçelere dayalı olarak kendi istekleriyle daha iyi yaşam koşulları arayışı nedeniyle gerçekleştirdikleri yer değiştirme eylemi gönüllü göç; doğa olayları (deprem, su başkını vb.) ve siyasi sebeplere dayalı olarak istemedenyaşam alanının değiştirilmesi zorunda kalınması zorunlu göç; tek başına veya birkaç aile tarafından yaşam alanının değiştirilmesi bireysel göç; çok sayıda kişi tarafından zorunlu olarak gerçekleştirilen yer değiştirme hareketleri ise kitlesel göç olarak adlandırılmaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı olmaması nedeniyle göç sınıflandırmalarının ayrıntısına girilmeyecektir.

Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda bulunan Türkiye Cumhuriyeti Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan boğazları, Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'daki doğal enerji kaynaklarının kesiştiği noktadaki jeopolitik konumu, kültürü, yer altı ve yer üstü kaynakları, tarihi eserleri ile odak noktası olmayı sürdürmektedir (Coşkun, 2015, 11). Doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında refah düzeyi ve insan hakları standartları yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü konumundadır. Komşularındaki çatışma, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların varlığı, doğu sınırlarındaki arazilerinin dağlık ve kontrolünün zor olması, Ege ve Akdeniz sahillerinin coğrafi yapısının yasadışı geçişlere uygunluğu gibi nedenlerle Avrupa Birliği (AB) ülkelerine geçmeyi hedefleyen göçmenler için geçiş güzergâhı durumundadır. Özellikle son yıllarda artan ekonomik ve bölgesel gücüyle Türkiye, düzenli ve düzensiz göç hareketleri için çekim merkezi haline gelmiştir. Tüm bu etkenler dikkate alındığında, göç, Türkiye'nin ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik yapısını, kamu düzeni ve güvenliğini derinden etkilemektedir (GİGM, 2017). Suriye iç savaşı sonucu en fazla Suriyeli'nin Türkiye'ye göç etmiş olması Türkiye'deki çekici etmenler, tarihsel ve kültürel nedenlerle Türkiye'nin coğrafi konumunun bir sonucudur.

Tablo 1. Suriyeli Mültecilerin Yaşadığı Ülkeler

S. NO	Mültecilerin Bulunduğu Ülke	Suriyeli Nüfus	Mültecilerin Ülkelere Oransal Dağılımı
1	TÜRKİYE	3.562.523	% 63.3
2	LÜBNAN	982.012	% 17.5

Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

3	ÜRDÜN	696.596	% 11.9
4	IRAK	250.708	% 4.5
5	MISIR	129.507	% 2.3
6	DİĞER	33.545	% 0.6
	TOPLAM	5.624.891	% 100

Kaynak: UNHCR- <https://data2.unhcr.org/en/situations> (02.07.2018)

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 2 Temmuz 2018 verilerine göre en fazla Suriyeli göçmen Türkiye'de bulunmaktadır. İkinci sıradaki Lübnan bile Türkiye'nin üçte biri oranında Suriyeli barındırmaktadır. Ayrıca Ürdün ve Lübnan'daki barınma merkezleri çok sağlıklı koşullarda olmaları nedeniyle sürekli uluslararası medyada yer almaktadırlar. Türkiye'deki barınma merkezlerinde sağlanmış olan koşullar ise BM, diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ile konunun ilgililerinin takdirini kazanmış durumdadır.

Tablo 2. Türkiye'deki Toplam Suriyeli Sayısı

Erkek	Bayan	Toplam	Geçici Barınma Mer. Yaşayan Suriyeli Sayısı	Türkiye Nüf. Oranı
1.935.499	1634.853	3.570.352	214.618	% 4.41

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (02.07.2018)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Temmuz 2018 verilerine göre Türkiye'de 3.570.352² Geçici Koruma Altındaki Suriyeli bulunmaktadır. Bu sayının 1.935.499'u erkek, 1634.853'ü ise bayanlardan oluşmaktadır. 81.477 kişi ise ön kayıt³ kapsamında bulunmaktadır. Suriyelilerin 214.618'i ise on ilde kurulu bulunan toplam 23 geçici barınma merkezinde yaşamaktadırlar. Toplam Suriyeli sığınmacı sayısı, 80.810.525 olan Türkiye nüfusunun % 4.41'ine tekabül etmektedir. Burada göze çarpan en önemli husus toplam sığınmacı sayısında bayanların⁴ erkeklerden az sayıda bulunmasıdır. İç savaş koşullarında yaşayan bir ülkeden güvenli yerlere göç edenlerin daha çok bayanlar ve çocuklardan oluşması genel beklentidir.

²Bu sayının illere göre dağılımına ve illerin toplam nüfusuna yüzdeler oranlarına dair bilgilere çalışmada ek olarak yer verilmiştir.

³Ön kayıt Geçici Koruma Statüsü almak için İl Göç İdaresi Müdürlüklerine başvuruda bulunmuş; ancak henüz geçici koruma statüsü kazanmamış kişiler için kullanılan bir ifadedir. Başvuru sahibine geçici bir "ön kayıt belgesi" verilerek bir ay içerisinde yapılacak soruşturma sonucunda durumu uygun görülenlere geçici koruma statüsü verilmektedir. Ön kayıt belgesi almış kişiler acil sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptirler.

⁴Türkiye'deki toplam Suriyeli nüfusun 53.2 si erkek, 46.8'i ise bayanlardan oluşmaktadır.

Tablo 3: Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyelilerin Türkiye’de En Fazla Yaşadığı On İl ve İl Nüfusları İle Karşılaştırma Yüzdeleri

S.No	İl ⁵	Nüfusu	Suriyeli Sığ. Sayısı	Karş. Yüzdesi
1	İstanbul	15.029.231	563.133	% 3.79
2	Şanlıurfa	1.985.753	473.952	% 23.87
3	Hatay	1.575.226	443.477	% 28.15
4	Gaziantep	2.085.515	387.118	% 19.30
5	Adana	2.216.475	214.672	% 9.69
6	Mersin	1.793.931	209.150	% 11.66
7	Bursa	2.934.883	150.943	% 5.11
8	İzmir	4.279.677	137.674	% 3.22
9	Kilis	136.319	131.302	% 96.32
10	Mardin	809.719	92.417	% 11.47

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 02.07.2018 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

En fazla Suriyeli sığınmacının yaşadığı yer 563.133 ile İstanbul olmasına karşın, Suriyelilerin toplam nüfusa oranının en fazla olduğu il Kilis’tir. Kilis ilinde neredeyse TC vatandaşlarına eşdeğer sayıda Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. Bunun yanında Hatay (%28.15) ve Şanlıurfa (% 23.87) illerinde de il nüfuslarıyla karşılaştırmalarında önemli oranda Suriyelinin yaşamakta olduğu görülmektedir. Ayrıca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün önceki verileriyle karşılaştırıldığında Suriyeli sığınmacı sayısının toplam nüfusa oranında sürekli bir artış gözlenmektedir.

2.2. Suriyeli Göçmenlerin Türkiye’deki Hukuki Durumları

Göçmenlerin tabi oldukları hukuki durum sahip oldukları haklar ve gelecekleri bakımından son derece önemlidir. Ortadoğu’da ani gelişen olayların Suriye’ye sirayet etmesiyle tahmin edilemeyecek sayıda Suriyeli kitlesel olarak Türkiye’ye sığınmışlardır. Başlangıçta Türk hukuk sistemine göre hiçbir tanıma uymayan bu kitle sadece siyasi otoritenin kararına dayanarak Türkiye’de yaşamaya başlamıştır. Kamuoyunda genellikle mülteci olarak zikredilmelerine karşın Türkiye’deki Suriyeliler Türk hukuk sistemindeki mülteci tanımlamasıyla uyuşmamaktadır. Türk hukuk sistemindeki son mülteci tanımlaması 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda (YUKK) yapılmıştır.

YUKK’un 61. Maddesine göre mülteci;“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku

⁵Tablodaki illerin sıralaması en fazla Suriyeli nüfusun yaşadığı ilden başlanarak yapılmıştır.

Türkiye’deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilen kişi” olarak tanımlanmıştır.

Kanun açık bir şekilde Avrupa dışından gelen yabancıların tüm kriterlere sahip olsalar dahi mülteci olarak kabul edilemeyeceklerini hükme bağlamış; ancak Avrupa dışından zorunlu olarak gelen ve çeşitli sebeplerle ülkesine dönemeyen kişiler için de YUKK 62. Maddede bir düzenleme getirmiştir.

YUKK’un “şartlı mülteci” başlıklı 62. maddesi şartlı mülteci kavramını tanımlayarak “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verileceğini ve üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verileceğini hükme bağlamıştır. Bu düzenleme ile Avrupa dışından gelen kişilerin üçüncü ülkeye gidinceye kadar Türkiye’de buldukları süre içerisindeki statüleri açıklığı kavuşturulmuştur.

Türk hukukundaki mülteci tanımlaması, klasik uluslararası mülteci hukukundaki anlayıştan farklılık göstermektedir. Uluslararası mülteci hukukunda sığınmacı statüsü geçici bir durum olup, şartların oluştuğunun oluşması üzerine mülteci statüsüne dönüşürken; Türk hukukunda sığınmacı olarak kabul edilen kişinin mülteci olması Avrupa dışından gelenler için coğrafi kısıtlama nedeniyle mümkün değildir (Başak, 2011, 6). Dolayısıyla Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin mülteci statüsüne kavuşmaları meri mevzuata göre olanaksız olup; ayrıca gelecekte mülteci statüsünü kazanmaları ihtimal dahilinde olmadığından uluslararası hukuk bağlamında sığınmacı olarak ta adlandırılmaları mümkün değildir. Şartlı mülteci ise üçüncü ülkeye gidecek olan kişilerin geçici statüsüne verilen isimdir.

YUKK, Türk hukuk sisteminde yabancılarla ilgili yapılmış en kapsamlı düzenlemedir. Kanun açıkça mülteci tanımlaması yapmış ve kafa karışıklıklarını gidermiştir. 2013 yılında YUKK yürürlüğe girmeden önce, 1994 tarihli “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” benzer bir mülteci tanımı⁶ yapmıştı. Söz konusu yönetmelik YUKK’un 91. Maddesine dayalı olarak hazırlanan “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile yürürlükten kaldırılmıştır.

⁶Mülteci: “Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı; ifade eder (Mülga İltica ve Sığınma Yönetmeliği, 1994, Md.3).

Uluslararası hukukta ise mülteci ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmış, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. Maddesinde; herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınmave sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır" ibaresine yer verilmiştir.

28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de 26 ülkenin temsilcisi tarafından kabul edilen "Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme"ise tarihte ilk kez yazılı hukuk anlamında bir mülteci tanımı yapmıştır. Türkiye, bu Sözleşmeyi hazırlayan ve ilk imzalayan ülkelerden birisidir. Aynı zamanda halen Sözleşmenin yürütülmesinden sorumlu olan Yürütme Komitesi (EXCOM) üyesidir (Kap, 2014, 9).

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin birinci maddesinin ikinci bendimülteciyi,"1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini,tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusukorku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyenveya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs" olarak tanımlamıştır.

1967 yılında kabul edilen Cenevre Sözleşmesi'ne Ek Protokol ile "1951 kısıtı ve Avrupa kısıtı sözleşmeden çıkarılmıştır. Böylece "Avrupa kıtasının dışından gelebilecek sığınmacılara" da BMMYK tarafından mültecilik statüsü tanımaya başlanmıştır(Barkın, 2014, 336). Ancak coğrafi sınırlama, Türkiye'nde içerisinde bulunduğu bazı ülkeler tarafından hala saklı tutulmaktadır (Kaya ve Yılmaz, 2015, 16).

Türkiye Ekim 2011'de Suriye'deki şiddetten kaçanlara açık kapı politikası uygulanacağını ilan etmiş ve sonrasında bu durumu "geçici koruma" ile ilgili yasal bir çerçeveye oturtmuştur (Kirişçi, 2014, 11). Geçici koruma (temporaryprotection),1951 Sözleşmesindeki mülteciyi tanımlayan "bireysel" duruma karşılık ülkeden "kitlese" kaçışlar halinde uygulanabilecek bir hukuki tanım olarak geliştirilmiştir. Türkiye'nin Suriye'den gelen mültecilere uyguladığını deklare ettiği statü budur (Kılıç, 2014, 9).

Ekim 2011'de İçişleri Bakanlığı'nın aldığı karar ile Türkiye'de kayıt olan Suriyeli sığınmacılara "geçici koruma statüsü" verilmiştir. Geçici koruma rejimi ile Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri gönderilmemeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul, düzenlemelere erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlanmıştır (Orhan ve Gündoğar, 2015, 7). Türkiye'nin karşılaştığı kitlese akınlar karşısında aldığı tedbir ve önlemler dikkate alınarak, kendi gerçeklerine uygun bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma süreci sonunda 30/03/2012 tarihinde "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulmuştur. Kitlese sığınma durumlarında ortaya çıkan acil koruma ihtiyacının karşılanması amacıyla sığınan ülkeye erişimin sağlanması, zulüm riski olan yere geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi ve insan haklarına uygun temel asgari standartların sağlanması olarak nitelendirilen geçici koruma, yönergenin ruhunu oluşturmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017).

Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

Geçici koruma rejimleri, kısa sürede kitlesel bir akın halinde sınırlara gelen veya geçen kişiler için, devletlerin bireysel mülteci statüsü belirleme kapasitelerinin zorlandığı durumlarda ilan ettikleri bir uluslararası koruma çeşididir. Örneğin 1990'larda Kosova ve Bosna krizleri gibi mülteci krizleri sırasında da birçok Avrupa devleti tarafından ilan edilmiş ve kullanılmıştır. Bu nedenle korunma ihtiyacı olan kişiler için geçici olarak koruma sağlaması açısından önem teşkil etmektedir. Türkiye'nin ilk iltica yasası ise, Nisan 2013'te yayınlanmış olan 6458 nolu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'dur (YUKK). Nisan 2014 itibarıyla bu yasa kapsamında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulmasıyla birlikte YUKK tam olarak yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. YUKK, Yabancıların Türkiye'ye girişleri, kalışları ve çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları ve İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemektedir. GİGM ise tüm yabancılar, uluslararası koruma (mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statüsü sahibi kişiler) ve geçici koruma altındaki kişilerden sorumlu olan kurumdur (Yonca, 2014, 28).

2014 yılında çıkarılan "Geçici Koruma Yönetmeliği"ne kadar Türkiye'deki sığınmacılar herhangi bir hukuki statüye sokulmaktan çok hükümet kararı doğrultusunda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak bu yönetmelikle Suriyeli sığınmacılar için net bir tanım getirilmiştir. Şu an itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların hukuki durumları çeşitli yönleriyle açıklığa kavuşturulmuş olup, Türkiye'deki Suriyelilerin tabi oldukları yasal hükümler aşağıda açıklanmıştır.

2014 tarih ve 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu"nun "Geçici Koruma" başlıklı 91 inci maddesi; "ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir." hükmüne yer vermiştir.

6458 sayılı kanunun yukarıda belirtilen maddelerine dayanarak çıkarılan "Geçici Koruma Yönetmeliği" 22 Ekim 2014 tarih ve 29153 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin çıkarılmasıyla birlikte Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki durumları hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde netlik kazanmıştır.

Yönetmeliğin birinci maddesinde yönetmeliğin amacı; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen yabancılardan 6458 sayılı Kanunun 91. Maddesi çerçevesinde, uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemleri, kitlesel

hareketlere karşı alınacak tedbirleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususları düzenlemek olarak belirtilmiştir.

Yönetmeliğin ikinci maddesinde geçici koruma; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma olarak tanımlanmıştır.

Türkiye tarafından oluşturulan “Geçici Koruma Rejimi”, sınırlardan geçiş yapan ani ve çok sayıda mülteci ile ilgilenmeye yönelik uluslararası standartlara uygundur (UNHCR, 2017). Yönetmelik ile Türkiye Suriye uyruklu yabancılara; açık sınır politikası ile ülke topraklarına koşulsuz kabul; geri göndermeme ilkesinin istisnasız uygulanması, ülkeye kaçak giriş nedeniyle cezalandırılmama gelen kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması hususlarını garanti ederek “geçici koruma” sağlamıştır. Bu mevzuat çerçevesinde Türkiye’deki Suriyeliler “Geçici Koruma Altında Bulunan Yabancılar” olarak hukuki bir statü kazanmışlardır.

Suriyelilere sağlanmış olan bu geçici korumanın sonlandırılmasına ise Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Bu yönetmelik ayrıca sığınmacıların Türkiye’ye gelişlerinden Türkiye’de yararlandırılacakları hizmetlere kadar geniş bir açıklamaya yer vermektedir. Dolayısıyla bugün için ülkede bulunan Suriyelilerin hukuki durumlarıyla ilgili herhangi bir boşluk söz konusu değildir.

3. TÜRKİYE’DEKİ SURIYELİLERİN TEMEL SORUNLARI VE BU SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK SUNULAN KAMUSAL HİZMETLER

Arap Baharı ve akabinde yaşanan Suriye iç savaşıyla birlikte Türkiye’ye yönelik kitlesel bir Suriyeli göçü yaşanmış, Türkiye tarihsel, kültürel ve insani nedenlerle göçmenlere yönelik açık kapı politikası uygulamıştır. Böylesine büyük bir kitlenin ani ve beklenmedik göçü bu kitleye sunulacak eğitim, sağlık, barınma, beslenme, güvenlik gibi hizmetler konusunda ciddi bir çalışma yapılmasını zorunlu kılmış ve bu minvalde önemli hizmetler ortaya konulmuştur. Bu bölümde göç edenlerin temel sorunlarına ve bu sorunlara yönelik kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalara değinilmiştir.

3.1. Barınma Sorunları

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine (2018) göre Türkiye’de kayıtlı toplam 3.562.523 Geçici Koruma Altındaki Suriyeli bulunmaktadır. Bu sayının 214.618’i on ilde kurulu bulunan toplam 23 geçici barınma merkezinde yaşamaktadırlar. Barınma merkezlerin on adedi konteyner kentlerden onüç adedi ise çadır kentlerden oluşmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün önceki verileri incelendiğinde barınma merkezlerinde yaşamlarını sürdürmekte olan sığınmacı sayısında sürekli bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Suriyeli göçmenlerin önemli bir bölümü barınma merkezlerinin dışında kendi imkanlarıyla edinmiş oldukları konutlarda yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu konutların çoğu kentlerin varoş kesimlerinde bulunmakta olup sağlıksız koşullardadır. Parasız olan Suriyeliler konut kiralararak yaşayabilmekte iken parası olmayan bir kısmı ise yardımlar ve ara

Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

işlerde çalışarak elde etmiş olduğu kazancı ile kira giderlerini karşılayabilmektedirler. Ancak barınma merkezlerinin dışında yaşayanların önemli bir kısmı kentlerin en ücra, en yoksul ve en gelişmemiş bölgelerinde az sayılamayacak miktarlarda kira ödeyerek sağlıklı barınma koşullarında yaşamaktadırlar. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Suriyelilere kira yardımı yapabilmektedir. Bunun için sadece sığınmacının kayıt altında olması koşulu aranmaktadır.

3.2. Sağlık Sorunları

Sağlık hizmetleri; gerek fiziki ortam ve ekipman, gerek sarf malzemesi, gerekse de sağlık hizmeti veren personel (uzman ve pratisyen hekim, hemşire, ebe, sağlık memuru vs. gibi yardımcı sağlık personeli) açısından oldukça spesifik ve maliyeti yüksek bir hizmet koludur. Bu hizmetin diğer bir yönü ise zaman zaman aciliyet arz etmesi ve başka bir hizmetle ikame edilememesidir. Bu yüzden de sağlık hizmetleri doğası gereği ciddi ve hayati bir hizmettir (Özcan, 2016).

Suriye'den Türkiye'ye yönelik nüfus hareketlerinin artması ve söz konusu kişilerin büyükşehirler başta olmak üzere tüm illere yayılması nedeniyle ortaya çıkan sağlık sorunlarının çözülmesi amacıyla AFAD tarafından 09.09.2013 tarih ve 12816 sayılı 2013/8 genelge yayımlanmış ve Türkiye'deki Suriyelilerin tüm sağlık giderleri ücretsiz hale getirilmiştir (AFAD, 2015).

Ancak; Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın 2014/4 sayılı "Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi" başlıklı genelgesinde, acil sağlık hizmetleri hariç sunulan hizmetlerden ancak geçici koruma statüsünün yükümlülüklerine uyanların yararlanabileceği belirtilmiştir.

Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre, kayıtlı olmayan Suriyeliler sadece acil durumlarda sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler. Kayıt olanlara ise, SGK Başkanlığı'nın genel sağlık sigortalılar için belirlediği Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) bedelleri kapsamında temel, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerindeki hizmet bedelleri sağlanmakta, ödemeler ise AFAD'a fatura edilmektedir. SUT'la çıkan farklar ise AFAD tarafından ödenmemektedir. Bu ikincil durum, yüksek masraflı ilaçların ödemeleri açısından Suriyelilerin zor duruma düşmelerine neden olmaktadır (Yonca, 2014, 31).

Türk vatandaşlarının yararlanmış olduğu tüm sağlık hizmetlerinden kayıt altında olan Suriyeliler hem yasal mevzuat açısından hem de uygulamada ücretsiz ve sorunsuz olarak yararlanabilmektedirler. Kayıt altında olmayan Suriyeli sığınmacılar ise sadece acil sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Bu durum, hastanelerin kalabalık olduğu çok sıra bekledikleri gerekçesiyle Türk vatandaşları tarafından zaman zaman eleştiri konusu yapılabilmektedir.

Sınır illerindeki devlet hastaneleri toplam hizmetin %30 ile %40'ı arasında bir oranda Suriyelilere hizmet vermektedir. Bu nedenle sınır illerindeki devlet hastanelerinde kapasite sorunu yaşanmaktadır (Orhan ve Gündoğar, 2015,7).

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin "Sağlık Hizmetleri" başlıklı 27. Maddesinde (2014); sığınmacılara yönelik sağlık hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı

tarafından yürütüleceği, temel sağlık hizmetleriyle ilgili hastalardan katılım payı alınamayacağı, bu kişilerin özel sağlık kuruluşlarına doğrudan başvuramayacağı, sunulan sağlık hizmetlerinin bedelinin ise AFAD tarafından ödeneceği hükme bağlanmıştır.

Türkiye’de kayıtlı tüm Suriyelilere sağlık hizmetleri ve ilaçlar Sağlık Bakanlığı işbirliği ile ücretsiz olarak sunulmaktadır. Bugüne dek Suriye ve Iraklı sığınmacıların tedavileri kapsamında 953.466 bin ameliyat gerçekleştirilmiş; 1.143.393 yatan hasta ve 25.919.750 poliklinik hizmeti verilmiştir (AFAD, 2017). Kayıt altına girmeyenler ise BMMYK, diğer BM kuruluşları ve STK’lardan da yardım alırken engellerle karşılaşmaktadırlar (UNHCR, 2017). Bugün itibarıyla Suriyeli mülteciler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile sağlık hizmetlerinden eşit şekilde yararlanabilmektedirler (Özcan, 2016).

3.3. İş Bulma, Çalışma ve Ücret Sorunu

Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi de çalışabilir nüfusa yeterli düzeyde iş sağlanamaması sorunudur. Hem maddi yaşam koşullarını hem de evsahibi ülke vatandaşlarıyla uyumlu ilişkilerin kurulmasını engelleyen bazı toplumsal sorunların da temelini oluşturmaktadır. Gelen insanların çoğunluğunun Türkiye’de çalışabilecek teknik yeterlilikte vasıflarının bulunmadığı, çeşitli meslek edindirme kurslarının düzenlendiği bilinmektedir. Suriyelilerin yaşadığı kentlerde yerel halk için de işsizlik sorunu bulunurken, yeni iş sahaları açılmadan mevcut işlerde Suriyelilerin düşük ücretle çalışıyor olmaları sorunu büyümektedir. Türk vatandaşı işsizler ve düşük gelir grubundakilerin bir bölümü, Suriyelilerin kayıtsız olarak ve düşük ücretle çalışmalarını kendilerinin işsiz kalmalarının nedeni olarak görmektedirler.

Bunun karşılığı olarak bazı sektörlerdeki işverenler ise tersini düşünmektedirler. Bazı işadamları, Suriyelilerin çalışma izni prosedürlerinin kolaylaştırılmasını; çünkü işyerlerinde vasıfsız işlerde çalışacak eleman bulamadıklarını ve bu nedenle işlerinin aksadığını, Türk vatandaşlarından iş arayanların genelde masa başı iş istediklerini, bu nedenle vasıfsız işlerde Suriyelileri çalıştırmanın ekonomiye büyük katkısı olacağını sıklıkla dile getirmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Hükümet yetkilileri de Suriyelilere çalışma izni verilmesiyle Türk vatandaşlarının iş bulamadıkları yönündeki eleştirilere benzer açıklamalarla cevap vermektedirler.

Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 29. Maddesinde (2014); sığınmacıların Çalışma Bakanlığı’ndan izin alarak çalışma hakkından yararlanabilecekleri; 30. maddede ise ihtiyaç sahiplerinin sunulan sosyal yardımlardan yararlanabilecekleri hükme bağlanmıştır. Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik ile Suriyelilerin çalışma esasları belirlenmiş ve işyerlerinin %10 u geçmemek üzere sığınmacı çalıştırabilmelerine olanak sağlanmıştır. Tablo 3 ten anlaşılacağı üzere Suriyeliler işsizlik oranının yüksek olduğu Kilis, Hatay ve Şanlıurfa gibi illerde yoğunlukla yaşamaktadırlar. Bu durum sorunun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır.

3.4. Toplumsal Sorunlar

Suriyeliler yaşamış oldukları savaşın neden olduğu travmatik bir ruh hali içerisinde dirler. Birçoğu savaşta yakınlarını kaybetmiş, evinden yurdundan varlığından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Suriye toplumu ile Türk toplumu kültürel bazı farklı özelliklere de sahiptirler. Farklı kültürlerle sahip

Türkiye’deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

olmalarına karşın Suriyeliler Türkiye’de ciddi bir uyum sorunu yaşamamışlardır. Bunda kültürü oluşturan öğelerin en önemlilerinden olan din birlikteliği önemli bir faktördür. Toplumun önemli bir kesimi Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicretinde Medinelilerin Mekkelilere göstermiş oldukları misafirperverliği örnek alarak Suriyelilere karşı olumlu davranış göstermektedir. Suriyeliler de oldukça dikkatli davranarak olumsuz bir algı oluşturmamaya özen göstermektedirler. Tüm bu olumlu yönlerine karşın bu büyük kitlesel göç bazı toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir.

Çok eşliliğin ortaya çıkması, buna bağlı boşanmaların artması, kadın ve çocuk istismarının yaşanması, bazı şehirlerde etnik ve mezhepsel kutuplaşmaları körüklemesi yada yaratması ve çarpık yapılaşma ortaya çıkan toplumsal etkiler arasında sayılabilir (Orhan ve Gündoğar, 2015, 16). Ayrıca Suriyelilerin düşük ücretle çalışmaya razı olmaları sonucu işini kaybeden veya kaybetme kaygısı taşıyanlarda toplumsal açıdan bir risk oluşturmaktadırlar. Güvenlik açısından Suriyelilerin suç işleme oranları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının suç işleme oranlarının hayli gerisindedir. Buna karşın Suriyeliler tarafından işlenen adi suçların abartılarak bir algı oluşturulmaya çalışılması zaman zaman ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü kalabalıkların galeyana gelmesi çoğu zaman algılar üzerinden olmaktadır. Bu tarz sorunların ortaya çıkmadan önlenmesi için Emniyet Genel Müdürlüğü başta olmak üzere güvenlik birimlerinin özel çalışmalar yürütmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

3.5. Eğitim Sorunları

Suriyeli mültecilerle ilgili diğer önemli bir alan ise eğitim konusudur. Rakamlara bakıldığında, kamplarda yaşayan çocukların çoğunluğu (%80) eğitim görmekte, kamp dışında yaşayan çocukların ise çok azı (%14) eğitim görebilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) genelgesi Eylül 2014’te yayınlanmıştır ve geçici koruma altındaki Suriyeliler de dahil tüm yabancıları kapsamaktadır. Bu genelgeye göre, kayıt altındaki tüm Suriyeliler devlet okullarına (1-12. sınıf) kayıt olabileceklerdir. Suriyeliler bu genelge çerçevesinde kendi yaşadıkları bölgelerdeki okullara kayıt imkânı bulurken, İl Milli Eğitim Müdürlükleri’nin altında kurulacak olan İl Eğitim Komisyonları’nda denklik ve belgeleme işlemlerini de yaptırabileceklerdir. Eğitim belgesi olmayan Suriyeli öğrencilerin denklikleri beyan esaslarına dayalı şekilde seviyelerinin belirlenme işlemi tamamlandıktan sonra yapılabilecek ve MEB’in tahsis ettiği veya uygun gördüğü yerlerde geçici eğitim merkezleri altında Suriyeli öğrenciler dil ve yaşam becerisi gibi uygun görülen konularda eğitim alabileceklerdir. Üniversiteye erişim açısından dil (Türkçe) ve akademik gereksinimleri (YÖS) yerine getirebilen kayıtlı olan tüm Suriyeliler üniversitelere kayıt olabilmektedirler (Yonca, 2014, 31). Ayrıca üniversiteye gitmek isteyenlere TÖMER (Türkçe Öğretim Merkezleri) tarafından Türkçe kursları düzenlenmektedir.

Geçici Koruma Yönetmeliği’nin “Eğitim Hizmetleri” başlıklı 28. Maddesinde (2014); ilköğretim ve ortaöğretim faaliyetlerinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilgili mevzuat çerçevesinde; yüksek öğrenim

faaliyetlerinin ise Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) tarafından yürütüleceği hükme bağlanmıştır.

Ayrıca AFAD barınma merkezlerinde yabancı dil, bilgisayar okuryazarlığı, halı dokuma gibi çeşitli sertifika programlarında 225 bin Suriyeli eğitim kurslarına katılmıştır (AFAD, 2017). Barınma merkezlerinde ve şehirlerde kurulan Geçici Eğitim Merkezleri'nde Arapça eğitim veren okullar bulunmakta olup bu okulların yönetimi Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından sağlanmaktadır. İsteyen sığınmacı bu okullara, isteyenler ise Türk okullarına kaydını yaptırabileceklerdir (UNHCR, 2017).

Suriyeli öğrencilerin Türkiye'deki üniversitelere kayıt olabilmeleri için Türk makamlarına kaydolmaları ve Türk makamları tarafından verilen geçerli bir kimlik belgesine sahip olmaları gerekmektedir (ikamet izni/ Geçici Koruma kimlik belgesi/ Yabancı Tanıtma Kartı). Bakanlar Kurulu, 2016/2017 akademik takvimi için devlet üniversitelerinde okuyan Suriyeli öğrencilerden öğrenim harcı alınmayacağını açıklamıştır. Bakanlar Kurulu kararı yıllık olarak yenilenmektedir. Türkiye'de öğrenim görmek isteyen öğrencilerin her üniversite tarafından ayrıca gerçekleştirilen Yabancı Öğrenci Sınavını (YÖS) başarıyla geçmeleri gerekmektedir (UNHCR, 2017).

4. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren tarihsel, kültürel, ekonomik ve jeopolitik konumu gibi nedenlerle çeşitli göç akınlarına maruz kalmıştır. Son olarak ise Suriye iç savaşı sonucu çok büyük boyutta bir düzensiz göçle karşı karşıya kalmış ve göç edenlerin sorunlarına duyarsız kalmayarak tüm olanaklarını seferber etmiştir.

Türkiye, Suriyeli sığınmacıların yaralarının sarılması ve yeniden hayata tutunabilmeleri için BM standartlarında 25 milyar ABD dolarına yakın bir kaynak harcamış, uluslararası toplumun Türkiye'nin bu fedakârlığına katkısı ise sadece 526 milyon ABD doları olmuştur. Türkiye, Küresel İnsani Yardım 2017 Raporu'na göre, 2016 yılında 6 milyar ABD doları tutarında insani yardım yaparak, ABD'nin ardından en çok uluslararası insani yardımyapan ikinci ülke konumuna gelmiştir (AFAD, 2017). Türkiye'nin dünyanın en büyük 16. ekonomisi olduğu göz önüne alındığında, en fazla yardım yapan ikinci ülke olması fedakârlığının boyutunu ortaya koymaktadır.

Suriye iç savaşı sonucu Suriye nüfusunun neredeyse yarısı yaşadıkları mekanları terk etmek zorunda kalmıştır. Türkiye coğrafi konumunun yanı sıra tarihsel, kültürel ve insani sebeplerle iç savaştan kaçan Suriyelilere sınırlarını açmış ve halen üçbuçuk milyonun üzerinde bir Suriyeli göçmen kitleyi barındırmaktadır. Bu kadar büyük kitlenin ani göçü ciddi bir kriz yönetimini gerekli kılmıştır; çünkü barınma, beslenme, sağlık, eğitim gibi insanın en temel gereksinimlerinin çabucak sağlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

2013 yılında çıkarılan YUKK ve 2014 tarihinde yürürlüğe konulan "Geçici Koruma Yönetmeliği" ile Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki durumları netlik kazanmış ve temel ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı bir sisteme bağlanmıştır. Bu kapsamda kayıt altında bulunan tüm Suriyeliler ücretsiz olarak sağlık hizmetlerinden yararlandırılmış, eğitim çağındakiler ise denklik işlemleri yapılarak eğitim kurumlarına devamları sağlanmıştır. Yetişkinler için ise Halk Eğitim Merkezlerinde çeşitli kurslar düzenlenmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığı ile ise çeşitli kalemlerde sosyal

Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

yardımlar yapılmaktadır. Geçici barınma merkezlerinde yaşamlarını devam ettirmekte olanların ise beslenme ve barınma ihtiyaçları da dahil olmak üzere tüm gereksinimleri AFAD tarafından karşılanmaktadır. Bunun yanında Suriyelilerin toplumsal ve ekonomik sorunlarının çözümünde Kamu ve sivil toplum kuruluşları tarafından çok yönlü çalışmalar yürütülmektedir.

KAYNAKÇA

- AFAD, (2015), “**Suriye Afet Raporu**”, <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=747>, Erişim Tarihi: 15.07.2017,
- AFAD, (2014), “**Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Genelgesi**” Sayı: 2014/4,
- AFAD, (2017), “**Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar**”, <https://www.afad.gov.tr/tr/2373/Suriyeli-Siginmacilara-Yapilan-Yardimlar>, Erişim Tarihi: 29.07.2017
- Barkın, Ersan, (2014), “**1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi**”, ss. 331-360, Ankara Barosu Dergisi, 2014/1
- Başak, Cengiz, (2011), **Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenler**, Ankara: TC İçişleri Bakanlığı Yayını, Yayın No:686
- Cenevre Sözleşmesi, 1951,
- Coşkun, M. Burhanettin, (2015), **Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve İran**, s. 6-23, ASSAM, Cilt 2, Sayı. 4,
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016
- Giddens, Anthony, (2013), **Sosyoloji**, Çev. Hüseyin Özel vd. İstanbul: Kırmızı Yayınları,
- Geçici Koruma Yönetmeliği, (2014), Resmi Gazete, Sayı:29153
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü GİGM (2017), **Göç Tarihi**, http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-tarihi_363_380, Erişim Tarihi: 15.07.2017,
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü GİGM (2017), **Türkiye’de Geçici Koruma**, http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-tarihi_363_380, Erişim Tarihi: 15.07.2017,
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2017), **İstatistikler**, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, Erişim Tarihi: 19.07.2017
- Kap, Derya, (2014), “**Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları**”, Akademik Perspektif – Aralık 2014,
- Kaya, İbrahim ve Esra Eren YILMAZ, (2015), **Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu, Arada Kalanların Hakları Ve Yükümlülükleri**, Rapor, SETA Yayınları, Yayın NO: 55
- Kılıç, Taner, (2014), “**Türkiye’de Mültecilerin Hukuki Durumu, Uyum Meselesi**”, Ed. Servet Karaca ve Uğur Doğan, Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi,
- Kirişçi, Kemal, (2014), “**Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin Suriyeli Mülteciler Sınavı**”, İngilizceden Çev. Sema Karaca, Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), <http://www.brookings.edu/~media>

- /research/files/reports/2014/05/12-turkey-syrian-refugees-kirisci/syrian-refugees-and-turkeys-challenges-kirisci-turkish.pdf, Erişim Tarihi: 11.07.2017
- Orhan, Oytun ve Sabiha ŞenyücelGündoğar, (2015), “**Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**”, ORSAM Yayını, Rapor No: 195, Ankara: Ocak 2015,
- Özcan, Turgut, (2016), **Suriyeli Mültecilerin Sağlık Sorunları ve Bir Çözüm Modeli**, <http://www.sdplatform.com/Dergi/975/Suriyeli-multecilerin-saglik-sorunlari-ve-bir-cozum-modeli.aspx>, Erişim Tarihi: 11.07.2017
- Resmi Gazete, (22 Ekim 2014), “**Geçici Koruma Yönetmeliği**” Sayı: 29153,
- Resmi Gazete, (11 Nisan 2013), “**Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu**”, Sayı: 28615
- Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, (2017), Göç, Ankara: Türk Dil Kurumu
- Resmi Gazete, (30.11.1994), “**Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik**”, sayı: 22127
- Tunç, Ahmet, (2017), “**Türkiye’de Göç Yönetimi**”, s.115-139, Türkiye’de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar, Ed. Osman Ağır, Ankara: Seçkin Yayınevi
- UNHCR, (2017), **Syria Regional Refugee Response** http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php#_ga=2.96537183.176540556.1500368480-784270399.1499280524, Erişim Tarihi: 11.07.2017
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, (2013), Kanun No: 6458, Yayımlandığı Resmi Gazetenin Sayısı: 28615
- Yılmaz, Halim, (2013), “**Türkiye’de Suriyeli Mülteciler - İstanbul Örneği - Tespitler, İhtiyaçlar ve Öneriler**”, Mazlumder,
- Yonca, Aslı Veliçeoğlu, (2014), “**Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler**”, Ed. Servet Karaca ve Uğur Doğan, Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi,

Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Kamusal Hizmetlere Yönelik Bir Değerlendirme

EK:1

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURİYELİLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İL SIRA	ÜLKEMİZDE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURİYELİLERİN DAĞILIMI 28.06.2018 (ALFABETİK)								
	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ
	TOPLAM	3.562.523	80.810.525	4,41%		TOPLAM	3.562.523	80.810.525	4,41%
1	ADANA	214.672	2.216.475	9,69%	42	KAHRAMANMARAŞ	92.387	1.127.623	8,19%
2	ADIYAMAN	29.592	615.076	4,81%	43	KARABÜK	578	244.453	0,24%
3	AFYONKARAHİSAR	3.812	715.693	0,53%	44	KARAMAN	518	246.672	0,21%
4	AĞRI	772	536.285	0,14%	45	KARS	146	287.654	0,05%
5	AKSARAY	1.963	402.404	0,49%	46	KASTAMONU	1.107	372.373	0,30%
6	AMASYA	465	329.888	0,14%	47	KAYSERİ	74.923	1.376.722	5,44%
7	ANKARA	90.103	5.445.026	1,65%	48	KIRIKKALE	1.094	278.749	0,39%
8	ANTALYA	968	2.364.396	0,04%	49	KIRKLARELİ	2.450	356.050	0,69%
9	ARDAHAN	106	97.096	0,11%	50	KIRŞEHİR	949	234.529	0,40%
10	ARTVİN	36	166.143	0,02%	51	KİLİS	131.302	136.319	96,32%
11	AYDIN	11.392	1.080.839	1,05%	52	KOCAELİ	46.686	1.883.270	2,48%
12	BALIKESİR	3.391	1.204.824	0,28%	53	KONYA	97.018	2.180.149	4,45%
13	BARTIN	85	193.577	0,04%	54	KÜTAHYA	627	572.256	0,11%
14	BATMAN	21.418	585.252	3,66%	55	MALATYA	26.468	786.676	3,36%
15	BAYBURT	28	80.417	0,03%	56	MANİSA	12.212	1.413.041	0,86%
16	BİLECİK	484	221.693	0,22%	57	MARDİN	92.417	809.719	11,41%
17	BİNGÖL	869	273.354	0,32%	58	MERSİN	209.150	1.793.931	11,66%
18	BITLİS	616	341.474	0,18%	59	MUĞLA	13.439	938.751	1,43%
19	BOLU	1.776	303.184	0,59%	60	MUŞ	1.266	404.544	0,31%
20	BURDUR	8.749	264.779	3,30%	61	NEVŞEHİR	8.903	292.365	3,05%
21	BURSA	150.063	2.936.803	5,11%	62	NİĞDE	3.720	352.727	1,05%
22	ÇANAKKALE	3.042	530.417	0,57%	63	ORDU	592	742.341	0,08%
23	ÇANKIRI	403	186.074	0,22%	64	OSMANIYE	50.745	527.724	9,62%
24	ÇORUM	2.264	528.422	0,43%	65	RİZE	787	331.041	0,24%
25	DEMİZLİ	12.147	1.018.735	1,19%	66	SAKARYA	14.001	990.214	1,41%
26	DIYARBAKIR	32.833	1.699.901	1,93%	67	SAMSUN	3.658	1.312.990	0,28%
27	DÜZCE	1.295	377.610	0,34%	68	SİİRT	3.808	324.394	1,17%
28	EDİRNE	889	406.855	0,22%	69	SİNOP	104	207.427	0,05%
29	ELAZIĞ	11.580	583.671	1,98%	70	SİVAS	3.423	621.301	0,55%
30	ERZİNCAN	99	231.511	0,04%	71	ŞANLIURFA	473.952	1.985.753	23,87%
31	ERZURUM	870	760.476	0,11%	72	ŞİRNAK	14.932	503.236	2,97%
32	ESKİŞEHİR	3.131	860.620	0,36%	73	TEKİRDAĞ	10.578	1.005.463	1,05%
33	GAZİANTEP	387.118	2.005.515	19,30%	74	TOKAT	915	602.086	0,15%
34	GİRESUN	129	437.393	0,03%	75	TRABZON	2.532	786.326	0,32%
35	GÜMÜŞHANE	70	170.173	0,04%	76	TUNCELİ	44	82.498	0,05%
36	HAKKARİ	5.763	275.761	2,09%	77	UŞAK	2.150	364.971	0,59%
37	HATAY	443.477	1.575.226	28,15%	78	VAN	1.784	1.106.891	0,16%
38	İĞDIR	84	194.775	0,04%	79	YALOVA	3.313	251.203	1,32%
39	ISPARTA	7.159	433.830	1,65%	80	YOZGAT	3.051	418.650	0,73%
40	İSTANBUL	563.133	15.029.231	3,75%	81	ZONGULDAK	324	596.892	0,05%
41	İZMİR	137.624	4.279.677	3,22%					

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü İstatistikleri.

TÜRKİYE'DE ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: AMPİRİK BİR ANALİZ

Sena TÜRKMEN

Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,
sena_dgn01@hotmail.com, Orcid id: 0000-0002-8334-6466

Sefa ÖZBEK

Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,
sefa3358@gmail.com, Orcid id: 0000-0002-2263-216X

Mustafa KARAKUŞ

Öğr. Gör., İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO,
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü,
karakusmustafa@outlook.com, Orcid id: 0000-0001-7207-6686

Öz

Enerji, ekonomik büyüme ve sanayileşme için önemli bir girdi olarak kabul edilmektedir. Bir ülkenin enerjide dışa bağımlı olması durumunda artan enerji tüketiminin büyümeyi olumlu etkilemesi önemlidir. Türkiye’de enerji tüketimi, nüfus ve sanayiye bağlı olarak 1980 sonrasında hızla artmaya başlamıştır. Enerji tüketimi içerisinde ise elektrik payının giderek arttığı görülmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi arasındaki ilişkiyi 1980-2014 dönemi için incelemektir. Literatür incelendiğinde büyüme ile elektrik tüketimi arasında uzun dönemde pozitif ilişki bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye için elektrik tüketimi ile GSYİH arasındaki ilişki, durağanlık için birim kök testleri ve uzun dönem ilişkisi için Johansen eşbütünleşme testi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Elektrik Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Eş bütünleşme,

THE RELATIONSHIP BETWEEN ELECTRICITY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: AN EMPIRICAL ANALYSIS

Abstract

Energy is accepted as an important input for growth and industrialization. Increasing energy consumption that influences growth positive is important for foreign dependent country in energy. Energy consumption in Turkey that depends on industrialization and population, began to increase after 1980. It is seen that, the share of electricity in energy consumption gradually increasing. The aim of the study is to make an analysis of relationship between economic growth and electricity consumption in Turkey during 1980-2014. It's seen that, there is positive relationship in long-

term between electricity consumption and growth in the international studies. In this study, relationship between electricity consumption and GDP was analyzed for Turkey, by using unit root tests for stability, Johansen cointegration test for long-term analysis. As a result of the study, a long-term relationship was determined between electricity consumption and economic growth.

Key Words: Energy, Electricity Consumption, Economic Growth, Cointegration,

1.GİRİŞ

Nüfus artışı ve sanayileşmenin etkisiyle enerjiye duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Yeryüzünde bulunan enerji kaynaklarının kıt olması ise ülkeleri alternatif enerji kaynakları araştırmaya ve enerji konusunda yeni tedbirler almaya itmiştir. Başlıca enerji kaynağı olarak elektrik enerjisi, başta sanayi olmak üzere çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Elektrik enerjisi, üretim faktörlerinin verimliliğini arttırmakta ve sanayileşme ile birlikte ihracatın artmasına katkı sağlayarak refah artışı sağlamaktadır (Yapraklı ve Yurttaçıkılmaz, 2012:196).

15 Ekim 1973 tarihinde yaşanan petrol krizi, küresel ekonomik kriz haline gelmesiyle enerji, önemli bir üretim faktörü olarak gündeme gelmiştir. Enerjinin bir çeşidi olan elektriğin enerji tüketimi içindeki payı hızla artmaktadır (Karagöl vd., 2007: 72). Elektrik enerjisinin çevre kirliliği yaratmaması, iletiminin kolaylıkla yapılabilmesi, elektrik kullanımının her alana yayılması ile birlikte elektrik tüketimi, toplumların gelişmişlik düzeyinin bir göstergesi haline gelmiştir (Ağır ve Kar, 2010: 151). Bu bağlamda, politika yapıcıların iktisadi kalkınmayı sağlayabilmek için enerji politikalarını ne yönde şekillendireceği önemli hale gelmektedir (Kar vd., 2018 : 2).

Enerji tüketimi artmasıyla elektriğe olan talebinde yükseldiği görülmektedir. Enerji tüketiminin artmasıyla, bu artışın ekonomik büyümeye olan etkisi sıklıkla tartışılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de 1980-2014 dönemi verileri kullanılarak elektrik tüketiminin, ekonomik büyümeye etkisi uzun dönem için araştırılmaktadır.

Enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki içsel büyüme modellerine dayanmaktadır. Teknolojik gelişme, araştırma-geliştirme faaliyetleri, beşerî sermaye gibi faktörler gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İçsel büyüme modeli ise bu değişkenlerin modellenmesi ile elde edilmektedir (Taban, 2008: 90). Neo-klasik iktisatçılar olan Hamilton (1983), Harisson ve Burbridge’e (1984) göre, bir ekonomide enerjinin önemli bir rolü vardır. Sanayide kullanılan enerji tüketimindeki artışın üretim miktarını ve dolayısıyla geliri arttıracığı varsayımı altında üretim fonksiyonu, tek sektörlü neo-klasik üretim teknolojisi çerçevesinde Eşitlik (1)’deki gibi yazılabilir (Sakka ve Ghali, 2004:228):

$$Q=f(K, L, E) \quad (1)$$

Eşitlik (1)’deki üretim fonksiyonunda, girdiler enerji (E), işgücü (L), sermaye (K) olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda ekonomik büyümenin bu üç değişkenden nasıl etkilendiği de önem kazanmaktadır. Ekonomik büyüme ile enerji arasında pozitif yönlü bir ilişki varsayımında, enerji tüketimini dolayısıyla elektrik tüketimini azaltmaya yönelik politikalar ekonomik büyüme

Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz

üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır. Bu anlamda politika yapıcıların ekonomi politikalarını ne yönde belirleyeceği konusu ön plana çıkmaktadır (Stern ve Cleveland, 2004:20).

Bu çalışmada, sanayileşme sürecine bağlı olarak başlangıç yılı 1980 seçilmiş; Dünya Bankası veri tabanında kişi başı elektrik tüketimi değişkeni mevcudiyeti göz önünde bulundurularak zaman boyutu 2014 yılı ile sınırlandırılmıştır. Türkiye’de 1980-2014 döneminde elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, izleyen bölümde literatür araştırmasına, ardından ampirik bulgulara ve sonuç bölümüne yer verilmektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik farklı görüşler bulunmaktadır (Odhiambo, 2009: 618). Bu konudaki çalışma ilk kez 1947-1974 dönemi verileri kullanılarak Kraft ve Kraft (1978) tarafından ABD için yapımlı ve ekonomik büyümenin enerji tüketiminin nedeni olduğu sonucu elde edilmiştir. Sanayileşme, ilerleyen teknoloji ve hızlı nüfus artışı ile birlikte enerji tüketimi-ekonomik büyüme ilişkisi önem kazanmıştır.

Bu çalışmada yapılan literatür araştırması dünya genelinde ve Türkiye özelinde olmak üzere iki kategoride özetlenmiştir.

2.1. Dünya Genelinde Yapılan Çalışmalar

Aşağıda dünya genelinde ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi ilişkisini ampirik olarak ele alan çalışmalar tabloya aktarılmıştır. Elektrik tüketimi ve ekonomik büyümeye ilişkin çalışmalarda, sonuçlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Tablo 2.1. Dünya Genelinde Ekonomik Büyüme ve Elektrik Tüketimi ve İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

<i>Yazar</i>	<i>Ülke/Dönem</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Sonuç</i>
Murry; Nan (1996)	15 Ülke/1970-1990	Elektrik tüketimi Reel GSYİH,	Granger Nedensellik -VAR Analizi	Elekt. → B (Kanada, Pakistan, Singapur, Hong Kong, Türkiye, Malezya Güney Kore)
Fatai; Oxley Scrimgeour (2004)	Yeni Zelanda/ 1960-1999	Reel GSYİH, istihdam elektrik tüketimi,	Toda-Yamamoto testi, Engle- Granger Testi -	Elek → İst. İst. ← B
Yoo (2006)	ASEAN ülkeleri/ 1971- 2002	Reel GSYİH, Elektrik tüketimi	Hsiao’nun Granger Nedensellik Testi, Johansen Eş bütünleşme Testi	Elekt ↔ B (Malezya, Singapur) Değişkenler arasında

				uzun dönemli pozitif ilişki çıkmıştır.
Wolde-Rufael (2006)	17 Afrika Ülkesi/ 1971-2001	Elektrik tüketimi, Reel GSYİH	-ARDL -Toda-Yamamoto Testi	Elekt ↔ B (Kenya, Kongo RP, Sudan, Güney Afrika, Cezayir)
Squalli (2007)	11 OPEC Ülkesi/ 1980-2003	Kişi başına reel GSYİH , Kişi başına elekt. Tük.	-ARDL, -Toda-Yamamoto, MWALD testi	Elekt ↔ B (İran, Katar, Venezüella) Elekt.← B (Cezayir, Irak, Libya)
Chen; Kuo; Chen (2007)	10 Asya Ülkesi/ 1971-2001	Reel GSYİH, elektrik tüketimi	Johansen Eş-bütünleşme Testi, VECM, Granger Nedensellik Testi,	Elekt ↔B (Çin, Kore, Tayvan, Endonezya, Tayland) Elekt.← B (Hindistan, Singapur, Filipinler, Malezya)
Narayan; Prasad (2008)	G-7 ülkeleri/ 1960-2002	Elektrik tüketimi, Reel GSYİH	SVAR (yapısal VAR)	Elekt.→ B (ABD hariç)
Chontanaw (2008)	Gelişmekte olan 12 Asya ülkesi/ 1971-2005	Reel GSYİH -Nihai elektrik tüketimi	Panel Eş-bütünleşme Testi, Panel nedensellik testi	Elekt ↔ B Uzun dönemli pozitif ilişki.
Ciarreta; Zarraga (2008)	12 Avrupa Birliği Ülkesi/ 1970-2004	Reel GSYİH, - Elektrik tüketimi	-Panel Nedensellik Testi, -Panel Eş-bütünleşme Testi	Elekt. – B (kısa d.) Elekt.→ B (uzun d.) Uzun dönemli pozitif ilişki.
Lean, Smyth (2009)	5 ASEAN ülkesi/ 1980-2006	Kişi başına reel GSYİH, elektrik tüketimi CO2,	Panel Granger Nedensellik Testi Panel Eş-bütünleşme	Elekt.→ B Uzun dönemli pozitif ilişki.

**Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Ampirik Bir Analiz**

Yoo; Kwak (2010)	7 Güney Amerika Ülkesi/ 1975-2006	Reel GSYİH -Kişi başına elektrik tüketimi	Johansen Eş bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi (Hsiao)	Elekt ↔ B (Venezüella) Elek – B (Peru) Elekt→ B (Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador)
Tunalı ve Ulubaş (2017)	G7 Ülkeleri/ 1970-2015	Elektrik Tüketimi, Sermaye Birikimi, İşgücü, Ekonomik Büyüme	Pooled OLS, LR, LM, Score ve F testi, Driscoll-Kraay Regresyon Analizi	Değişkenler arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Koç ve Saidmurodov (2018)	Orta Asya Ülkeleri/ 1992-2014	Elektrik enerjisi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme	Panel Nedensellik Testi	DYY→B, Elekt.

Tablo 2.1.’de görüldüğü üzere sonuçlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tablo 2.2.’de Türkiye için ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi ilişkisini ele alan uygulamalardan bazılarını yer verilmiştir.

Tablo 2.2. Ekonomik Büyüme ve Elektrik Tüketimi İlişkisini Türkiye için İnceleyen Çalışmalar

<i>Yazar</i>	<i>Dönem</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Sonuç</i>
Terzi (1998)	1950-1991	-Reel GSYİH, - Mesken Elektrik Tüketimi, - Sanayi Elektrik Tüketimi, - Ticarî Elekt Tük.	-Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi, -ECM	Elek.↔ B (ticaret ve sanayi sektörleri) Uzun dönemli pozitif ilişki.
Altınay ve Karagöl (2005)	1950-2000	-Reel GSYİH, - Toplam Elekt Tük.	-Standart Granger Nedensellik Testi, Dolado-Lütkepohl Eş-Bütünleşme Testi	Elekt.→ B Uzun dönemli pozitif ilişki

Nişancı (2005)	1970-2003	-Kişi Başına Millî Gelir, -Kişi Başına Elekt. Tük.	Johansen Eş-bütünleşme Testi, VECM	Elekt.→ B
Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul (2007)	1974-2004	Elekt Tük. ,Büyüme Oranı	ARDL, -ECM	Elekt.→ B
Aktaş ve Yılmaz (2008)	1970-2004	GSMH, Elekt Tük.	Johansen Eş-bütünleşme Testi,	-ECM Elekt.↔ B (kısa dönem) Elekt.← B (uzun dönem)
Kar ve Kınık (2008)	1975-2005	-Reel GSYİH, Mesken ve Sanayi Elekt Tük., Toplam Elekt Tük.,	Johansen Eş-bütünleşme testi, -VECM	-Elekt.→ B .Elekt.↔B Uzun dönemli pozitif ilişki
Aktaş (2009)	1970-2006	-GSMH, İstihdam, Elektrik Tüketimi,	Johansen Eş-bütünleşme testi	-ECM Elect.← B, İst. İst ↔ B

3. AMPİRİK ANALİZ

Türkiye’ de elektrik tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada ADF Birim Kök testi ve Johansen-Juselius Eş bütünleşme Testi kullanılmıştır. İncelenen dönem ve seçilen değişkenler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

3.1. İncelenen Dönem ve Seçilen Değişkenler

Analizin amacı, Türkiye’ de 1980-2014 döneminde, içsel büyüme modelinin test edilmesi ve teknolojinin bir unsuru olarak elektrik tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkinin test edilmesidir.

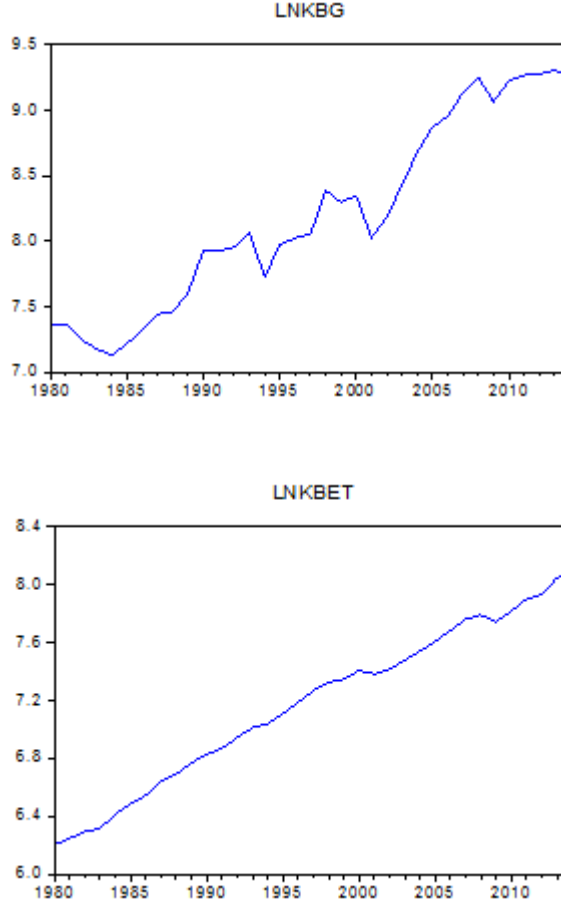
Elektrik tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkinin test edildiği çalışmada temel olarak iki değişken kullanılmaktadır. Değişkenler ve değişkenlerin derlendiği kaynaklar Tablo 3.1.’de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Değişkenlerin Tanımlanması

<i>Değişken</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Kaynak</i>
LNKBG	Kişi Başına Gelir	Dünya Bankası
LNKBET	Kişi başına elektrik tüketimi	Dünya Bankası

Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz

Seçilen değişkenler GSYİH’ ye oran olarak ifade edilmiş ve serilerin doğal logaritmaları alınmıştır. Serilerin 1980-2014 yılları arasındaki seyri E-views10 paket programından elde edilerek Şekil 3.1. ‘de gösterilmiştir.

Şekil.3.1. Zaman Serisi Grafikleri

3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada ADF birim kök testi, serilerin birim kök içerip içermediğini tespit etmek amacıyla yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.2.’de özetlenmiştir. Bu çalışmada Schwarz Bilgi Kriteri (SC), optimal gecikme sayısının belirlenmek için kullanılmıştır.

Tablo 3.2.’de yer alan ADF test sonuçlarına göre değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadığı görülmüştür. ADF test sonuçlarının seviyede, Mac-Kinnon kritik değerinden mutlak değerce küçük olduğuna ulaşılmaktadır. Aynı testin birinci fark değerlerinde elde edilen bulguların ise, Mac-Kinnon kritik değerlerinden mutlak değerce büyük bulunması değişkenlerin birinci farklarının birim kök içermediği elde edilmektedir. Yani, seviyede birim kök

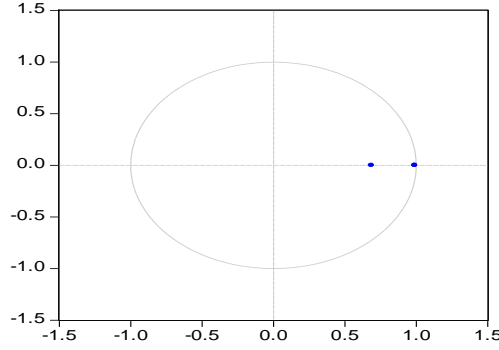
içeren serilerin birinci derece farkları durağandır ve böylece serilerin bütünleşme derecesinin I(1) olduğu elde edilmiştir.

Tablo 3.2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları, 1980-2014

Değişkenler	ADF - t istatistiği (Seviye)		ADF - t istatistiği (Birinci Fark)		
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	
LNKKBG	2.068	-3.106	-5.414*	-6.010*	
LNKBET	9.702	-1.962	-0.671	-5.698*	
Anlamlılık Düzeyi	%1	-2.634	-4.252	-2.636	-4.262
	%5	-1.951	-3.5484	-1.951	-3.552
	%10	-1.610	-3.207	-1.610	-3.209

Not: Maksimum gecikme uzunluğu 8 olarak alınmıştır. * işaretleri %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Serilerin birim kök içermemesi için, AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olması gerekmektedir. Nitekim Şekil.3.2' den bu sonuç görülmektedir.

Şekil.3.2. AR Karakteristik Birim Kök Sonuçları

3.1. Uygun Gecikme Uzunluklarının Tespiti

Johansen ko-entegrasyon testi, Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) tarafından geliştirilmiş, çalışılan tüm serilerin seviyede birim kök içermesini ve aynı dereceden farkı alındığında durağan hale gelmelerini gerektirmektedir. Analizin başında yapılan durağanlık testlerinde LNKBG ve LNKBET değişkenlerinin I (1) yani birinci farklarında durağan olmalarından dolayı analizde Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır.

Johansen eş bütünleşme testinde VAR' daki gecikme sayısı önemlidir. VAR analizine geçmeden önce, model için uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

**Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Ampirik Bir Analiz**

Araştırılan konuya göre gecikme seviyesi belirlenebileceği gibi tahminlerin güvenilirliği açısından farklı seçim kriterleriyle de belirlenebilir. Uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesinde, Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Son Tahmin Hatası (FPE), Hannan-Quinn (HQ) ve Schwarz (SC) kriterleri yer almaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006: 103).

Uygun gecikme uzunluğu Tablo 3.3.’de görüldüğü gibi AIC (Akaike Bilgi Kriteri), SC (Schwarz Bilgi Kriteri), FPE (Son Tahmin Hatası) ve HQ’ nun (Hannan-Quinn Bilgi Kriteri) 1 gecikmeye işaret etmesi sebebiyle analizde gecikme seviyesinin 1 olmasına karar verilmiş, %5 anlamlılık düzeyinde en uygun gecikme uzunluğu bir yıl olarak tespit edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin yıllık bazda olması ise bir dönemlik belirlenen gecikme uzunluğunun doğruluğunu pekiştirici yöndedir.

Tablo 3.3. Uygun Gecikme Uzunluğu Tespiti Test Sonuçları

	<i>LogL</i>	<i>LR</i>	<i>FPE</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
0	-33.6698	NA	0.001986 5.17e-	2.291865	2.429278	2.337414
1	70.60637	182.4834*	06*	3.66289*	3.11324*	3.48070*
2	74.56692	6.188363	7.21e-06	3.347933	2.386043	3.029094
3	86.32898	16.17283	6.34e-06	3.520561	2.146434	3.065077

*Kriterler tarafından belirlenen gecikme seviyesini göstermektedir.

Tahmin edilen VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini tespit etmek için yapılan LM otokorelasyon test sonuçlarına göre, uygun gecikme uzunluğunda otokorelasyona bulunmadığı görülmüş ve sonuçlar aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 3.4. LM Otokorelasyon Test Sonuçları

<i>Gecikme Sayısı</i>	<i>LM İstatistik Değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
1	0.025295	0.9999
2	1.056909	0.9010
3	0.183196	0.9961
4	6.394302	0.1716
5	1.529853	0.8213
6	3.224154	0.5210
7	9.906828	0.0420
8	7.115762	0.1299
9	2.530042	0.6393
10	1.772149	0.7776

3.4.Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Tablo 3.5.' de Johansen-Juselius test sonuçlarına göre, iki değişken arasında $r=0$ yani eş bütünleşme olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Ayrıca İz (Trace) değerinin ve Öz (Maksimum Eigen value) değerinin hesaplanan değerleri kritik değerlerinden büyüktür. Karar Kuralına göre λ_{trace} ve λ_{max} istatistiğinde test istatistiği, tablo değerinden büyük olursa boş hipotez reddedilir.

Tablo 3.5. Johansen-Juselius Eş bütünleşme Test Sonuçları, 1975-2012.

Değişkenler: LNKBG, LNK BET			Gecikme Uzunluğu: 1		
Sıfır Hipotez (H_0)	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Maksimum Özdeğer	%5 Kritik Değer
$r=0$	0.456025	28.36750*	20.26184	20.09212*	15.89210
$r \leq 1$	0.221798	8.275378	9.164546	8.275378	9.164546

Bu sınamanın güvenilir olabilmesi için büyük bir örneklem çapı gerekmektedir. Küçük örneklem problemine Reimers (1992) önlem olarak, iz ve en büyük öz değer istatistiğinde serbestlik derecesi düzeltilmesi yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bakımdan modelde bir eş bütünleşme vektörünün bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.5'deki Johansen-Juselius eş bütünleşme testi ile elde edilen normalize edilmiş eş bütünleşme vektörü sonuçları Tablo 3.6.da gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Normalize Edilmiş Eş bütünleşme Vektörü, 1980-2014.

LNK BG	LNK BET	C
1.000000	-1.838724	7.636014
	(0.49374)	(3.63893)

Not: Parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

Tablo 3.6. dan elde edilen sonuçlara göre $LNK BG = -7,6360 + 1.8387 * LNK BET$ tahmini yazılabilir. Buna göre kişi başı elektrik tüketiminin, ekonomik büyümeyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

4.SONUÇ

Bu çalışmada 1980-2014 yılları arasında kişi başına elektrik tüketimi ve kişi başına gelir verileri kullanılarak Türkiye için büyüme ve elektrik tüketimi arasındaki ilişkinin varlığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu çalışmada, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu ilişkinin varlığı, ülkelerin enerji politikalarının şekillenmesinde enerji tüketiminin ciddi önem arz ettiğini göstermektedir. Literatür incelendiğinde elektrik tüketimi ve iktisadi büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisine rastlanmaktadır. Bu çalışmadaki bulgu, literatür ile genel olarak uyum göstermektedir.

Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz

Elektrik tüketimindeki artış sanayileşmenin ve teknolojik ilerlemenin bir göstergesi olarak, ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Bulgular, elektrik tüketiminin büyüme üzerinde uzun dönemde doğrudan ve olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Enerji vergileri, enerji tasarrufu ve fiyat politikaları gibi korumacı uygulamaların enerji kıtlığına yol açarak ekonomik büyümeyi negatif etkileyeceği söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, Hüseyin (2010), “**Türkiye’de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi**”, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, 210s.
- Ağır, Hüseyin ve Kar, Muhsin (2010), “**Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi**”, Sosyoekonomi Dergisi, Özel Sayı 2010-EN/10EN07, ss.150-176.
- Aktaş, Cengiz, ve Yılmaz, Veysel, (2008), “**Causal Relationship Between Oil Consumption And Economic Growth in Turkey**”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (15)1, ss. 45-55.
- Aktaş, Cengiz, (2009), “**Türkiye’de Elektrik Tüketimi, İstihdam ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Hata Düzeltme Modeliyle Analizi**”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, ss. 61-68.
- Altınay, Galip, ve Karagol, Erdal, (2005), “**Electricity Consumption and Economic Growth: Evidence From Turkey**”. Energy economics, 27(6), ss. 849-856.
- Asteriou, Dimitrios. ve Hall, Stephan G. (2007), **Applied Econometrics: A Modern Approach Using EViews and Microfit**, Palgrave Macmillan, Hampshire, New York 397p.
- Bilginoglu, Mehmet Ali (1991), “**Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Sorunu ve Alternatif Enerji Politikaları**”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 9, ss.122-147.
- Burbridge, John ve Harrison, Alan, 1984. “**Testing For The Effects Of Oil-Price Rises Using Vector Autoregressions**”. Int. Econ. Rev. 25 1, pp.459-484.
- Chen, Sheng-Tung, Kuo, Hsiao-I. ve Chen, Chi-Chung, (2007), “**The Relationship between GDP and Electricity Consumption in 10 Asian Countries**”, Energy Policy, 35(4), pp. 2611-2621.
- Cheng, Benjamin S., (1996), “**An Investigation of Cointegration and Causality between Energy Consumption and Economic Growth**”, Journal of Energy and Development, vol.21, pp.73-84.
- Chontanawat, Jaruwan, (2008), “**Causality Between Electricity Consumption And Gdp In Asia Developing Countries**”, In Energy Security And Economic Development Under Environmental Constraints In The Asia/Pacific Region, 2nd IAEE Asian Conference, Nov 5-7, 2008. International Association For Energy Economics.
- Ciarreta, Aitor, ve Zarraga, Ainhoa, (2010), “**Economic Growth-Electricity Consumption Causality In 12 European Countries: A Dynamic Panel Data Approach**”, Energy Policy, 38(7), pp. 3790-3796.

- Engle Robert F. ve Granger, Clive William John “**Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing**”, *Econometrica*, Vol:55, No:2, March (1987), pp.251-276.
- Fatai, Koli, Oxley, Les, ve Scrimgeour, Frank, G., (2004), “**Modelling the causal relationship between energy consumption and GDP in New Zealand, Australia, India, Indonesia, The Philippines and Thailand**”. *Mathematics And Computers in Simulation*, 64(3-4), pp. 431-445.
- Gbadebo, Olusegun ve Okonkwo, Chinedu (2009), “**Does Energy Consumption Contribute to Economic Performance Empirical Evidence from Nigeria**”, *Journal of Economics and International Finance*, 1(2), pp. 44-58.
- Ghali, Khalifa. H. ve El-Sakka, M.I.T. (2004), “**Energy Use and Output Growth in Canada:A Multivariate Cointegration Analysis**”, *Energy Economics*, 24, pp. 355- 365.
- Granger, Clive William John ve Newbold, Paul (1974) “**Spurious Regression in Econometrics**”, *Journal of Econometrics*, July, pp. 111-120.
- Hamilton, James, D., 1983. **Oil and the Macroeconomy Since World War II**. *J. Polit. Econ.* 92.2, pp.228-248.
- Kar, Muhsin, ve Kınık, Esra, (2008), “**Türkiye’de elektrik tüketimi çeşitleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik bir analizi**”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2). ss. 333-353.
- Kar, Muhsin, Ağır, Hüseyin ve Türkmen, Sena (2018), “**Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Tahmini**”, *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS)*, 26-29 Ekim 2018, Niğde.
- Karagöl, Erdal Tanas., Erbaykal, Erman ve Ertuğrul, H. Murat (2007), “**Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı**”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), ss.72-80.
- Kim, In Moo ve Maddala G. S. (1998), “**Unit Roots, Cointegration, and Structural Change**”, *United Kingdom*, 505p.
- Koç, Selçuk, ve Saidmurodov, Shuthrat, (2018), “**Orta Asya Ülkelerinde Elektrik Enerjisi, Doğrudan Yabancı Yatırımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**”, *1. Ege Akademik Bakis*, 18 (2), ss. 321-328.
- Kutlar, Aziz. (2000), **Ekonometrik Zaman Serileri Teori ve Uygulama**, Gazi Kitabevi, Ankara,438s.
- Lean, Hoi, Hoi, ve Smyth, Russell, (2010), “**CO2 Emissions, Electricity Consumption and Output in ASEAN**”, *Applied Energy*, 87 (6), pp. 1858-1864.
- Mucuk, Mehmet. ve Uysal, Doğan (2009), “**Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme**”, *Maliye Dergisi*, 157, ss. 105-115.
- Murray, Donald, A., ve Nan, Gehuang, D., (1996), “**A definition of the gross domestic product-electrification interrelationship**”, *Energy Development*, Volume 19, pp. 275-283.
- Narayan, Paresh, Kumar, ve Prasad, Arti, (2008), “**Electricity Consumption-Real Gdp Causality Nexus: Evidence From A Bootstrapped Causality Test For 30 Oecd Countries**”, *Energy Policy*, Volume 36, Pp.910-918.

**Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Ampirik Bir Analiz**

- Nişancı, Murat, (2005), "Eşbütünleşme Tekniği İle Türkiye’de Yakıt Talebinin Analizi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 19(2).
- Odhiambo, Nicholas, M. (2009), "Energy consumption and economic growth nexus in Tanzania: An ARDL bounds testing approach", Energy Policy, 37(2), pp. 617-622.
- Özcan, Süleyman Emre (2007), **Kamu Açık ve Borçlarının Sürdürülebilirliği: 1970-2005 Türkiye Örneği**, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi.
- Özgen, Ferhat Başkan ve Güloğlu, Bülent (2004), "Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi", METU Studies in Development, 31, ss. 93-114.
- Phillips Peter ve Perron, Pierre (1988), "Testing for a Unit Root in Time Series Regressions", Biometrika, Volume: 75, Number: 2, pp. 336-346
- Sevüktekin, Mustafa ve Nargeleçekenler, Mehmet (2005), **Zaman Serileri Analizi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, Mart, s. 58-60.
- Squalli, Jay, (2007), "Electricity consumption and economic growth: bounds and causality analyses for OPEC members", Energy Economics, Volume 29, pp. 1192-1205.
- Stern, David ve Cleveland, J. Cutler (2004), **Energy and Economic Growth**, Rensselaer Working Papers in Economics, pp. 1-42.
- Taban, Sami (2008), **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Tarı, Recep ve Bozkurt, Hilal (2006), "Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 4, ss. 12-28.
- Terzi, Harun, (1998), "Türkiye”de Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektörel Bir Karşılaştırma", İktisat İşletme ve Finans, 13(144), ss. 62-71.
- Tunali, Halil, ve Ulubaş, Mustafa, Arif, (2017), "Elektrik Enerjisi Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G7 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama (1970-2015)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 20(1), ss. 1-13.
- Yapraklı, Sevda ve Yurttañıkımaz, Ziya Çağlar (2012), "Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, ss.195-215.
- Wolde-Rufael, Yemane, (2006), "Electricity Consumption and Economic Growth: A Time Series Experience for 17 African Countries", Energy Policy, Volume 34, pp. 309-317.
- Yoo, Seung-Hoon, (2006), "The Causal Relationship Between Electricity Consumption And Economic Growth In The ASEAN Countries", Energy Policy, Volume 34, pp. 3573-3582.
- Yoo, Seung-Hoon ve Kwak, So-Yoon, (2010), "Electricity Consumption and Economic Growth in Seven South American Countries", Energy Policy, 38, pp. 181-188.

